257-к
С(чув)
А 23

ЛЕОНИД АГАКОВ

ЫЛТТĂН ВĂЧĂРА

ЧĂВАШГОСИЗДАТ · 1948

Национальная библиотека Ч
k-000257

ЛИСТОК СРОКА ВОЗВРАТА

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. пред. выдач

H16

ЛЕОНИД АГАКОВ

ЫЛТТĂН ВĂЧĂРА

Повесть,

Ӳкерчĕкĕсем П. Сизовăн

ЧĂВАШ АССР ГОСУДАРСТВО ИЗДАТЕЛЬСТВИ
Шупашкар — 1948

257-к

Чувашская
Республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. М. Горького

ПРОВЕРЕНО
20 97,13

„Ялти 198 çынран 15 çулхи арçын ача çеç сăлăннă...“
(Акт)

I

...Ял парăнмарĕ. Нимĕçсем килсе кĕнĕрен вара çулталăк та ытла иртрĕ, вĕсем кунта пĕтĕмпех хăйсен йĕркисене туса хучĕç, темĕн тĕрлĕ приказсем кăларса халăха тăтăшах хăратса тăчĕç, анчах та ял пурĕпĕрех парăнмарĕ. Совет çыннисем ютран килнĕ кăвак-симĕс шинеллĕ хурахсенчен хăраса ÿкмерĕç, вĕсен умĕнче пуçĕсене таймарĕç, темĕнле хĕн-хур тÿсмелле пулсан та—ирĕклĕх сывлăшĕ вĕсен кăкрисенчен тухса сирĕлмерĕ.

Ĕнтĕ темиçе хутчен те яла нимĕçсен отрячĕсем пыра-пыра çаратса тухрĕç. Кашни пымассеренех кама та пулин е вĕлерсе, е хĕнесе хăварчĕç, е тытса кайрĕç. Тытса кайнисенчен пĕри те каялла тавăрăнмарĕ,—чылай вăхăт иртсен тин вара вĕсене нимĕçсем хулари тĕрме хыçĕнче персе пăрахни, е çыннисем асапсене тÿсеймесĕр вилни çинчен хыпар килсе çитрĕ.

Ку та хăратаймарĕ. Малтанхи пекех, ял çыннисем çывăхри вăрмансенчи партизансемпе куллен çыхăну тытса тăчĕç, вĕсене мĕн-

пе май килнĕ—çавăнпа пулăшрĕç, партизансем хăйсем пырса тухсан—нимĕçсенчен пытарса усракан апат-çимĕçсемпе хăналарĕç.

Урăхла пулма та пултарайман çав. Кашни килтен, кашни çемьерен тенĕ пекех, кам та пулин партизанра çӳренĕ. Килтисем урлă вĕсем нимĕçсен кашни утăмнех пĕлсе тăнă. Çавна пула партизансем тăшмана пачах та кĕтмен çĕртен, сасартăк, çĕр айĕнчен сиксе тухнă пек тухса çапа-çапа, питĕ пысăк сиен кӳнĕ. Пĕринче колхозниксен тыррине çаратса илсе кайма тиенĕ обоза тапăнса туртса илнĕ, тепринче çамрăксене Германие каторгана илсе кайма пынă „уполномоченнăйсене" тытса шаккаса хунă, виççĕмĕшĕнче—яла халь çеç пынă çĕнĕ коменданта ăшă вырăнĕ çинченех сĕтĕрсе тухса, ял хыçĕнче персе пăрахнă.

Пит те хăюллă, тĕлĕнмелле хăюллă пулнă кунти партизансем. Çамрăккисем час-часах каçхине яла пырса кĕрсе, урам тăрăх купăспа юрласа иртме те шикленмен. Хăйсем хăраманнине, усал тăшмана нихăçан та парăнас çуккине, ăна хамăрах тăван çĕршывра пурăнма парас çуккине палăртса, нимĕçсенчен çав тери тăрăхласа юрланă вĕсем. Иксĕлми вăй, никам сӳнтерме пултарайман çулăмлă хастарлăх янăрану вĕсен вичкĕн юррисенче...

Нимĕçсем ку яла „партизансен йăви" теме тытăннă. Юлашкинчен вĕсем унта пыма та хăракан пулса çитнĕ. Вăхăтран вăхăтга çеç кунта отрядсем ярса вырьăхсене, чăх-чĕпсемпе хур-кăвакала, çĕр айĕнчен чавса кăларнă тырпулсене сăптăрса тухнă. Анчах та ку яла çĕр каçма нихăçан та юлман,—мĕн май килнине çаратнă та, çийĕнчех каялла тухса кайнă. Ялта ун пек чухне никам та, пĕр çын чунĕ те юлман. Карательсем килнине сиссенех—ăçта килнĕ унта тара-тара пытаннă. Пуринчен ытла нимĕçсене ял хыçĕнчи вăрман хăратнă. Пысăк пулнă вăл вăрман—çӳллĕ, çăра, тĕттĕм,—çын пĕр иксĕр чалăш шалалла чупса кĕрсенех, ăна кунта никам та тупма пултарайман. Ку вăрмана пырса кĕме нимĕçсем пĕрре те хăяйман. Яла çаратма-тума пырсан, пĕрисем пӳртсемпе кĕлетсенче, нӳхрепсенче ухтарса çӳренĕ, теприсем—çав вăрман еннелле шултра калибрлă пулемётсем лартса, унтан партизансем сиксе тухасран сыхласа тăнă. Вăрă яланах шикленет вăл!

Анчах капла туни те пулăшман нимĕçсене. Пĕринче, вĕсен отрячĕ яла пырса кĕрсен, ял çыннисем ун çинчен партизансене питĕ хăвăрт систерме ĕлкĕрнĕ те, лешсем вара, вăрмантан вăрт-

тăн çулсемпе тухса, нимĕçсене сасартăк хыçалтан, пачах кĕтмен çĕртен пырса тапăннă. Кĕске кăна çапăçу хыççăн нимĕçсем ялта çаратса тултарнă пурлăха çеç мар, хăйсен лашисене те, хĕçпăшалĕсене те пăраха-параха тарнă. Вăтăр виçĕ фашист салтакĕ партизансен аллине тыткăна лекнĕ.

Çакăн хыççăн яла пĕр икĕ уйăх хушши нимĕç шăрши те пырса кĕмен.

Пурте лăпланнă. Ял пурăнăçĕ вăрçăченхи майлах шуса пынă. Нимĕçсем çĕре килĕрен валеçме хушнă, анчах та ял çыннисем пурпĕрех ĕлĕкхи пек колхозпа ĕçленĕ; нимĕçсем староста уйăрса лартнă пулнă, анчах лешĕ совет влаçне юратакан çын пулнă та, колхоз председателĕ вырăнне пулса ĕçленĕ, колхозниксене хăйсен пурлăхне нимĕçсем çаратасран тĕплĕрех пытарма вĕрентнĕ. Партизансем кăнтăр кунĕнчех пыра-пыра кайнă, вĕсем ял çыннисем хушшинче совет хаçачĕсене салатнă, Хĕрлĕ Çар çĕнтерĕвĕсем çинчен çĕнĕрен те çĕнĕ хыпар пĕлтерсе хаваслантарнă.

— Часах хăтăлатпăр ĕнтĕ Гитлер йыттисен аллинчен,—тенĕ вĕсем.—Совет полкĕсем кулленех хĕвеланăçнелле килеççĕ!..

Çынсен чĕрисенче çак хăрушла пусмăрпа машкăлран çăлăнса тухас шанчăк ӳссе, çирĕпленсе пынă, çамрăксем тулли кăкăрпах совет юррисене юрланă...

Нимĕçсем унта та кунта калама çук тискер ĕçсем туни, çаратни, çĕмĕрни, вĕлерни, çунтарни çинчен сарăлакан хыпарсем çеç асăрханарах пурантарнă. Ял варринчи кивĕ чиркӳ тăрринче кунĕн-çĕрĕнех икĕ дозорнăй хуралласа тăнă. Хăш енчен те пулин нимĕçсем çывăхарнине курсанах, вĕсен чан вырăнне çакнă пушă снаряд стаканĕсене çапса, пĕтĕм яла систермелле пулнă. Карательсем ытла тăрук пырса кĕресрен уй хапхи хыçĕнче кашни каçах пĕренесемпе хăмасенчен чăрмавсем туса лартнă. Çĕрле урамсем тăрăх патрульсем çӳрекĕ.

— Утрав çинчи пекех пурăнатпăр, тупата!—тесе калаçнă ял çыннисем пĕр-пĕрин хушшинче.—Йĕри-тавра тăшман аташать, а эпир парăнмастпăр-ха, пурăнатпăр... Тен, Хĕрлĕ Çар хамăр пата килсе тухиччченех çапла тытăнса тăрăпăр и?..

Ку ĕнтĕ çынсене çĕклентерсе вăй паракан ĕмĕт пулнă, анчах та вăл нумаях пырайман, унăн сасартăк татăлмалла пулнă...

II

...Вал кун чиркӳ тӑрринчи хуралта вунпилӗк ҫулхи Ванюшка Долбинпа унӑн ултгӑмӗш класра вӗреннӗ чухнехи тусӗ Илька Кузин тӑнӑ. Ҫанталӑк калама ҫук аван пулнӑ,—июнь уйӑхӗнче хӗвел пит те пархатарлӑн пӑхса ӑшӑтса тӑрать вӗт-ха,—таврара пур ӳсен-тӑран та илемлӗн ешернӗ, чиркӳ пахчинче кайӑксем чӗвӗлтетнӗ.

Пиҫӗ лӑпкӑ, шӑп пулнӑ ӗнтӗ таврара, ҫав тери! Яла „немуйсем" тахҫантан варах хӑйсен сӑмсисене те килсе кӑтартман пирки, ачасем халь вӗсем ҫинчен шухӑшламан та. Ытахальрен тенӗ пек, сайра хутра ҫеҫ вӗсем хӑйсен ялне виҫӗ енчен пырса кӗрекен ҫулсем ҫине пӑхкаласа илнӗ. Ҫулӗсем ҫинче пӗр чӗрчун та курӑнман, икӗ еннипе ӳссе ларнӑ вӑрӑм мӑян ҫеҫ вӑрахӑн хумханкаланӑ.

Малтан, поста тӑрсанах, туссен калаҫкаламаллисем тупӑнкаларӗҫ,—вӗсем пӗр-пӗрине хӑйсем унта-кунта илтнӗ хыпарсене пӗлтерчӗҫ.

— Михайловка станци патӗнче пирӗннисем каллех нимӗҫсен поездне ҫырмана сиктернӗ,—терӗ Илька.—Утмӑл вакун турпас пулса выртнӑ.

— Кам каларӗ?

— Ӗнер каҫхине вӑрмантан пичче килсе кайрӗ...

— Тур патӑр,—терӗ Ванюшка хӑй аслашшӗ сӑмахӗпе.—Хӑҫан пулнӑ вӑл?

— Виҫӗмкун.

— А ӗнер мӗн пулнине пӗлетӗн-и?

— Пӗлместӗп.

— Пурӑнӑҫран юлатӑн апла. Михайловка станцинчи нимӗҫ склачӗсем пӗри те юлман вӗт.

— Кам каларӗ?

— Кӗҫӗр кукка килсе кайрӗ.

— Хӑҫан аркатнӑ, тет?

— Ӗнер каҫ. Хамӑр самолётсем килсе бомбить тунӑ. Пӗр-икӗ сехет хушши вӗҫрӗҫ тет станци ҫинче. Склачӗсем ҫӗрӗпе ҫуннӑ, тет.

— Ай-ай, ӑшӑ пулчӗ пулы!—кулса илчӗ Илька савӑнӑҫлӑн.

— Мӗн калӑн...

— Немуйсем пушшех ураççĕ ĕнтĕ.

— Ахаль те пит лайăх... Абрамовкăра, ав, ыйткаласа çӳрекен икĕ пĕчĕк хĕрачана çакса хунă, тет. Сăлгавсăр-мĕнсĕрех. Партизансен разведчикĕсем пек туйăннă тет вĕсем пĕр фрицне. Тытнă та çакнă вара.

— Эх, йытăсем...

— Эпир çеç çак кĕтесре хăтăлкаласа пурăнатпăр.

— Партизансем-çке... Варман тата. Çав çăлать.

— Çапах та, пĕре-пĕре килсе тухаççех-ха вĕсем пирĕн пата. Пĕркунне ĕнселесе янине манас çук вĕсем. Эпĕ ун чухнех йăтăнса килеççĕ пуль, тенĕччĕ те—темĕнле, иртсе кайрĕ...

Ванюшка каллех чиркӳ тăрринчен аялалла, ял тавра сарăлса выртакан ула-чăла хирсем çине, кăвакрах сарă хăю евĕрлĕ курăнакан çулсем çине пăхса илчĕ.

— Сыхă пулас пулать. Халь фрицсем хăйсен умĕнче ытларах айăпа кĕнĕ ялсене—ну ĕнтĕ, хирĕç тăраканнисене—тĕпĕ-йĕрĕпех çунтарса яма тытăннă, тет.

— Урăххине ан кĕт ĕнтĕ вĕсенчен...—тарăнăн сывласа илчĕ Илька.—Эх, хăçан тасалăпăр-ши ку хурахсенчен!.. Çав тери чĕре ыратать. Тепĕр çур çул, е çулталăк хушши вĕсен айĕнче пурăнма тӳр килсен, тупата, тӳсейрес çук...

— Ан кулян, кĕтмелли нумай юлмарĕ ĕнтĕ,—лăплантарма тăрăшрĕ ăна Ванюшка.—Акă, вуласа пăх-ха...

Вăл кĕсъинчен тирпейлĕн хутласа хунă хут кăларса тыттарчĕ.

— „Вести с Советской Родины"—вуларĕ Илька.—Ăçтан тупрăн?

— Кукка парса хăварчĕ. Пĕтĕмпех вуласа тух, унта пурин çинчен те лайăх каласа панă...

Илька каçса кайсах вулама тытăнчĕ. Листовкăна вуланăçемĕн унăн сăнĕ савăнăçлăн çуталса пычĕ.

Илька сывлăх енчен имшерккерех ача пулнă, унăн ашшĕне нимĕçсем персе пăрахнă, амăшĕ нумаях пулмасть килте чирлесе вилнĕ. Халь вăл питĕ хуйхăрса, салхуланса çӳренĕ.

— Совет влаçĕ таврăнсанах аптăрамăттăм та-ха,—тенĕ вăл,—сывлăха та тӳрлетĕттĕм, вĕренме те кайăттăм, çын пулнă пулăттăм...

Анчах халĕ ун умĕнче, ытти пур ачасен пекех, ниçталла каймалли çул та пулман. Малашне мĕн тăвассине те пĕлмен вăл.

Унăн кăмăлĕ хуçăлнăçемĕн хуçăлса пынă. Ванюшка ăна питĕ хĕрхеннĕ, вăл ăна йăпатма, унăн кăмăлне яланах мĕнле те пулин çĕклентерме тăрăшнă.

— Нумай юлмарĕ ĕнтĕ кĕтмелли... Кĕçех Хĕрлĕ Çар кĕрлеттерсе çитет акă,— тенĕ Ванюшка, ăна хавхалантарма тăрăшса.

Халĕ те, Илькăн кăмăлне çĕклес шутпах, вăл ăна совет листовкине тыттарчĕ. Листовкăна вуласа тухни чăнах та çĕклентерчĕ чирлĕ ачана. Куçĕсем хавассăн çуталма пуçларĕç унăн.

— Аван!—терĕ вăл, Ванюшка çине темĕнле ырă та ăшă куçĕсемпе пăхса.—Тупата аван!.. Пирĕннисем фрицсене Сталинград патĕнче темĕн чухлех пĕтернĕ иккен! Халь те кулленех çĕмĕреççĕ вĕсене, э? Хĕçпăшал та йышлансах пырать иккен пирĕн...

— Каларăм вĕт сана, ик-виçĕ уйăхран пирĕннисем кунта пулаççĕ, тесе.

— Хăвăртрах килччĕрччĕ,—каллех ассăн сывласа илчĕ Илька.— Курасчĕ вăл телейлĕ куна...

— Куратпăр!—терĕ Ванюшка татăклăн.—Шансах тăр. Сталин сăмахне вуларăм, тет кукка. Совет Союзĕ халь нихăçанхинчен те вăйлă, тесе калană тет Сталин. Апла пулсан—эпир çĕнтересси паллă ĕнтĕ!

Илька чĕнмерĕ. Вăл çав пулас телейлĕ пурăнăç çинчен ĕмĕтленсе шухăша кайса ларчĕ... Чылайран тин хуллен кăна сăмах хушрĕ:

— Пĕлетĕн-и, Ванюшка...—терĕ вăл,—юлашки вăхăтра эпĕ час-часах тĕлĕкре Сталина куратăп... Вăл хамăр патах килнĕ пек! Пĕринче чиперех калаçрĕ манпа, анчах мĕн каланине астумастăп. Ирхине çав тери ырă кăмăлпа вăранса кайрăм. Унтан кайран та темиçе хут та куртăм эп ăна. Мĕншĕн вăл?...

— Çавна та чухлаймастăн-и?—тĕлĕнерех пăхрĕ ун çине Ванюшка.

— Пĕлместĕп çав...—лăпкăн ответлерĕ Илька.

— Мĕншĕн тесен эпир ун çинчен пĕрмаях шухăшлатпăр. Хăй пирĕнтен темиçе пин çухрăмра пулсан та, вăл пирĕнпе пĕрле, ак çакăнта!—Ванюшка хăйĕн чĕри çине тĕллесе кăтартрĕ.—Пирĕн пекех, вăхăтлăха нимĕçсен аллине лекнĕ совет çыннисенчен кам асăнмасть пулĕ ăна? Пурте асра тытаççĕ. Пурте шухăшлаççĕ ун çинчен... Мĕншĕн тесен...—Ванюшка самантлăха шухăша кайрĕ.

вирлĕрех сăмахсем шырарĕ пулас.— Мĕншĕн тесен, вăрçăчченхи телейлĕ пурăнăçа пире Сталин туса панă. Нимĕçсене халь пирĕн Хĕрлĕ Çар Сталин ертсе пынипе хăвалать. Сталин ертсе пыракан Хĕрлĕ Çар пире валли телей илсе килет. Ăна пурте пĕлеççĕ. Çавăнпа Сталин ячĕ пирĕн чĕремĕрсенче...

— Тĕрĕс...—килĕшрĕ те Илька, кăмăлĕ тулнипе çăмăллăн сывласа илчĕ.—Тĕрĕс... Сталин... Нимĕнрен хаклă ят... Çулпуç... Ирĕке кăларатех вăл пире!

Пĕр хушă вĕсем нимĕн те чĕнмерĕç. Кашни хăйĕн шухăшне шухăшларĕ. Чĕрисем хавассăн тапрĕç вĕсен. Çутă, савăнăçлă ĕмĕтсем çуралчĕç.

Çав вăхăтра туссем сасартăк самолĕт моторĕсем хаяррăн ĕрленĕ сасса илтрĕç. Таçта инçетре те мар ĕрлерĕç вĕсем, çитменнине сывхарнăçемĕн çывăхарса килчĕç...

Ванюшкăпа Илька иккĕшĕ те чиркӳ чанĕсем çакăнса тăнă вырăнтан пуçĕсене тулалла кăларса, пĕлĕтелле пăхма тытăнчĕç. Ял çине икĕ „Фокке-Вульф"—разведка тавакан самолĕтсем—вĕçсе килнĕ иккен. Вĕсем пĕрре кунталла, тепре лерелле чăмса, урамсем тăрăх çăхансем пек явăнма тапратрĕç...

— Мĕне пĕлтерет-ши ку?—хăраса ыйтрĕ Илька.

— Ку ырра мар, тусăм,—терĕ те Ванюшка, тутине çыртса лартрĕ.—Тем тесен те, ырра мар...

Ванюшка çапла калама ĕлкĕрчĕ çеç, сывлăша тăруках самолĕт çинчен пăрахнă бомба шăхăрнă çинçе сасă çурса кайрĕ. Самантран вăл таçта ял вĕçĕнче ӳксе, шартлатса кĕмсĕртетрĕ. Тепĕр самолĕчĕ çав хушăрах тури урам тăрăх пулемĕтран вăрăм черет кăларса ячĕ:

— Ррр-р.. Та-та-та... та-та-та...

— Каларăм, килеççĕ тесе!—чышкисене чăмăртарĕ Ванюшка.

— Мĕн тăвăпăр ĕнтĕ? Сигнал парар мар-и?—васкавлăн ыйтрĕ Илька.—Тен, хамăр та анса каяр кунтан?

— Ан сӳпĕлтет,—терĕ ăна хирĕç Ванюшка, çаплах самолĕтсем ял çинче калле-малле чуласа çӳренине сăнаса.—Бомба ӳкни ахаль те сигнал пулчĕ ĕнтĕ. Эпир постра тăратпăр. Постран пăрахса кайма юрамасть. Вырăнĕ те шанчăклăрах кунта.

— Мĕнрен шанчăклă?—çаплах лăпланса çитеймерĕ Илька.— Чиркӳ вăл—пит лайăх мишень вĕт...

— Калаçатăн кирлĕ мара,—аллипе сулчĕ Ванюшка.—Нимĕç

лётчикĕ çĕр бомба пăрахсан та чиркĕве тўррĕн лектерес çук. Пĕлетпĕр эпир вĕсем епле тĕл пенине. Пăх-ха ав, бомбине ял çине пăрахас тесех пăрахрĕ. а вăл—ав ăçта кайса храплатрĕ... Пульăран ан хăра, пурĕпĕр купола шăгараймасть; осколкăран та хăрушă мар. Сыхланса юлма меллĕ вырăнта эпир.

Ванюшка куна пĕр пăлханмасăр, лăпкăн каларĕ. Ял çийĕнче вут-хĕм сапакан самолётсем мар, ахаль кайăксем çеç вĕçсе çўренине сăнаса тăнă пек тыгкаларĕ вăл хăйне хăй. Сăнĕ çеç кăшт улшăнчĕ унăн. Тусĕ хăраманни, тата вăл çав тери ĕненмелле калани Илькăна та самаях лăплантарчĕ. Вăл та халь „Фокке-Вульф-сем" каллĕ-маллĕ чăмкаласа çўрени çине хăраса мар, интересленсе çеç пăхса тăчĕ.

— Вут хыптараканнине ан пăрахчăр, шуйттансем,—терĕ Ванюшка, пĕр самолёчĕ вăрман тĕлне çитсе каялла çавăрăннине кура.—Çунтарса яраççĕ вара яла...

— Шанма çук! Этем мар вĕт вĕсем!..

Самолётсем тек бомба пăрахмарĕç, пулемётран та пемерĕç. Хăйсене валли пĕр-пĕр шăл-çемми чĕрчун тупса сасартăк тапăнма хатĕрленнĕ карапăлсем евĕр явăнса çўрерĕç. Анчах та вĕсен куçĕ тĕлне çын-мĕн курăнмарĕ ĕнтĕ. Ял çыннисем нўхрепсене, подвалсене, ятарласа тунă блиндажсене пытанса пĕтрĕç.

Тĕрĕссипе, нимĕссене çав кирлĕ пулнă та...

Сывлăшри хурçă çăхансене сăнанă хушăрах Ванюшка хирелле пăхса илчĕ те, сасартăк хытнă пек пулса тăчĕ.

— Куратăн и?!—терĕ вăл, Илькăна хулĕнчен çавăрса тытса.

— Пĕтрĕмĕр...—пăшăлтатса илчĕ Илька.

Ялалла унтан та кунтан юланутлă çынсем сиктерсе пынă. Вĕсем хыççăн сарă тĕтĕм пек тусан мăкăрланса хăпарнă. Паллах, вĕсем нимĕç салтакĕсем пулнă. Кам пултăр ĕнтĕ урăх?

— Çап! Часрах çап, сигнал пар!—кăшкăрса ячĕ Илька.

Ванюшка чан каштинчен çакнă пысăк снаряд стаканĕсене тимĕр туяпа çапма тытăнчĕ. Пĕтĕм вăйпа,васкаса, капланса килекен хăрушлăх çинчен пурте илтчĕр, тесе çапрĕ.

— Чан-чан-чан!.. Чан-чан-чан...

Анчах та ялçыннисем ку сигнала илтеймерĕç пулас. Шăп çак вахăтра, Ванюшка снаряд стаканĕсене шаккама тытăннă самантра, пĕр „Фокке-Вульфĕ" ял варрине бомба пăрахрĕ, вăл вара „пĕтĕм

тавралăха кисрентерсе илчĕ. Унтан çав çăханах пулемётран темиçе черет сапрĕ. Кăна вĕсем юри, ял çыннисем шатăксенчен тухмасăр ларччăр, тесе тунă

— Униче патне çитрĕç! — кăшкăрчĕ Илька. — Ялалла кĕреççĕ!

Ванюшка тимĕр туйине пăрахрĕ те, вĕсем чиркÿ тăрринчен ансăр та авкаланчăк пусма тăрăх чупса анса, килĕсене ыткăнчĕç...

III

— Анне! Анне! Ăçта эсир? Тарас пулать! — кăшкăрса ячĕ Ванюшка килхушшине хашкаса чупса кĕрсе.

Анчах килхушшинче никам та курăнмарĕ. Вăл пÿрте чупса кĕчĕ, чăлаunion пăхрĕ, унтан каллех тула сиксе тухса, пахчаналла чупрĕ. Кунта вара вăл пĕтĕм килйышне курчĕ. Амăшĕ, икĕ йăмăкĕпе пĕчĕк шăлнĕ сарай хыçĕнчи пусă шатăкĕнче чĕрĕпсем пек хутланса ларaççĕ-мĕн.

— Тухăр хăвăртрах! Нимĕçсем килсе çитрĕç! Тарас пулать! — ăнран кайнă пек кăшкăрса ячĕ Ванюшка.

— Хăрушă-çке...—чарăлса кайнă куçĕсемпе пăхрĕ ун çине амăшĕ.

— Вĕсен аллине лексен тата хăрушăрах пулать!..

Ванюшка йăмăкĕсемпе шăлнĕне шатăкран тухма пулăшма тытăннăччĕ кăна — пахчан тепĕр вĕçĕнче темĕнле анланмалла мар сăмахсем кăшкăрни илтĕнчĕ. Çаврăнса пăхрĕ те Ванюшка, хăйсем патнелле икĕ нимĕç салтакĕ автоматсене малалла тытса чупнине курах кайрĕ.

— Лекрĕмĕр... — терĕ вăл хăй ăшĕнче. — Тин çăлăнасси пулас çук ĕнтĕ...

Чăн та, халь тин ни вăрмана тарма, ни пытанма май килмен. Яла йĕри-таврах çавăрса илнĕ нимĕç салтакĕсем ялтан никама та кăларман. Кашни пахчана, пур арпалăхсене, нÿхрепсене, çĕрулми йăранĕсем хушшине, подвалсемпе тĕпсакайсене ухтарса, пĕтĕм халăха урама хăваласа тухнă та чиркÿ умĕнчи тÿрем вырăна пуху са тăратнă. Икçĕр çынна яхăн пулнă кунта. Вĕсем хушшинче аран çеç туяласа утакан стариксем те, Ванюшка пек вăтам çулхи шкул ачисем те, икшер-виçшер пĕчĕк ача çавăтнă хĕрарăмсемпе карчăксем те пулнă. Вăйпитти арçынсем çеç пулман — вĕсем пурте вăрманта, партизанра çÿренĕ.

Вырьăхсене хăвалană пек кăшкăрса, çурăмсенчен чыша-чыша, пăшалсемпе юнаса пĕр çĕре пухнă çынсем пĕр-пĕрин çумне йăпшăнчĕç. Автомачĕсене хатĕр тытса тăракан хура тимĕр калпаклă, хăрушла юмахсенчи шуйттан тĕслĕ нимĕçсем çине вĕсем шикленсе, çав вăхăтрах пĕтĕм чун-чĕререн тарăхса пăхса тăчĕç.

— Мĕн пулать-ши ĕнтĕ? Мĕн тăваççĕ-ши пире кусем?— Кашни çын пуçĕнчех çак шухăш пулчĕ.

Ванюшка та çаплах шухăшларĕ. Йăмăкĕсем—Маринăпа Сима—ăна икĕ хулĕнчен тытса лартса, сивĕ чир тытнă чухнехи пек чĕтресе тăчĕç. Сашăна алла тытнă амăшĕ çине-çинех хурлăхлăн сывласа илчĕ. Анчах Ванюшка — чĕри çав тери пăлхануллăн тапрĕ пулин те — хăйне хăй çирĕппĕн тытма тăрăшрĕ.

Халăх чĕнмерĕ. Хутран-ситрен пĕр-пĕр ача макăрса ярсан та, унăн çăварне часрах хупласа лартма тăрăшрĕç. Автомат тытнă нимĕçсем те шарламарĕç, — хура калпакĕсем айĕнчен ялçыннисем çине тискеррĕн, халь тесен халь персе пăрахас пек пăхса тăчĕç.

— Неушлĕ персе вĕлереççĕ пире?—шухăшларĕ те Ванюшка, унăн чĕри пăчăртанса, çĕçĕпе каснă пек ыратса илчĕ.—Çук, пулма пултараймасть... Мĕншĕн перес пире? Мĕн айăпшăн?..

Анчах ăçтан шанан-ха вĕсене, çынçиенсене?

Шăп çав вăхăтра тури урамран тусанпа витĕннĕ вăрăм автомобиль çаврăнса тухрĕ те, халăх умне çитсе чарăнчĕ. Вăл кĕтмен çĕртен килсе тухни Ванюшка шухăшĕсене татрĕ. Вăл та вара, ыттисем пекех, çав автомобильре лараканнисем çинелле пăхрĕ. Машина çинче, шоферсăр пуçне, икĕ нимĕç ларнă. Пĕри — лутрарах, сысна пек мăнтăр, хĕрлĕ сăнлăскер, тепри — вăрăм, хыткан, çутă кокардăллă çӳллĕ картус тăхăннăскер пулнă.

— Аслисем пулас...— терĕ Ванюшка.

Вăл йăнăшман. Кусем чăнах та нимĕçсен аслă офицерĕсем пулнă-мĕн. Хыткан вăрăм нимĕçĕ — яла пырса кĕнĕ карательнăй отряд командирĕ пулнă. Вăл автомобиль çинчен ансанах, ун патне йĕнерленĕ кăвак ăйăр илсе пычĕç. Шофера хăйсен чĕлхипе темскер каланă хыççăн вăл вăшт кăна утланса ларчĕ. Айăрĕ авăнкаласа илчĕ, малти урипе çĕре чавса сирпĕтме тытăнчĕ. Офицер ним чĕнмесĕр, пĕр сывламасăр тенĕ пек тăракан халăх çине куçĕсене хĕссе, йĕрĕнчĕклĕн пăхса çавăрăнчĕ. Халăх ăна хирĕç пăхрĕ... Май килнĕ пулсан, халăх ăна çавăнтах çапса антарса, çурса тăк-

нă пулĕччĕ... Мĕн тума килнĕ вăл пирĕн пата? Кам чĕннĕ ăна? Мĕнле тивĕçпе-ха вăл пирĕн çине выльăхсем çине пăхнă пек пăхать?

Ванюшка сасартăк ун кăкрин сулахай енче ылттăн вăчăра çакăнса тăнине асăрхарĕ. Нимĕç хĕвел еннелле çаврăнсан, вăчăра çав тери çуттăн ялтăртатса илчĕ. Вăчăрапа юнашар тата „тимĕр хĕрес"—нимĕçсен орденĕ çакăнса тăнă унăн.

— О о, ку чăн-чăн шакалах иккен...—шухăшларĕ те Ванюшка, шăлĕсене çыртса лартрĕ. „Тимĕр хĕресе" Гитлер хăйĕн чи чарусăр хурахĕсене çеç пани çинчен вăл пĕрре кăна мар илтнĕ.— Ахальрен килмен ку... Ку пире тем тесен те шар кăтартать...

Чĕри сиснĕ пулас çав унăн... Вăхăт нумай та иртмерĕ, вăчăраллă офицер салтакĕсене темĕнле команда пачĕ. Салтаксем икĕ еннелле сирĕлсе, урам тăрăх карта юписем пек тăрса тухрĕç. Унтан офицер халăха кăшкăрчĕ:

— Слюшай, ви, скотт! Зейчас все ходить поле! Туда... лес! Пошель, бистро!

Çынсем çийĕнчех вырăнтан хускалмарĕç. Хăйсене мĕн пирки хирелле кайма хушнине ăнланаймасăр, тĕлĕнсе, пĕр-пĕрин çинелле пăха-пăха илчĕç. Анчах та çав вăхăтрах хыçра юлнă нимĕç салтакĕсем вĕсене пăшалĕсемпе, чышкисемпе тĕртме тытăнчĕç. Халăх вара тăвалла, униче карти еннелле тĕркĕлтетсе хускалса кайрĕ.

— Аçта илсе каяççĕ-ши?

— Мĕн тума?

— Германие ăсатма шухăшламаççĕ-и кусем пире?—нимĕçсем илтесрен хăраса, хуллен кăна пăшăлтатса пычĕç çынсем.

Ванюшкăн пуçне те çав ыйтусемех çĕмĕрчĕç, вăл та халь çавăн çинченех шухăшласа, çав тери пăлханса пычĕ. Анчах та вăл хăй чĕрине лăплангарма ниепле тагăклă ответ та тупаймарĕ.

— Ваня, эпир ăçта каятпăр?—тесе ыйтрĕ унран кĕçĕн йăмăкĕ Сима.

— Вăрмана пулас,—терĕ Ванюшка.

— Çырла тататпăр-и унта?

— Пулсан татăпăр... Пĕлместĕп-ха...

— Нимĕçсем те пыраççĕ-и?—çаплах ыйтрĕ йăмăкĕ.

— Пыраççĕ çав...

— Пире тивмеççĕ-и вĕсем?

— Тивмеççĕ, тивмеççĕ... Ма тивччĕр? Эпир вĕсене нимĕн те туман вĕт...—йăмăкне лăплантарчĕ Ванюшка.

— Эсĕ мана мăйăр татса пар,—терĕ вĕсен калаçуне итлесе пыракан пĕчĕк Саша.—Мăйăр çиес килет...

Урам вĕçнелле çитнĕ чух Ванюшка патне таçтан Илька Кузин пырса тухрĕ. Паçăр, чиркӳ тăрринче хуралта тăнă чух, унăн эгем сăнĕ пурччĕ, анчах та халь вăл вилнĕ çын тĕслех пулса кайнă.

— Эсĕ мĕн?—пăхса илчĕ ун çине Ванюшка.

— Хăратăп,—терĕ Илька. Вĕлерме илсе каяççĕ вĕсем пире... Курăн акă.

— Ан хăра, пурне те вĕлерсе пĕтерейместĕç,—пӳлчĕ тусне Ванюшка.—Сăлтав çук вĕсен пире вĕлерме.

Çак самантра вăл хăй те Илька пекех иккĕленсе пычĕ, анчах та, чирлĕ юлташне хĕрхенсе, унăн кăмăлне пусарма тăрăшрĕ.

— Сăлтав çук тетĕн? Эпир—вырăс...—терĕ Илька.—Гитлер кашни вырăса вĕлерме хушнă, тет, вĕсене...

— Ыглашши пăлханатăн эсĕ, Илька...

— Вилес килмест ман...—Илькăн куçĕсем шывланчĕç.—Питĕ кӳренмелле вилĕм пулать. Усăсăр... Малтан темиçе нимĕçе шакка-са хуна пулсан юрĕччĕ хăть...

— Чим акă, хăтăлса юлар çеç, малашне мĕн тумаллине пĕлĕпĕр!

... Халăх уй хапхинчен хирелле тухрĕ. Кунта вара хайхи юланутлă офицер лашине сасартăк тытса чарса кайри урисем çине тăратрĕ те, аллине çĕклесе, хăйĕн салтакĕсене темскер кăш-кăрса ларĕ.

— Стой!

— Чарăнăр!—тесе кăшкăрчĕç ун хыççăн темиçе нимĕç пĕр харăс.

Халăх итлерĕ, чарăнчĕ.

Чăн та ĕнтĕ, итлемесĕр тăма та май килмен,—кашни нимĕç аллинчех автомат пулнă, кашни нимĕç—офицер пĕрре куç хĕсни-пех—хӳтлĕхсĕр, хĕçпăшалсăр çынсене персе пăрахма хатĕр тăнă.

Офицер лаши ташласа кăна тăчĕ. Ун чĕрнисем айĕнчен тăпра та тусан сирпĕнчĕ. Офицер кăкăрĕ çинчи ылттăн вăчăра хĕвел çуттинче куçа йăмăхтармаллах çутăла-çутăла илчĕ...

— Вперьёд! На лес!—çухăрса ячĕ офицер, аллипе вăрман çи-нелле кăтартса.—Бистро, всем!..

Халӗ те-ха нимӗн те ӑнланман халӑх, вырӑнтан хускалса, ыраш хӑмӑлӗ тӑрӑх вӑрман еннелле утрӗ. Ваттисем туясем ҫине таянса, пӗчӗккисем амӑшӗсен аркисенчен тытса, хӗрарӑмсем— алри ачисене кӑкрисем ҫумне пӑчӑртаса утрӗҫ...

Ванюшка хӑйӗн йӑмӑкӗсене ҫавӑтса пычӗ. Унпа юнашарах амӑшӗ нӑшӑкласа утрӗ. Хытнӑ хӑмӑл урасене тирчӗ, пӗчӗкреххисем такӑна-такӑна ӳкрӗҫ, анчах та халь ӗнтӗ пурте хытӑрах утма тӑрӑшрӗҫ, пурин те чӗрисенче пӗчӗк шанчӑк ҫуралчӗ: кам пӗлет, тен, вӑрманалла кӗрсе кайсан, нимӗҫсем хыҫранах пымӗҫ, кашни самантрах вилсе выртас хӑрушлӑх та иртсе кайӗ?

Хӑварт утса пыракан Ванюшка самантлӑха каялла ҫаврӑнса пӑхрӗ. Нимӗҫ салтакӗсем чӑнахах та униче карти лаптӑкне тӑрса юлнӑ иккен. Вӗсем халь пӗр шеренга пулса, автомачӗсене паҫӑрхи пекех малалла тытса тӑнӑ.

— Мӗне пӗлтерет ӗнтӗ ку?—каллех пӑлхануллӑн шухӑшларӗ Ванюшка.— Мӗн пулать капла?

Анчах та ответне вӑл тупаймарӗ...

IV

Ответ вырӑнне хыҫалтан сасартӑк автоматсенчен пӗр харӑс персе яни илтӗнчӗ. Ҫуталакан пульӑсем хаяр сапсасем пек шӑхӑра-шӑхӑра иртрӗҫ. Вӗсем пӗр тӑруках вӑтӑр-хӗрӗх ҫынна ҫулса такрӗҫ. Ҫынна тивейменнисем вжилатса иртсе кайрӗҫ, хӑмӑл ӑшне ҫумӑр ҫунӑ пек тӑкӑнса, тусан кӑларчӗҫ...

Тахӑш самантра Ванюшка йӑпӑрт кӑна каялла пӑхрӗ те, нимӗҫ салтакӗсем пурте чӗркуҫленсе ларса, автоматсенчен халӑх ҫинелле таттисӗр пенине курчӗ. Юланутлӑ офицер тем пирки аллипе сулчӗ,— татах команда пачӗ пулас.

Ванюшка ӳкрӗ. Самантранах хӑйӗн йӑмӑкӗ — Марина — хӑрӑлтатса, урисемпе тӑпӑлтатса выртнине курчӗ. Чӗререн хӗртнӗ тимӗрпе чикнӗ пекех туйӑнса кайрӗ Ванюшкӑна. Вӑл часрах йӑмӑкӗ патнелле шуса пычӗ, анчах шӑп ҫав хушӑра Маринӑна ӗнсинчен тепӗр пуля пырса ҫапрӗ... Марина лӑштах пулчӗ, урӑх хускалмарӗ те вара.

Нимӗҫ автомачӗсем вӗҫӗмсӗр, чарӑна пӗлмесӗр тӑкӑртатрӗҫ, пульӑсем ывӑҫласа сапнӑ пек тӑкӑнчӗҫ. Ванюшка ҫӗр ҫумне йӑпшӑнса, шӑлӗсене ҫыртса, кӑвар ҫинче выртнӑ пек выртрӗ.

— Пĕтрĕмĕр... Неушлĕ çакă ĕнтĕ ман пурăнăçри юлашки минут?..

Автомат черечĕсемпе хутăш халĕ ĕнтĕ хирте аманнă ялçыннисем асаплăн кăшкăрни, йăнăшни, ачасем сухăрашни илтĕнчĕ; хăшĕсем ахлатса пулăшу ыйтрĕç, теприсем юлашки хут тапаланса илсе, юнпа чыхăнса выртрĕç... Çĕкленмесĕрех, Ванюшка пуçне сулахаялла çавăрса пăхрĕ. Тата хытăрах пăчăртанчĕ вара унăн чĕри: кĕçĕн йăмăкĕ Сима та вилĕ выртать иккен, — çурăмĕ çинчи кĕпи чĕп-чĕр юн, пульăсем çурăмран пырса лекнĕ пулмалла. Вăл пичĕпе хăмăл ăшне тăрăннă та, алли-урисене аманнă кайăк чĕппи пек саркаласа пăрахнă... Сывламасть. .

Ванюшка асăрханасси çинчен те манса кайрĕ. Пульăсем шăхăра-шăхăра иртнине пăхмасăрах, вăл ура çине сиксе тăчĕ те темиçе утăм каялла чупса кайрĕ. Вăл амăшĕпе пĕчĕк шăлнĕне курасшăн пулчĕ: чĕрĕ-ши вĕсем?

Çук иккен... Амăшĕпе пĕчĕк шăлнĕ те вилсе выртнă. Амăшĕ ўппĕн ўкнĕ. Çурăлакан пуля унăн ĕнсинчен кĕрсе çамкинчен тухнă чух стакан пысăкĕш шăтăк туса хăварнă. Пĕчĕк Саша месерле выртать — пульăсем ун хырăмне темиçе çĕртен шăтарса кĕнĕ...

Ванюшка вĕсем çине юпа пек хытса пăхса тăчĕ. Куçĕсем сасартăк ăнран тухса кайнă çынăнни пек чарăлса кайрĕç, темиçе самант хушши чĕри те тапмарĕ пулас.

Талккишпех вилнĕ çын выртакан хир варринче пĕр пĕччен çын тăнине нимĕçсем çавăнтах асăрхарĕç пулас. Ванюшка çинелле вĕсем автоматсенчен темиçен пĕр харăс персе ячĕç. Ванюшка ўкрĕ, — унăн урине, сулахай аллипе айăкне çурăлакан пульăсем шăтарса кайрĕç.

— Вилетĕп...— пăтранчăк шухăшсем вĕçсе иртрĕç Ванюшкăн пуçĕнче. Пур çĕртен те вĕри юн юхма пуçларĕ унăн. Куçĕсем темле кăвакрах тĕтрепе хупланма пуçларĕç.— Пурте вилнĕ... Эпĕ те вилетĕп... Халь пурĕпĕр ĕнтĕ...

Сасартăк ял енче питĕ вăйлă взрывсем илтĕнчĕç. Умлăнхыçлăн темиçе хут кĕмсĕртетрĕç вĕсем.

— Ку тата мĕн-ши?— терĕ хăй ăшĕнче Ванюшка, юн кайнипе вăйсăрлансах пыраканскер.

Вăл юлашки чунхавалне пухса, пуçне çĕклесе ял еннелле

Ыаттăн экчĕре 257-К

Чувашская
Республиканская
БИБЛИО…
им. М. Г…

пăхрĕ те, пĕтĕм яла вут хыпса илнине курчĕ. Шăрăхпа типсе ҫитнĕ ҫуртсем ҫав тери йăлкăшса ҫуннă.

— Пĕтĕмпех пĕтересшĕн ĕнтĕ... Нимĕн те хăварасшăн мар...— терĕ те Ванюшка хăй ăшĕнче, вăйсăрланса ҫитсе ăнран кая пуҫларĕ.

Нумай выртрĕ вăл...

Хире хăваласа тухнă пĕтĕм ял халăхне персе пăрахнă нимĕҫсем, кăшт тăхтасан, хăйсен тискер те хăрушă ĕҫне мĕн тери тĕплĕ тунине тĕрĕслеме тытăннă. Икшерĕн-виҫшерĕн уйрăлса, хирте юн юхтарса выртакан ҫынсем хушшинче ҫӳренĕ вĕсем. Вилсех ҫитеймен ҫынна асăрхасан, вăл йынăшнине илтсен е сывланине сиссен, ăна ҫавăнтах тепĕр хут пенĕ. Ванюшка тĕлĕпе икĕ хутчен те иртсе кайнă вĕсем, анчах вăл чĕп-чĕр юн пулса, ним хускалмасăр выртнине кура — ăна вилнĕ, тенĕ пулас. Тек тивмен.

Чăнах та, Ванюшка вилнĕ пекех пулнă ҫав. Юн нумай кайнипе унăн сăнĕ шурса, кăвакарса кайнă, чĕри те аран ҫеҫ тапнă, кĕлеткинче пĕр вăй та юлман. Ял ҫунма тытăнни ҫине пăхса илнĕ хыҫҫăн вăл часах ăнран кайнă та, ҫĕрлечченех выртнă. Анчах тăна кĕрсен те нумай вăхăт хушши хускалмасăр выртнă. Нимĕҫсем халĕ те ҫак таврарах тăнă пек, пуҫа ҫĕклесенех хăйне тепĕр хут персе вĕлерессĕн туйăннă ăна. Вилес килмен унăн...Ниепле те вилес килмен!

— Тен, хăтăлăп-и... Тен, ҫăлăнса тухăп-и...— Хăй халь тем пек вăйсăр пулин те, суранĕсем ҫав тери ыратнă пулин те, унăн чĕринче тăшмана тавăрас кăмăл, нихăҫан сӳнмелле мар тарăху тулса, вĕресе хăпарнă.

— Кăтартăп-ха...

... Майĕпе тул ҫутăлма пуҫларĕ. Ванюшка хуллен кăна пуҫне ҫĕклесе унталла-кунталла пăхрĕ, унтан вара чавсаланса ерипен ҫĕкленчĕ. Таврара шăпах. Ҫырмаран хăпаракан нӳрлĕхпе пĕрле ял енчен тĕтĕм, ĕнĕк шăрши туртăнать... Ванюшка тинкеререх пăхсан, тĕтĕм витĕр ялта темиҫе ҫĕрте те кăвайт хунă пек ҫулăм йăлкăша-йăлкăша илнине асăрхарĕ.

— Яла та ҫунтарса ячĕҫ. Эх, хăйсене вутта пăрахса ҫунтарăттăм!— терĕ те вăл хăйне хăй, унăн шăлĕсем шатăртатса илчĕҫ.

Ванюшка майĕпен ҫĕкленсе чĕркуҫҫи ҫине тăчĕ. Хирте пĕр чĕрĕ ҫын та ҫук. Нимĕҫсем те кайнă пулас. Паллах ĕнтĕ, хăйсен тискер ĕҫне тунă хыҫҫăн мĕн туса тăччăр вĕсем кунта?

Ванюшка, темиçе хут сасăпах йынăшса ярса, ура çине тăр-каларĕ. Тарăнăн сывласа илсе тавралла пăхса çаврăнчĕ.

Анлă хирте вилесем выртаççĕ... Хăшĕ ўппĕн, хăшĕ месерле, тĕрлĕ майлă авăнса, кукăрăлса, алли-урисене саркаласа... Ĕнер кăна вĕсем пурте сывă пулнă, кашнин чĕринчех çутă ĕмĕг—çитес çывăх вăхăтрах чуралăхран хăтăлса ирĕке тухас шухăш пулнă, çав шухăш кашнин кăмăлнех çĕкленĕ, анчах халь... вĕсем пурте вилĕ, тискер тăшман вĕсен чĕрисене тапма чарнă. Мĕншĕн? Мĕн айăпшăн?

Ванюшка, аманнă урине аран шутарса, малтан амăшĕ патне пычĕ. Ун умне пĕшкĕнсе, аллине тытрĕ. Вăл сип-сивех... Унтан йăмăкĕсене, пĕчĕк шăлнĕне тĕрĕслесе пăхрĕ. Хăшĕ те пулин чĕрĕ мар-ши, çăлма май пулмĕ-ши, тесе шухăшларĕ, анчах вĕсенчен пĕри те сывламан.

— Пĕчченех эппин эпĕ... Никам та çук халь манăн...— йывăр-рăн сывласа илчĕ Ванюшка. Куçĕсенчен шултра вĕри куççулĕсем шăпăртатса анчĕç.

— Мĕн тăвас пулать халь?.. Ăçта каяс?..

Вăл çак вилĕм хирĕ варринче чылайччен юпа пек хытса тăчĕ. Салху та йывăр шухăшсем çĕмĕрчĕç унăн пуçне. Унтан йĕпе куçĕсене шăлса типĕтрĕ те, тата тепĕр хут тарăнăн сывласа илсе—ирхи тĕтре витĕр вăрман еннелле утрĕ. Анчах темиçе утăм тусанах вăл хăйĕн тусĕ—Илька Кузин выртнине курчĕ. Ыгтисем пекех, Илька та вилнĕ. Темшĕн вăл месерле выртнă. Кам пĕлет, тен, юлашки сывлăшĕ тухас умĕн вăл юлашки хут çак çут тĕн-чен илемĕ çине пăхса юласшăн пулнă-и...

Ванюшка ун умне кукленсе ларса, питĕнчен пăхрĕ. Юлташĕн пичĕ çинче çав тери пысăк асап палăрнă. Вилнĕ чух ĕнтĕ çав тери хĕн курнă пулас—ўт-пĕвĕпе те, чунĕпе те,—вăл вĕт пурă-нăçа калама çук хытă юратнă!..

— Сывпул, тусăм...— пăшăлтатса илчĕç Ванюшкăн тутисем.— Пуçăм сывă пулсан, чĕрем вăхăтсăр тапма чарăнмасан, саншăн тавăрăп-ха эпĕ... Ой, хаяррăн тавăрăп!

Куна вăл пĕртте ача пек мар, чăн-чăн мăн çын пекех каларĕ. Ку сăмахсем унăн юнпа тулнă чĕринчен пăчăртанса тухрĕç.

Унтан вăл каллех вăрманалла утрĕ. Халран кайнипе аран-аран, кăшт çил вĕрес пулсанах кайса ўкес пек, сулăнкаласа утса пычĕ. Вăл юлашки вăйĕсене пухрĕ.

— Каясах пулать кунтан... ах, хăтăласчĕ...

Анчах темĕнле тĕрекленме тăрăшсан та, вăрман ăшнелле пĕр икçĕр метр пек кĕрсен, унăн пуçĕ тўсме çук çаврăнма тапратрĕ те — вăл çўллĕ те çемçе курăк çине ласт! ўксе каллех ăнран кайрĕ.

V

Ванюшкăна кайран партизансем тупнă.

Вĕсен ялĕнче çав хăрушă та тискер ĕç пулса иртни çинчен „Нимĕçсене — вилĕм!" ятлă партизансен отрядне хыпар тепĕр куннех çитнĕ. Отряд командирĕ вара, чи маттур партизансене пухса, çав хыпара тĕрĕслес шутпа, Ванюшкăсен ялне кайнă. Отрядри партизансем лăпкă пулман. Ăçтан-ха лăпкă пулан? Вĕсенчен нумайĕшĕн вăл ялта ачи-пăчисем, ашшĕ-амăшĕсем, тăванĕсем пулнă-çке...

— Неушлĕ çав териех? Неушлĕ пурне те вĕлерсе пĕтернĕ? — çула май пăшăрханса, кулянса пынă вĕсем.

Вырăна çитсе нимĕçсем мĕн-мĕн тунине хăйсен куçĕпе курсан, партизансем хăйсен тăванĕсен виллисем умĕнче тăшмана малашне тата хытăрах тавăрма тупа тунă, юнлă нимĕç йыттисене ăçта тĕлпулнă — çавăнта пĕтерсе пыма сăмах панă.

Вĕсене сасартăк нимĕçсем пырса тапăннă. Хурахсем йышлăн пулнă, партизансем — сахаллăн, çавăнпа та партизансен тăванĕсене этемле пытараймасăрах вăрманалла чакса кĕме тўр килнĕ. Çак вăхăтра ĕнтĕ партизансенчен пĕри ватă юман айĕнче юнланса пĕтнĕ арçын ача йынăшса выртнине асăрханă. Ăна вара часрах иккĕн-виççĕн çĕклесе хăйсен лагерьне илсе кайнă.

Ку ача—Ванюшка Долбин пулнă.

... Пĕр талăк ытла тăна кĕреймерĕ вăл. Отрядри фельдшер ăна çав тери тăрăшса пăхрĕ, çĕрĕпех ун вырăнĕ патĕнче ларчĕ. Тепĕр кунне каçалапа тин Ванюшка куçĕсене уçрĕ. Малтанах вăл хăй ăçта иккенне тавçăрса илеймерĕ. Вăл темĕнле çĕрпўртре, çемçе утă сарнă сарлака сак çинче выртать иккен. Хăй ăçта выртнине пĕлес шутпа тавралла пăхкаласа илнĕ хушăра, вăл алăк хыçĕнче такамсем калаçнине илтрĕ.

— Вĕсем ĕнер тата икĕ яла çунтарса янă тет, — терĕ пĕри.

— Мĕнле ялсене?

— Пĕри Погодино, тепри — Зайцево, тет... Çыннисене перепере пăрахнă, тет. Çўç-пуç вирелле тăмалла... Нумайĕшне вутта парахса çунтарнă, тет...

— Кам каларĕ?

— Разведчиксем. Халь çеç заданирен таврăнчĕç.

— Эх!.. Хăçан шăпи тулĕ...

— Пирĕн хулара халь ятарласа янă карательнăй батальон тăрать, тет. Çавсем ашкăнаççĕ. Командирĕ питĕ юншăн антăхаканскер, тет. Генрих Шварц ятлăскер, обер-лейтенант.

— Шварц... Хура... Хура юн.

— Темиçе тимĕр хĕреслĕ, теççĕ.

— Ну, паллах, Гитлерăн шанчăклă йытти. Май килсенех хурăн хĕрес[1] лартса парăпăр-ха эпир ăна.

Ванюшка ăнланса илчĕ: кусем вăл пĕлекен нимĕç офицерĕ çинчен калаçаççĕ. Куçĕ умне тўрех хăй курни тухса тăчĕ: вăрăм та хыткан, çутă кокардăллă картус тăхăннă нимĕç офицерĕ, куçĕсем пăтранчăк шыв тĕслĕ, кăкри çинче, тимĕр хĕреспе юнашар, ылттăн вăчăра йăлтăртатать... Акă вăл, уя тухсанах, лашине чĕвен тăратрĕ те салтакĕсене темĕнле команда пачĕ...

Унтан автоматсем шатăртатрĕç... Юн, вилĕм, вĕçĕ-хĕррисĕр вилĕм.

Çак аса-илўсем капланса хăпарма пуçласанах Ванюшкăн ăшчикки тепĕр хут пăтранса кайрĕ. Вăл, вăрăмăн йынăшса илсе, куçĕсене хупрĕ. Каллех аташма тытăнчĕ. Куçĕ умне тепĕр хут Генрих Шварц тухса тăчĕ, анчах халь ĕнтĕ унăн кăкри çинче тимĕр хĕрес мар, хурăн тураттинчен тунă хĕрес. Унпа юнашар, ылттăн вăчăра вырăнне, ункăланă тачка пăяв...

— Мĕнле, самайланать-и кăшт? — тĕлĕкри пек илтĕнчĕ тахăшĕн сасси.

— Йывăр аманнă. Виçĕ çĕртен, — терĕ тепри, — анчах сывалатех пулĕ-ха. Ачи тĕреклĕ, аптăрасах çук...

Ванюшка каллех куçĕсене уçрĕ.

Ун умĕнче хăйсен ялĕнчи фельдшер Федор Иванович тăрать! Вăл шĕвĕр пит-куçлă, сайра сар уссиллĕ пĕчĕк çын. Унпа юнашар тăраканни — сарлака хулпуççиллĕ, тĕреклĕ, кĕреçе сухаллă ватăрах

---

[1] Нимĕçсем хăйсен масарĕсем çине ланах хурăнран тунă хĕрессем лартаççĕ. — *А. А.*

çын. Ванюшка ăна та палларĕ,—вăл кӳршĕ ялçынни, Хура Иван ятлă тимĕрçĕ пулнă.

Федор Иванович Ванюшка умне пĕшкĕнчĕ.

— Ну, герой, чун кĕчĕ-и? Ай-ай, хăратсах пăрахрăн эсĕ мана... Юрамасть апла, тăванăм, юрамасть...

— Шыв парăр,—терĕ Ванюшка, вĕрипе типсе ларнă тутисене çулласа илсе.

— Аха, шыв-и? Питĕ аван!—хыпăнса ӳкрĕ Федор Иванович. Вăл стена çумĕнчи туратран çакса янă флягăна вĕçертсе илчĕ.— Сана валли хатĕрленĕскер ку, тутлă чей...

Çур фляга таранах ланкăртаттарса ĕçсе ячĕ Ванюшка. Унтан хаштах сывласа илсе, Федор Иванович çине кăмăллăн пăхрĕ.

— Спасибо...

— Спасибине кайран, сывалсан калăпăр,—аллипе сулчĕ фельдшер.—Хăвна спасибо... сывă юлнăшăн. Шутка им çавнашкал тамăкран чĕррĕн тухасси? Телейлĕ пулнă эсĕ...

Ванюшка пĕр хушă нимĕн те чĕнмерĕ, унтан хуллен кăна ыйтрĕ:

— Ăçта лекнĕ вара эпĕ?

— Питĕ шанчăклă вырăна, тăванăм. Пăшăрханмалли çук.

— Çапах та...

Федор Иванович сасартăк ун çине куçлăхне хывса пăхрĕ.

— Мана паллатăн-и?—ыйтрĕ вăл, уссисене шăлкаласа. Унăн сăнĕ çинче çемçе кулă палăрчĕ.

— Паллатăп...

— Мĕн кирлĕ тата сана урăх? Ют çынсем патĕнче мар эппин. Хамăр ялта, тес пулать. Тăванусем те пур санăн кунта.

— Кам?—тăрук çĕкленме пикенчĕ Ванюшка, анчах суранĕсем ыратнипе йынăшса ярса, часрах каялла выртрĕ.

— Ой-ой-ой, тăванăм, халех кун пек физкультура тума юрамасть сана!—пӳрнипе юнаса илчĕ фельдшер.— Юн кайма пултарать!

Ванюшка ыратни иртсе кайиччен ним чĕнмесĕр, мăччаналла пăхса выртрĕ, унтан каллех ыйтрĕ:

— Мĕнле тăван çинчен калатăр эсир? Кам пур кунта манăн?

— Кукку.

— Мĕнле кукка?

— Мĕнле кукка пултăр? Аннӳн шăлнĕ...

— Манăн виçĕ кукка. Иван кукка, Павăл кукка, Çемен кукка...

— Пĕлетĕп, пит лайăх пĕлетĕп, тăванăм. Анчах кунта Çеменĕ çеç...

— Апла, партизансем патĕнче эпĕ?

— Тĕп-тĕрĕс. „Нимĕçсене — вилĕм!" текен партизансен отрячĕн лагерĕнче. Санăн кукку — Семен Петрович Коробов — пирĕн отряд штабĕн начальникĕ. Калас пулать — паттăр çын... Килмелле-ха вăл кунта...

Çакна илтсен Ванюшкăн чĕри çав тери савăнăçлăн тапма тытăнчĕ, куçĕсем хавассăн çутăлса илчĕç.

„Питĕ аван-ха ку...— шухăшласа выртрĕ вăл...— Питĕ аван... Мĕн пулса иртни çинчен куккана каласа паратăп, хама отрядрах хăварма ыйтатăп. Нимĕн те мар, ылттăн вăчăраллине çаклатасчĕ... Тӳпелĕттĕм пĕрре, чун каниччен. Таткаласа тăкăттăм".

Федор Иванович тем ĕçпе çĕрпӳртрен тула тухрĕ. Ванюшка умне ку таранччен калаçăва хутшăнман мăн сухаллă тимĕрçĕ пырса тăчĕ.

— Ыратать-и, ачам? — ыйтрĕ вăл йăвашшăн.

— Хускалман чух ыратсах каймасть, — терĕ Ванюшка.

— Калаçмаллăх вăй пур-и сан?

— Пур...

— Эпĕ санран кăштах ыйтса пĕлесшĕнччĕ...

— Мĕн çинчен?

— Сирĕн ялта ман хĕрĕм пурăнатчĕ. Пĕртен-пĕр хĕрĕм. Виçĕ ачаччĕ унăн... Пĕтнĕ ĕнтĕ вĕсем пурте. Мĕнле асапланса вилчĕçши, мĕскĕнсем, çавна пĕлес килет... Ĕмĕрлĕх астуса юлам, вара мĕн чĕре тапма пăрахиччен тавăрам, тетĕп-çке...

Малтан вăл Ванюшка çине хуйхăпа тулнă пысăк та кăвак куçĕсемпе пăхса тăчĕ. Анчах кăшт тăрсан унăн сăнĕ улшăнчĕ, куçĕсем курайманлăх вучĕпе йăлкăшса илчĕç. Унăн чунĕ çав тери вĕчĕхсе, кӳтсе çитни, вăл хăйĕн ачисемшĕн тавăрма хуть те епле вут ăшне те кĕме хатĕрри сăнран пăхсанах курăнчĕ.

— Эпир Илька Кузинпа чиркӳ тăрринче хуралта тăраттăмăр, — тесе пуçларĕ Ванюшка хăйĕн калавне.— Сасартăк пирĕн ял çине икĕ „рама" вĕçсе пычĕç те, бомбăсем пăрахма тытăнчĕç. Кĕçех яла нимĕçсем пырса кĕчĕç. Вара...

Тултан лаша ури сассисем илтĕнчĕç. Ванюшка самантлăха калама чарăнчĕ. Унччен те пулмарĕ — çĕрпӳрте Ванюшкăн куккăшĕ, Семен Коробов чупса кĕчĕ. Ванюшка ăна тăруках палласа та илеймерĕ: ун çийĕнче нимĕç тумĕ, кăкăрĕ умĕнче нимĕçсен хура автомачĕ çакăнса тăнă. Сухалĕ те, чылайран вара хырмасăр пурăннăран, хура шăрт пек ӳссе ларнă. Ванюшка чăрлаттарсах пăхса выртнине курсан вăл çăмăллăн сывласа ячĕ.

— А-а, тинех çут тĕнче çине пăхакан пултăн-и! — терĕ вăл.— Ну, мĕнле?

— Ачи аптрамасть-ха вăл. Маттур,— Ванюшка вырăнне ответ пачĕ тимĕрç.

— Ну, вăт, пит аван. Сывалсанах нимĕçсене тӳпелеме илсе кайăп сана. Пыратăн пулĕ? Мĕншĕн чĕнместĕн? Хăратăн-и мĕн? Çук, ан хăра, шӳт туса çеç эпĕ. Пĕчĕккĕ вĕт-ха эс.

— Пĕчĕккĕ мар эпĕ, çапăçма вăй çитет манăн,— терĕ Ванюшка.

— Сывал эппин хăвăртрах...

Коробов тимĕрçĕ еннелле çаврăнчĕ.

— Халь çеç соединени штабĕнчен килтĕм-ха эпĕ, Иван Иванч. Пысăк операци хатĕрлетпĕр. Çав карательнăй батальона пĕтерсе хурасшăн.

— Нимĕнрен ытла, вĕсен командирне тытасчĕ, кукка,— терĕ Ванюшка ерипен.— Самăй усалли çавă, ылттăн вăчăраллăскер. Халăха персе пăрахма та çавă хушрĕ.

— Пĕлетпĕр эпир вăл йытта...

Хăй сисмесĕрех, Ванюшка çав хăрушă ĕç епле пулса иртни çинчен тĕпĕ-йĕрĕпе каласа пачĕ. Куккăшĕпе тимĕрçĕ ăна ним чĕнмесĕр итлесе ларчĕç. Итленĕçемĕн вĕсен сăнĕсем тĕксĕмленсе, хаярланса пычĕç. Хушăран вĕсем йывăррăн сывла-сывла илчĕç...

— Ну, ничево, Ванюшка,— терĕ куккăшĕ, ура çине тăрса.— Хамăр тăвансен айăпсăр тăкăннă юнĕшĕн эпир вĕсен юнĕпе тавăрăпăр... Часрах сывалма тăрăш. Халь каям-ха эпĕ, каçалапа килĕп. Пĕртак шоколад пурччĕ-ха манăн, çавна илсе килĕп. Чирлĕ çынна вăй кӳртет вăл...

— Юрĕ,—терĕ Ванюшка.

Куккăшĕ, кайма хатĕрленсе, пиçиххине тӳрлетрĕ, пилоткине майлăрах пусса лартрĕ, унтан чĕлĕм чĕркеме тытăнчĕ.

— Федор Иванович, штаб начальникне курман-и эсӗ? — илтӗнчӗ тултан тахӑшин сасси.

— А-а, кунтах-ҫке вӑл, ман пата кӗчӗ,— терӗ ӑна фельдшер.

Ҫӗрпӳрте отряд командирӗ ординарецӗ — цыган евӗрлӗрех тӗксӗм сӑнлӑ, хура кӑтра ҫӳҫлӗ ҫамрӑк йӗкӗт чупса кӗчӗ. Честь парса илсенех, вӑл питӗ васкавлӑн, хашка-хашка пӗлтерчӗ:

— Штаб начальникӗ юлташ, отряд командирӗ сире халех хӑй патне пыма хушрӗ... Питӗ васкавлӑ ӗҫ, тет.

— Мӗн пулнӑ тата ун пекех?

— Пӗлме пултараймастӑп. Ун патӗнче разведчиксем лараҫҫӗ, темскер пӗлсе килнӗ пулас...

Ванюшка куккӑшӗ тек нимӗн те каламарӗ, ҫӗрпӳртрен чупнӑ пекех тухса кайрӗ. Ун хыҫҫӑн командир ординарецӗпе тимӗрҫӗ те тухрӗҫ.

Кӗҫех Федор Иванович ҫутӑ кастрюльпе пӑсланакан яшка илсе кӗчӗ.

— Апатланӑпӑр, тӑванӑм,— терӗ вӑл, Ванюшкӑпа юнашар ларса.— Сывалас тесен, ҫиес пулать. Пурӑнӑҫ законӗ ҫапла...

Пуҫне ҫӗклеймен Ванюшкӑна вӑл апатне кашӑкпа ҫитерме тытӑнчӗ.

— Сып, сып, анмасан та ҫи. Унсӑр май килмест...

Ҫак вӑхӑтра сасартӑк ҫӗрпӳрт тӗлӗпе ҫынсем чупса иртни илтӗнчӗ. Унччен те пулмарӗ, ҫӗрпӳрте паҫӑрхи тимӗрҫӗ кӗрсе тӑчӗ. Вӑл фельдшера кӑчӑк туртса алӑк патнерех чӗнсе илчӗ те, хуллен кӑна:

— Тревога, Федор Иванович,— терӗ.

— Мӗн пулнӑ вара?— ыйтрӗ фельдшер.— Лӑпкахчӗ-ҫке?

— Пирӗн ҫынсем инҫетри разведкӑран таврӑннӑ... Нимӗҫсем пире хупӑрласа илесшӗн иккен. Темиҫе дивизи хатӗрленӗ пире хирӗҫ ямӑ. Танксемпех...

— Мӗн тумалла вара?

— Хатӗр пулма хушрӗҫ. Вӑйлӑ ҫапӑҫусем пулма пултараҫҫӗ. Тен урӑх ҫӗре куҫма тӳр килӗ, теҫҫӗ. Кунта нимӗн те хӑвармалла мар...

Ҫакна илтсен Ванюшка пӑлханса кайрӗ.

— „Вӑйлӑ ҫапӑҫусем пулма пултараҫҫӗ..." Эх, мӗншӗн сывӑ мар-ши эп халь! Ҫапӑҫнӑ пулӑттӑм. Анчах каплипе эпӗ—чӑрмав ҫеҫ...

VI

Çак таврари партизансене яланлăхах пĕтерсе хума татăклă шут тытнă нимĕçсен командованийĕ кунта чăнах та нумай çар илсе пынă мĕн: пехота та, артиллери те, танксем те, темĕн те пĕр. Нимĕçсен планĕ çакăн пек пулнă: партизансемпе çыхăннă ялсене карательнăй отрядсем çунтарса, ишĕлтерсе, çĕрпе танлаштараççĕ. Партизансене хăйсене вара — ятарласа янă çар чаçĕсем вăрмансенче хупăрласа илсе, пĕр çын юлмиччен пĕтерсе тăкаççĕ.

Чăн та ĕнтĕ, карательнăй отрядсен ĕçĕ ăнса пынă. Хӳтлĕхсĕр ялсене хыптарса ярасси, хĕрарăмсемпе ватă-вĕтĕсене пĕр çĕре пухса персе пăрахасси — йывăр ĕçех пулман. Анчах та партизанĕсене вĕсем нимех те тăвайман. Вĕсен йышĕ ӳссех, вăйлансах пынă, нимĕçсене те вĕсем ытларан та ытларах сиен кӳрсе пынă. Çавна пула нимĕçсем кунта пысăк вăйсем илсе килнĕ. Анчах партизансем те вĕсене тивĕçлипе кĕтсе илме хатĕрленнĕ...

... „Нимĕçсене — вилĕм!" ятлă отряд партизансен пысăк соединенине кĕнĕ. Фашистсем тапăнасса сиссен вара çав соединенири пур отрядсенче те боевой тревога тунă. Çынсене, пĕтĕм хĕçпăшала, боеприпассене тĕрĕсленĕ. Кашни отряда, отрядри кашни ротăна, взвода çапăçма участоксем уйăра-уйăра панă.

Çапăçу тепĕр ирхине пуçланнă. Нимĕçсем отряд тăнă вырăна пур енчен те йывăр тупăсемпе миномётсенчен çав тери вăйлăн пеме тытăннă. Вăрман татти-сыпписĕр кĕрленĕ, йывăçсем хуçăла-хуçăла, кăклана-кăклана вăркăннă, унта та кунта тĕтĕм мăкăрланнă, сывлăша ĕнĕк шăрши çапнă.

Партизансем малтанах шарламан. Вĕсем фашистсем хăйсен çывăхнерех пырасса кĕтсе выртнă. Область хулинелле каякан автотракт енчен, йывăçсем хушшипе, нимĕç салтакĕсем курăнсан вара — кашни тĕмĕ айĕнчен пулемёт та винтовка, автомат та карабин шатăртатма пуçланă. Нимĕçсен цепĕсем пĕр вунă-вунпилĕк минутрах сайралса юлнă. Унта та кунта тăшманăн аманнă салтакĕсем кăшкăрашни, çухăрашни илтĕннĕ..

Фашистсен малтанхи атаки путланнă. Анчах тепĕр çирĕм минутран вĕсем тепĕр атака пуçланă. Ку малтанхинчен те вăйлăрах пулнă, çапах та партизансем пĕр шит те чакман, нимĕçсене каялла тартнă. Кун хыççăн пĕр хушă çапăçу кĕрлевĕ лăпланнă пек

пулнă, минăсем çеç йывăçсем хушшипе ӳлесе килсе шартлата-шартлата çурăлнă. Анчах та нумая пыман ку. Çапăçу сасартăк сылтăм енчи çамрăк вăрманта хĕрсе кайнă.

Кунта йывăçсем вĕтĕрех пулнă. Çавăнпа та нимĕçсем ку тĕле хăйсен танкĕсене янă. Оборона тытаканни ку вĕтлĕхре Ванюшкăн куккăшĕ пулнă. Пĕр аллă утмăл партизанпа пĕрле вăл оборона сооруженийĕсене пит васкавлăн çирĕплетнĕ. Часах йывăçсем хыçĕнчен пĕр харăс виçĕ пысăк танк кĕмсĕртетсе тухнă. Вĕсем тупписенчен, пулемĕчĕсенчен вут-çулăм тăкса, хăйсен çулĕ çинчи йывăçсене ава-ава, хуçа-хуçа малалла ыткăннă. Малтанах вĕсене чарма пултаракан вăй та пулас çук пек туйăннă. Ытла та çĕре çĕмĕрсе пынă вĕсем... Анчах шĕшкĕ тĕми айне пытарса лартнă 45 миллиметрлă тупă пĕр-ик виçĕ хут персенех малти танкĕ хыпса илнĕ. Тепĕр танкне хайхи мăн сухаллă тимĕрçĕ, Хура Иван нимĕçсен противотанковăй пăшалĕнчен тивертсе янă. Виççĕмĕшĕ сасартăк пăрăнса кайма тăнă, анчах та хăтăлайман,— партизансем алтса хатĕрленĕ „кашкăр шăтăкне" пуç хĕрлĕн кĕрсе ларнă. Ана курсан тахăшĕ йывăç хыçĕнчен сиксе тăрса, граната ывăтнă. Вара вăл та тĕтĕмпе çулăм ăшне путнă. Танксем хыççăн чупакан нимĕç салтакĕсем тек малалла каяйман. Партизансен пульлисем вĕсенчен нумайĕшне çулса тăкнă, чĕрĕ юлнисем каялла тарнă.

Кунĕпех атакăланă нимĕçсем партизансене. Çапах та усси пулман. Вĕсем сахалтан та пĕр 400—500 салтак, вунна яхăн танк çухатнă, анчах партизансем малтанхи вырăнтах тăнă, хăйсем тăнă çĕртен кăшт та чакман. Тĕгтĕмленсен вара нимĕçсем хăйсем каярах чакса тăнă,—(вăрманта чух вĕсем яланах шикленнĕ),— анчах ирхине çывăхри аэродромран самолётсем чĕнсе илсе партизансем çине бомбăсем пăрахма тытăннă. Çав вăхăтрах флангсенчен хĕссе лартма, унтан сунка ăшне хупма вăтăр танк таран янă...

VII

Çапăçу пусланнă чух Ванюшка çывăрнă. Анчах малтанхи снарядсем ӳке-ӳке çурăлсанах, вăл вăранса кайса куçĕсене уçрĕ.

— Переççĕ мар и?—ыйтрĕ вăл çĕрпӳртри тепĕр сак çинче бинтсемпе тăрмашса ларакан Федор Ивановичран.

— Пересçĕ,— ним пулман пекех ответлерĕ фельдшер.

— Камсем?

— Паллах, кам çапăçать — çав перет. Вĕсем те, эпир те. Вăрçăн йĕрки çапла. Анчах эсĕ ан хăра, эпир санпа çĕр айĕнче.

— Çук, эпĕ хăрамастăп...

— Вырт та çывăр. Хĕвел те тухман-ха.

— Эсĕ çывăрмастăн-çке?

— Ман çывăрма юрамасть. Çапăçу пынă вăхăтра хатĕр пулмалла. Ав, сурансене çыхмаллисем хатĕрлетĕп...

Инçетре те мар, пĕр çĕр метрта пулĕ, йывăр снаряд ӳксе çурăлчĕ. Çĕрпӳрт стенисем чĕтренсе илчĕç, мачча вырăнне сарнă каштасем хушшипе тăпра тăкăнчĕ.

— Самай мăн сысни килсе ӳкрĕ,— терĕ Федор Иванович.— Анчах пирĕншĕн пурĕпĕр. Пирĕн пата чавса кĕме сăмси кĕскерех-ха унăн...

Ку сăмахсене вăл юри, Ванюшкăна шиклентерес мар тесе каларĕ. Ванюшка ăна питĕ лайăх ăнланчĕ, анчах та сисмĕш пулчĕ.

Тупăсем пени пĕрре вăйланчĕ, тепре кăштах чарăннă пек пулчĕ, унтан каллех çĕнĕ налёт пуçланчĕ. Вăхăт чылай иртрĕ ĕнтĕ, çĕрпӳрт алăкĕнчен хĕвел çутти шăвăнса кĕчĕ. Ванюшка ним шарламасăр, тупăсем пенĕ çĕрте халĕ мĕн пулса пыни çинчен шухăшласа выртрĕ.

— Эх, сывă пулнă пулсан... Эпĕ те çавăнта пулăттăм, нимĕçсене шакканă пулăттăм.

Çавăнтах вăл хăйне хăй партизансем хушшинче, аллине автомат тытса, урра кăшкăрса малалла ыткăнса пынă пек курчĕ. Вăл перет, таракан нимĕçсем ӳкеççĕ...

Унăн шухăшне тулта такам хыттăн кăшкăрни татрĕ.

— Эй, тухтăр! Федор Иванч! Аманнисене йышăн!

Лăпкăн, кăшт ыйхăланă çын пекрех ларакан фельдшер аллинчи япалисене хăпăл хапăл аяккалла пуçтарса хучĕ те, вăшт кăна чупса тухса кайрĕ.

— Малтан йывăр аманнине илсе кĕрĕр,—тени илтĕнчĕ тултан.

Çĕрпӳрте хура кăтра çӳçлĕ йĕкĕте, отряд командирĕн ординарецне йатса кĕчĕç. Унăн сăнĕ хут пекех шурса кайнă, хăй аран йынăшать. Хăрах алли носилка çинчен шуса аннă та, вĕрен татки пек кăна çакăнса тăрать.

— Тĕрĕс калатăр... Питĕ йывăр, юн нумай пĕтнĕ...— мăкăргатса илчĕ Федор Иванович.— Çамрăклăх çеç çăлма пултарать ку йĕкете. Анчах та шанăпăр, шанăпăр... Чи кирли вăл—шанчăка çухатманни.—Хăй çавăнтах ăна бинтсемпе васкавлăн çыхма тытăнчĕ, унтан укол турĕ.— Ах, герой, герой... Епле кун пекех лектерчĕç-ха сана?

— Контратака вăхăтĕнче,— терĕ аманнă çынна çĕклесе кĕнĕ çамрăк партизан.— Юман хÿттине пытанса ларнă-мĕн эсрел нимĕçĕ. Пăхатăп—Петькăна тĕлленĕ, мур, кĕç-вĕç перет ĕнтĕ. Эпĕ чупса пырса çапса ӳкериччен пĕр черет кăларса яма ĕлкĕрчĕ, сатана!

— Чăн сатана... Хăйне леш тĕнчене ăсатрăн-и хуть?— ыйтрĕ Федор Иванович, аманнин алтымарне тытса тăрса.

— Ăсанчĕ! Автомат аврипе пĕрре кăна патăм пусĕнчен,— çавăнтах урисене çӳлелле тăратрĕ.

— Çав кирлĕ, çав кирлĕ...

Çамрăк партизан çамки çинчи тарне шăлса илчĕ.

— Федор Иванч, чăннипе кала... Мĕнле? Пурăнас пек-и вăл? Шанчăк пур-и?

— Каларăм вĕт: çамрăклăх çеç çăлма пултарать... Хăйĕн вăйĕнчен килет...

— Ахаль чухне çав тери вăйлăччĕ-ха вăл.

— Шанăпăр, тăванăм, шанăпăр! Калатăп-иç, пурăнăçра, нимĕнрен ытла, шанчăка çухатма юрамасть.

— Хăвăртрах унга эсир!— илтĕнчĕ тултан тепĕр сасă.

— Халех, халех!

Тепĕр минутран çĕрпӳрте тата икĕ çынна çĕклесе кĕчĕç. Пĕри—чылай ватă, кукша пуçлă çын, тепри—тулли питлĕ, пĕр вунтăхăр-çирĕм çулхи хĕр. Вĕсене иккĕшне те урисенчен амантнă.

— Ай-ай-ай... Епле-ха капла, епле-ха капла пулчĕ ку?—хыпăнса ӳкрĕ Федор Иванович, часрах эмелсем, çыхмаллисем хатĕрлесе. — Ашшĕпе хĕрне те пĕр харăс!..

— Ой-ой!—йынăшса илчĕ ватти.— Çĕр çăттăрах вĕсене!

— Халех, халех, Ефим Павлович... Çыхам-ха лайăхрах, атту халь те юн сăрхăнать санăн... Епле тăрук пулчĕ-ха ку?

— О-ой!..

— Малтан аттене персе ӳкерчĕç,— терĕ хĕр вăйсăрланнă са-

сăпа,— эпĕ ăна пулăшас, тесе чупса пытăм. Суранне çыхас тесеттĕм кăна — юнашарах мина ӳкрĕ.

— Шăммах лекмен курăнать-ха, хăрушах мар... Çапах та, ĕçсем мĕнле халь унта?

— Эпир пĕр утăм та чакман.

— Нимĕç çаплах тапăнать-и?

— Калама çук сĕмсĕр.

— Лапчăтсах хурасшăн эпир пире?

— Пырши çинçерех-ха унăн! Нимĕн те тăваймасть.

— Ах, Федор Иванович, пĕр çăвар та пулсан шыв парсамччĕ...

— Ĕç, ĕç, акă чей... Тен, тутлах мар пулĕ — сахăрне хушса парăп. Сахăр усăллă вăл, вăй хушать. Ĕç, тĕппипех ĕç...

Ерипен сылтăм айăк çине çаврăнса выртнă Ванюшка çаксене пурне те курчĕ, пурне те илтрĕ. Сăнаса выртнăçемĕн ăна Федор Иванович ытларан та ытларах кăмăла кайса пычĕ. Епле ыр чĕреллĕ çын иккен вăл. Кашнинех йăпатма, кашнин кăмăлне хăпартма, çынсен асапĕсене чакарма пĕлет, пуриншĕн те тăрăшать. Вăрçăччен, ялта ĕçлесе пуранна чух, асăрхаман та вĕт çавна. Мĕн тери лайăх çынсем пулнă иккен йĕри-таврара! Ак çак старике те, Ефим Павлович тенине, Ванюшка асăрхасах кайман. Вăл колхоз утарĕнче ĕçлетчĕ, питĕ лăпкă çын тетчĕç ăна, ĕмĕрĕнче усал сăмах каласа курман-тăр. Халь авă, пăшал тытса çапăçăва тухнă. Çитменне пĕччен мар, хĕрĕпе пĕрле... Хĕрĕ унăн кăçал çеç учительницăна вĕренсе тухнă, анчах ачасене вĕрентес вырăнне — ав ăçта килнĕ вăл.

— Пурте çапăçаççĕ... Пурте! Эпĕ те ак... Сывалам кăна!

Вăхăт шурĕ. Акă ĕнтĕ çĕрпӳрт алăкĕнчен хĕвел каялла тухса кайрĕ, кăнтăрла та иртрĕ пулас. Анчах çапăçу шавĕ халь те-ха кĕрлесе тăрать. Хушăран, паçăрхи пекех, партизансен лагерĕ тавралшне уйрăм снарядсем пыра-пыра ӳкеççĕ. Кашни снаряд ӳкмессерен, çĕр кисреннипе, маччаран тăпра тăкăнать.

Çĕрпурте малтан илсе кĕртнĕ хура кăтра каччă ним пĕлмиех выртрĕ, вăхăчĕ-вăхăчĕпе аташа-аташа илчĕ. Федор Иванович унтан пĕртте уйăрлмарĕ, ăна шелленипе тек-текех тарăнăн сывласывла илчĕ.

— Операци кирлĕ... Пĕтет унсăр... Ах, мĕнешкел паттăр сая аять!

Ефим Павлович утарçă та йывăррăн асапланса выртрĕ: ахлатрĕ, йынăшрĕ, нимĕçсене ылханчĕ. Ăна кура, унăн хĕрĕ те лăпланна пĕлмерĕ.

— Тем тăвăттăм! Пĕтĕм асапне, ыратнисене хам çине илĕттĕм!.. Çук, тӳссе çитерейместпулĕ... Ах, атте, атте!—терĕ вăл, старик çинчен куç илмесĕр.

— Ытлашши ан хуйхăр-ха, тен тӳрленĕ,—кĕтмен çĕртен сăмах хушрĕ Ванюшка, ку таранччен ним те чĕнменскер. — Эпĕ те ним пĕлми пулнăччĕ те, сывалатăп ав...

— Тата кам пур кунта санăн?—тĕлĕнсе ыйтрĕ хĕр Федор Ивановичран.— Хĕрарăм-и, арçын-и?

— Хамăр ялсемех, аманнăскер,—терĕ фельдшер.

— Кам?

— Хамăрăн штаб начальникĕн, Семен Петрович Коробовсен таврашĕ. Унăн аппăшĕн ывăлĕ эппин, Ванюшка...

— Э-э, леш тамăкран хăтăлса юлни-и?

— Шăп çавă ĕнтĕ.

— Авă мĕн... Сывалать-и?

— Сывалатăп, тет-иç. Маттур ача-ха вăл.

— Миçере эсĕ, Ванюшка?— ыйтрĕ хĕр.

— Вунпиллĕкре.

— Нимĕçсем киличчен хăш класра вĕреннĕ?

— Ултtă пĕтернĕ.

— Питĕ аван... Нимĕçсене хăваласа ярсанах шкулсем уçăлаççĕ те акă, малалла вĕренме тытăнатăн.

— Курăнĕ-ха унта,—терĕ Ванюшка.—Те вĕренмелле пулать...

— Мĕн — „те"? Нимĕçсем килсе вĕренме кансĕрленĕшĕн ун чух тата хытарах çине тăрса вĕренес пулать! А мĕншĕн çапăçатпăр халь эпир? Çавăншăн. Каллех ирĕклĕн пурăнмалла, ирĕклĕн ĕçлемелле, мĕне вĕренес килнĕ—çавна вĕренмелле пултăр, тесе çапăçатпăр.

— Тĕрĕс, тĕрĕс сан сăмаху,— терĕ Федор Иванович, каллех кăтра çӳçлĕ каччăн ал тымарне тытса.— Пурăнăç вĕресе тăтăр, юрă шăрантăр, кашнин сăнĕ çинче савăнăç çиçтĕр...

Çĕрпӳрт умĕнче каллех такамсем калаçни илтĕнчĕ.

— Хуллентерех эсĕ! Пуçне ан перĕнтер, хулхушшинчен тыт!

— Халь те асăрханса тытатăп-çке.

— Ут малтан!

Федор Иванович кăтра çӳçлĕ каччăн аллине ячĕ те, пуçне алăк еннелле çавăрса итлерĕ.

— Татах такама илсе килчĕç пулас...

Вăл тулалла тухма тăчĕ, анчах ăна хирĕç икĕ партизан нимĕç тумĕ тăхăннă тĕреклĕ арçынна алли-урисенчен çĕклесе кĕчĕç. Унăн пуçне, питне-куçне бинтсемпе ним курăнми çыхнă, бинчĕ чĕп-чĕрĕ юн, çавăнпа та ăна палласа илме те çук. Çын йывăррăн сывлать, пĕр сас та кăлармасть. Вăл питĕ йывăр аманнă пулас...

— Выртгарăр... Çакăнта вырттарăр... сак çине,—хĕрпе юнашар вырăна кăтартрĕ Федор Иванович. Аманнă çынна чипер вырнаçтарса хурсан, унăн юнлă бинчĕсене салтма тытăниччен малтан:—Кам ку? Хамăрăн-и? —тесе ыйтрĕ.

— Хамăрăн. Отряд штабĕн начальникĕ,—терĕ партизансенчен пĕри, ассăн сывласа ярса.

— Мĕ-ĕн? Мĕн терĕн эсĕ?—куçлăхне çамки çине хăпартса лартрĕ фельдшер.

— Штаб начальникĕ,—терĕ партизан каллех.

— Семен Петрович-и? Коробов-и?—чавси çине çĕкленсе ыйтрĕ аманнă хĕр, Федор Иванович пекех тĕлĕнсе.

— Çавă çав.

— Пулма пултараймасть... Эсир темскер пăтраштаратăр!—хыпăнса ӳкрĕ те вара Федор Иванович, аманнă çыннăн пуçне çыхнă бинтсене салатма тытăнчĕ.—Ĕненместĕп... ĕненместĕп!—мăкăртаттарĕ вăл,—Семен Петрович халиччен вутра та çунман, шывра та путман... Ăна пуля та тивмен, снаряд та витмен...

Анчах партизан тĕрĕссинех каланă. Халĕ илсе килнĕ сын чăнах та Семен Коробов, отряд штабĕн начальникĕ, Ванюшка Долбинăн куккăшĕ пулнă.

Нимĕçсем ăна пуçĕнчен амантнă. Вăл ним пĕлми выртнă...

VIII

Куккăпне палласа илсенех, Ванюшка пачах калаçайми пулса ларчĕ. Ăшчикĕ сасартăк тăвăнса ларчĕ унăн, чĕри çав тери хытă пăчăртанса илчĕ, куçĕсем хуралса килчĕç.

„Кукка та пĕтрĕ эппин... Халь ĕнтĕ ман никам та, никам та çук"...

Çак шухăш Ванюшкăна вут пек çунтарса илчĕ. Ыратни-туни çинчен манса кайсах, вăл выртнă çĕртен йăпăртах тăрса ларчĕ. Чĕри хăвăрттăн тапрĕ, аллисем чĕтрерĕç, куçĕсенчен çут шăрçа пек куççулĕсем йăрлатса анчĕç.

— Федор Иванч! Федор Иванч! Вилнĕ-и вăл? Вилнĕ-и?—ыйтрĕ Ванюшка юлашкинчен.— Калăр тĕрĕссипе! Калăр...

Семен Коробовăн пуçне çыхса тăракан фельдшер ун çине хулпуççи урлă хаяррăн пăхса илчĕ.

— Эсĕ мĕн, ухмаха ертĕн-и? Çакăн пек çын—ма вилтĕр вăл? Паллах—чĕрĕ. Вилес те çук!

— Улталатăр эсир! Вилнĕ вăл!..

— Ан çухăрса лар!—çилленсех кайрĕ Федор Иванович. Ытти тухтăрсем пекех, чирлĕ çынна эмелленĕ чухне вăл хăйне чăрмантарнине шутсăр юратман.—Кам хушрĕ сана тăрса ларма? Халех лăпланса вырт!

— Тĕрĕссине калăр... Пĕлес килет-çке манăн!

— Пуçĕнчен осколок чавса кайнă çеç, хăрамаллах мар...

— Сывалать-и эппин? Вилмест-и?

— Калатăп-çке, хăрамалли çук...

— Федор Иванович, епле пулсан та çăлăр ăна! Манăн урăх никам та çук вĕт, хăвăрах пĕлетĕр... Тархасшăн çăлăр!—Ванюшкăн каллех куççулĕсем шăпăртатса анчĕç.

Федор Ивановичпа хĕр ăна чĕререн шеллесе лăплантарма тытăнчĕç.

— Чарăн ĕнтĕ, ачам... Хуйха куççулĕпе пурĕпĕр пулăшма çук...

— Çирĕпрех пулас пулать, тăванăм. Вăрçă çавăн пек япала вăл, вăрçăра темĕн те тўссе ирттерме тўр килет.

Федор Иванович çаплах Ванюшкăн куккăшĕ патĕнче хыпаланчĕ. Укол тунă хыççăн пулас, аманнă çын вăрăмăн сывласа йынăшса ячĕ, шăлĕсене шатăртаттарса илчĕ. Унтан каллех лăпланса, çывăрнă пек пулса выртрĕ.

— Нумай юн тăкатпăр, нумай...—мăкăртатрĕ Федор Иванович, аллине çуса.—Усси часрах пулатăрах...

— Пулать, Федор Иванович, пулатех...— терӗ хӗр.—Ҫӗнтерӳ инҫех мар ӗнтӗ...

— Ӑна пӗлетӗп эпӗ. Пӗлмен пулсан, ват пуҫӑмпа партизана каяссӑм та ҫук. Сире, ҫамрӑксене, нимех те мар вӑл, анчах та пире — сан аҫуна та авӑ — йывӑртарах. Тӗрӗсне калатӑп. Анчах кӗтнӗ сехет ҫитиччен тӳсес пулать... Кӗрешес пулать...

Инҫетре ҫапӑҫу ҫаплах кӗрлесе тӑчӗ. Федор Ивановичпа аманнӑ хӗр калаҫнине итлесе выртса, Ванюшка кӑштах лӑпланчӗ.

„Кӗтнӗ сехет ҫитиччен тӳсес пулать..."

Ҫӗрпӳрте сасартӑк паҫӑрхи тимӗрҫӗ — Хура Иван васкаса кӗчӗ. Вӑл автоматне алӑк патне тӑратрӗ те, тӳрех сак ҫине ларчӗ.

— Ух, ывӑнтӑм...— тарланӑ ҫамкине шӑлса илчӗ вӑл.

— Сана та... лекрӗ-им, Иван Васильч?— тӗлӗнерех пӑхрӗ ун ҫине Федор Иванович.

— Ҫук... Мана отряд командирӗ ячӗ сан патна. Приказ...

— Мӗнле приказ тата?

— Аманнисене халех кунтан илсе каймалла...

— Ӑҫта, мӗншӗн?— шак хытса тӑчӗ фельдшер. Ҫав хушӑрах вӑл пӑлханма пуҫлани палӑрчӗ.— Ӗҫсем япӑх-им? Хӗсеҫҫӗ-им?

Тимӗрҫӗ аманнисем ҫине пӑха-пӑха илчӗ.

— Ҫук, уншӑн мар... Тепӗр тесен — пӗлместӗп, ман ӗҫ ҫук унта. Приказ. Хӗвеланӑҫнелле, Замошкино еннелле каймалла. Астӑватӑн-и, ҫуркунне пултӑмӑр? Ефим Петрович унта пылхурчӗсем ӗрчетме пит аван, тетчӗ...

— Пысӑк Ҫӗр ҫинчен пирӗн пата самолётсем пырса кайнӑччӗ, ҫавӑнта-и?

— Тӗп-тӗрӗс. Анчах кунта килнӗ ҫулпа каймастпӑр, тӳрӗрен, шурлӑхпа... Ытлашши япала илмелле мар, терӗҫ.

Федор Иванович тимӗрҫе куҫран пӑхрӗ. Сӑмахсӑрах ӑнланчӗ вӑл: нимӗҫсем партизансене икӗ енчен хӗссе килме тытӑннӑ, ахӑртнех „миххе" хупса лартасшӑн пулӗ, ҫавӑнпа та тылсене каялла чакарма шухӑшлаҫҫӗ-имӗш. Тӑшман ан систӗр тесе ӗнтӗ, никам ҫӳремен ҫулпа каймалла. Кун пек пӗрре кӑна мар тунӑ вӗсем.

— Мана пулӑшма ячӗҫ,— терӗ Хура Иван.

— Ӑнланатӑп.

— Штаб начальникӗ мӗнле?

— Калама хӗн.

— Командир ун сывлăхĕшĕн пур вăя хурса тăрăшма хушрĕ. Мĕн тума май пуррине пĕтĕмпех тутăр, кĕҫĕр Пысăк Çĕр çинчен самолёт чĕнетĕп, терĕ.

— Кирлĕ пулать пулĕ çав. Унсăрăн...

Федор Иванович Ванюшка çине пăхса илчĕ. Ача итлесе вырттине асăрхасан, чĕлхе вĕçне килнĕ сăмахĕсене çăтса ячĕ.

„Ух, çивĕч! Нимĕн те пытарма çук иккен унран... " — терĕ вăл хăй ăшĕнче ун çинчен. —„ Маттур разведчик пулма пултарать малашне..."

Каç пулнă чух вара отрядăн лазаречĕ, обозпа пĕрле, хĕвеланăç-нелле тухса кайрĕ.

Çур километр таран тăсăлнă обоз пуçĕнче тимĕрçĕ пычĕ. Кунти вырăнсене вăл лайăх пĕлнĕ, мĕншĕн тесен ку таврара вăл сунарта сахал мар çӳренĕ. Ахальген мар ĕнтĕ ăна, ĕлĕк ăста сунарçă пулнăскере, отрядра бронебойщик тунă.

Ансăр проççексем, тахçанах пăрахăçа тухнă ансăр сукмаксем тăрăх, чăтлăхсем витĕр, шурлăхлă-лачакаллă вырăнсем урлă, Хура Иван обоза ирччен пĕр çирĕм километр таран илсе кайрĕ. Кăвак çутăлла вара вĕсем питĕ тарăн çырма тĕпне çитсе чарăнчĕç те, лашасене тăварнă-тăварманах хӳшĕсем тума, çĕрпӳртсем чавма пикенчĕç. Командир хушнă тăрăх, кунта отрядăн çĕнĕ лагерĕ пулмалла пулнă.

Федор Ивановичăн санитарнăй ещĕкĕсемпе пĕр урапа çинче выртса килнĕ Ванюшка сасартăк пуç тăрринче самолёт моторĕ ĕрленине илтрĕ. Çывăхранах вĕçсе иртсе кайрĕ вăл. Кăшт тăхтасан, самолёт каялла таврăнса килсе тепĕр хут вĕçсе иртрĕ. Аялтанах, кустăрмисемпе йывăç тăррисене перĕнес пекех ярăнса иртрĕ.

Ванюшка тĕлĕнсех кайрĕ:

— Неушлĕ нимĕçсем асăрхарĕç пире?

Унăн чĕри каллех хăвăрттăн тапма тытăнчĕ.

— Бомбăсем такма, е пулемётсенчен çунтарма тытăнсан, шар кăтартать вĕт...

Анчах та ку совет самолёчĕ пулнă. Кунта вăл отряд командирĕ радиопа чĕннĕрен килнĕ. Партизансем çывăхри уçланкăра икĕ кăвайт чĕртсе ярсанах вăл çĕре анса ларчĕ те, ĕнерхи çапăçура йывăр аманнисене йышăннă хыççăн каялла, Пысăк Çĕр çине вĕçсе кайрĕ.

Самолётпа ӑсаннисем хушшинче Ванюшкӑн куккӑшӗ те пул
нӑ. Ун ҫинчен ӑна кайран Федор Иванович каласа пачӗ.

— Ероплан ҫине лартиччен сан кукку тӑна кӗчӗ, мана т
палласа илчӗ, — пӗлтерчӗ вӑл Ванюшкӑна. — Сан ҫинчен ыйтса пӗл
чӗ, лайӑхрах пӑхса усрама хушса хӑварчӗ. Сывалсан каялла вӗҫс
килетӗп, терӗ...

— Ӑҫтан туптӑр-ха вӑл пире? Тен, ҫакӑн пек, урӑх вырӑн
куҫса каймалла пулӗ те? — ыйтрӗ Ванюшка.

— Э-э, уншӑн ан кулян, — кӑмӑллӑн аллипе сулчӗ Федо
Иванович. — Мускавра унта пирӗн кашни утӑма пӗлсе тӑраҫҫӗ
Сталин хӑй те пӗлет. Ак, хамӑрӑн ӗнерхи ҫапӑҫӑвах илер. Ӑнӑҫл
ҫапӑҫу пулнӑ вӑл. Фрицсене ҫур пин ытла шаккаса тӑкнӑ. У
ҫинчен Иосиф Виссарионовича пӗлтернӗ ӗнтӗ.

Ку сӑмахсем Ванюшкӑн кӑмӑлне ҫав тери ҫӗклесе ячӗҫ.

— Пирӗн ҫинчен Сталин пӗлет...

Вӑл ҫавӑнтах Илька Кузинпа юлашки хут чиркӳ тӑрринч
калаҫса ларнине аса илчӗ. Илька ун чухне:

— Сталин... Нимӗнрен хаклӑ ят... Ҫулпуҫ... Ирӗке кӑла
ратех вӑл пире! — терӗ. Анчах ӗмӗчӗ тулаймарӗ унӑн. Усал тӑш
ман ӑна тискеррӗн вӗлерсе пӑрахрӗ, ҫамрӑк пурнӑҫне вӑхӑтсӑр
татрӗ.

— Ҫапах та, эпӗ вӑл телейлӗ саманта кӗтсе илетӗпех, тем пул
сан та кӗтсе илетӗп, — терӗ Ванюшка хӑй ӑшӗнче.

Унӑн чӗри тата хӗрӳллӗрех тапма пуҫларӗ.

IX

Виҫӗ талӑка яхӑн ҫапӑҫса тӑшмана питӗ нумай сиен кӳнӗ хыҫ
ҫӑн, партизансем сасартӑк нимӗҫсен куҫӗнчен ҫухалчӗҫ...

Тепӗр эрнерен ҫӗнӗ вырӑнта каллех малтанхи пек лагерь
пулса тӑчӗ. Тарӑн ҫырмара ҫӗрпӳртсем алтрӗҫ, вӗсене ытамлас
илмелле мар пысӑк юман пӗренесемпе темиҫешер хут витрӗҫ, чӑт
лӑх вырӑна кухня турӗҫ, лашасене, ӗнесене валли йывӑҫсем айне
лупассем туса пытарчӗҫ. Самолёт-разведчик кунӗпе вӗҫсе сӑнаса
ҫӳресен те асӑрхама пултарас ҫук. Ҫӳлтен пӑхсан — кунта сип-си
мӗс вӑрман ҫеҫ, анчах та йывӑҫсем айӗнче пурнӑҫ вӗресе тӑрать...

Кашни кун тенӗ пекех отрядран — штаб хушнипе — разведчик-
сем тӗрлӗ вырӑнсене кайса ҫӳренӗ, вӗсем хыҫҫӑн вара партизан-

ен пысăках мар ушкăнĕсем унта та кунта — çулсем çине, кĕперсем йне минăсем лартнă. Час та часах вĕсем нимĕçсен обозĕсене таăннă, вара отряда тĕрлĕ трофейсем — апат çимĕç, пăшал, боеприпасем, выльăх-чĕрлĕх илсе пынă, хăш чухне тата „чĕлхесем“ те çаклаткаланă. Ун пек чухне вара отряд штабĕ вырнаçнă çĕрпӳрт умне иланах партизансем пурте тенĕ пекех пухăннă.

Йĕпе шăшисем пек хутланса, кĕрхи йывăç çулçи пек чĕтресе тăракан фрицсене допрос тунă, хăйсем мĕн пĕлме пултарнине пĕтĕмпех калаттарнă хыççăн вара, çырма тăрăх аяларах илсе антарса „расхода“ янă.

— Йытăсене — йытă вилĕмĕ...

Ванюшка хăвăрт сывалса пычĕ. Федор Иванович ун пирки: „ачи тĕреклĕ-ха, аптăрас çук“, тесе чăн каланă-мĕн. Пĕр ик эрнерен вăл чиперех ура çине тăчĕ, çĕрпӳртрен тухса çӳрекен пулчĕ, унтан ерипен кухньăна апат илме кайма пуçларĕ.

Апатне вăл яланах виçĕ çын валли илсе пычĕ, мĕншĕн тесен вĕсем виççĕн пурăнчĕç: Федор Иванович хăй, Ванюшка тата пĕркун çапăçу вăхăтĕнче ураран аманнă хĕр — Тоня.

Тоньăпа Ванюшка питĕ туслашса кайрĕç. Тоньăн ашшĕне те, Ванюшкăн куккăшĕпе пĕрле, Пысăк Çĕр çине ăсатнă. Халь вĕсем çавăн çинчен час та часах вĕсене аса илсе калаçрĕç.

— Мĕнле çиткелерĕç-ши?

— Сывлăхĕсем мĕнле-ши, тӳрленеççĕ-ши?

— Чиперех çитрĕç пулсан, сыватаççĕ пуль те-ха... Унта, Пысăк Çĕр çинче, тухтăрсем нумай...

— Эх, çыру çырма май пулсанччĕ!

— Таçта ăсатнă-ха вĕсене, кам пĕлет... Адресне те тупас çук.

— Анчах ман кукка сывалса çитсен каялла вĕçсе килетĕп, тесе хăварнă...

Тоньăпа Ванюшка çакăн пек шăкăлтатса калаçнине курсан, Федор Иванович вĕсем çине куçлăх çийĕн пăхса, савăнаçлăн кула-кула илнĕ:

— Кăвакарчăнсем пекех-çке эсир... ачасем!

Юлашки вăхăтра вĕсене вăл пĕрмаях: ачасем, тенĕ.

— Ачасем, апатланма вăхăт çитмерĕ-ши? Шыв вĕретсе хырăмсене ăшăтмăпăр-и, ачасем? Совинформбюро сводкине илсе килтĕм, ачасем, хăшĕ вулать?

Ăна вара Ванюшкăпа Тоня тавлаша-тавлашах вуларĕ. Вĕсемшĕн ку—чи пысăк савăнăç пулнă.

—Ĕнер Хĕрлĕ Çар тата тăвата хулана нимĕçсенчен каялла туртса илнĕ! Икçĕр çитмĕл яла ирĕке кăларнă! Фашистсен хĕрĕх сакăр самолётне çапса антарнă!...

—Ĕçсем кун пекех ăнса пырсан, хамăрăн çарсем пирĕн пата та часах çитеççĕ...

—Тур патăрах, тур патăрах,—хыпкаланса мăкăртатнă вара ун пек чухне Федор Иванович.—Часрах пĕтерсе тăкасчĕ вăл йытă йăхне! Вот, пулатчĕ вара телей!

Хĕрлĕ Çарăн çĕнтерĕвĕсем кашни çыннах хавхалантарнă çав ун чух. Кĕтнĕ самант—çĕнтерӳ сехечĕ çывхарса килнине туйса, фронтри боецсем те, тăшман тылĕнчи партизансем те нимĕçсене хирĕç тата вăйлăрах, тата хаяртарах çапăçнă, тăшмана хĕснĕçемĕн хĕснĕ, сывлăш çавăрма та паман...

Хĕрлĕ Çарăн ăнăçлă ĕçĕсем çинчен пĕлсе тăни Ванюшка кăмăлне те калама çук çĕклентерчĕ. Совинформбюро сводкисене ун пек лайăх пĕлекенни те пулмарĕ халь: вăл отрядри радистпа çывăхрах паллашрĕ те (ку ĕçре ăна Федор Иванович пулăшрĕ), хăйне майлă „счетовод" пулса тăчĕ: кашни ирех Хĕрлĕ Çар миçе километр малалла кайнине, миçе хулапа яла ирĕке кăларнине, тăшманăн миçе самолётне çапса антарнине, миçе танкне аркатнине, трофейсем мĕн чухлĕ илнине уйрăм тетрадь çине çырса пычĕ. Унтан кашни пилĕк куншăн пĕтĕмпе пĕрлештерсе шутласа пĕлтерчĕ:

—Федор Иванович! Тоня! Итлĕр. Юлашки пилĕк кун хушшинче пирĕн çар 70 километр малалла кайнă, фрицсен 118 самолётне кутăн чăмтарнă, 212 танкне тĕп тунă...

— Трофейсем мӗн чухлӗ?

— 1246 автомашина, 58 самолёт, 250 оруди, 300 пин снаряд... Аван вӗт, э?

— Аван пулмасӑр, тӑванӑм!

— Ҫав 300 пин снаряда халӗ нимӗҫсен хӑйсен пуҫӗ ҫине яраҫҫӗ вӗт, э?

— Епле пултӑр-ха тата?

— Автомашинӑсемпе те усӑ кураҫҫӗ ӗнтӗ...

— Паллах.

— Вӑйлатать вӗт вӑл пире?

— Мӗнне калӑн!

— Кашни кун ҫавӑн чухлӗ трофей пулсанччӗ...

— Чим акӑ, ун чухлӗ кӑна мар пулӗ!

Ҫакӑн пек калаҫусем санитарнӑй ҫӗрпӳртре час та часах пулса иртрӗҫ.

Пӗринче Ванюшка радист патӗнче Информбюро сводкинчи цифрсене тетрадь ҫине ҫырса ларнине отряд комиссарӗ, вӑрҫӑччен комсомол райкомӗн секретарӗ пулнӑ ҫамрӑк хӗр курчӗ.

— Мӗн тума кирлӗ ку сана? — ыйтрӗ вӑл.

Ванюшка ӑна хирӗҫ тӑруках нимӗн те калаймарӗ, именчӗ.

— Так, ахалех...

— Мӗнле ахалех пулать вара вӑл?

— Ну, пӗлсе тӑма эппин...

— Хӑвна валли-и?

— Хама валли ҫеҫ мар... Федор Иванча та пӗлтеретӗп.

Хӗр-комиссар Ванюшкӑн тетрадьне тытса уҫкаласа пӑхрӗ те:

— Ха, питӗ лайӑх ӗҫ туса пыратӑн-ҫке эсӗ! — терӗ. — Куна санне „ҫӗнтерӳ арифметики", теме пулать. Чӑнах та пит аван ялала... Маттур, маттур!

Вӑл кӑштах шухӑша кайнӑ пек пулса тӑчӗ, унтан Ванюшкӑран йӑвашшӑн ыйтрӗ:

— Сывлӑху мӗнле-ха санӑн? тӳрленсе ҫитрӗн-и?

— Ытла тӳрленсех ҫитмен те, Федор Иванович ҫӳреме чармасть.

— Апла пулсан, сана пӗр ӗҫ хушам-и?

— Мӗнле ӗҫ? Хушӑр.

— Эпĕ сана хут, тĕрлĕ тĕслĕ карандашсем парăп, эсĕ вара кашни кунах Информбюро пĕлтерĕвĕсене шултра саспаллисемпе çырăн, — пурте вуламалла пултăр. Юрать-и?

— Юрать.

— Унтан тата ротăсене хаçатсем вуласа пама çӳрĕн...

— Юрĕ...

Çакăнтан вара Ванюшка отрядра чăн-чăн агитатор пулса тăчĕ. Ир тăрсанах радист патне чупрĕ, йышăннă сводкăна ик-виç хут çине çырса паллă вырăнсене çапрĕ, кайран хĕр-комиссар хушнипе ротăсем тăрăх çӳрерĕ. Отрядра ăна пурте пĕлекен пулса çитрĕç, кашни тĕл пулаканниех унран:

— Ну, мĕн хыпарлать унта Информбюро? — тесе ыйтрĕ.

— Берлина час çитетпĕр-и? Гитлер çакăнса вилмен-и-ха? — тесе шӳт турĕç теприсем.

— Вăхăт килсен çитетпĕр! Гитлерĕ эпир пырса çакасса кĕтет-ха! — хаваслăн ответ пачĕ Ванюшка.

Хăйне çакăн пек ĕç хушнăшăн вăл питех те савăнчĕ.
Халĕ ĕнтĕ вăл отрядра „ытлашши çăвар“ мар, ыттисемпе тан, усăллă çын пулчĕ, пур вăя хурса ĕçлĕрĕ.

Анчах унăн пурнăçĕнче сасартăк пысăк улшăну пулса тăчĕ...

X

Пĕррехинче, лăпкă та ăшă каç, çурçĕр иртсен, „Нимĕççене — вилĕм“ ятлă отряд вырнаçнă вăрманти уçланкăна Пысăк Çĕр çинчен каллех самолёт вĕççе пырса ларнă. Вăл партизансем валли хĕçпăшал, патронсем, тĕрлĕ эмелсем тата почта — çĕнĕ хаçат-журналсем, çырусем илсе пынă. Пĕркунне, çапăçура йывăр аманнисене самолётпа ăсатнă чух, партизансенчен чылайĕшĕ Пысăк Çĕр çинчи тăванĕсем, тусĕсем патне кĕске-кĕске кăна çырусем çырса янă пулнă, халь ĕнтĕ çав çырусене хирĕç ответсем килнĕ.

Пысăк Çĕр çинчен çырусем илесси отряд историйĕнче пĕрремĕш хут пулнă, çавăнпа та ку пурне те çавтери савăнтарса, çĕклентерсе янă.

Савăнмасăр ара! Хăшпĕрисем партизанра 1941-мĕш çултанпах çӳренĕ, унтан вара икĕ çула яхăн иртнĕ, çав хушăра килтисем вĕсем çинчен нимĕн те пĕлмен, вĕсене пусĕпех пĕтнĕ пулĕ, тесе те шутланă, кусем хăйсем те килтисем çинчен пĕлме пултарайман,

анчах халĕ ĕнтĕ пĕтĕмпех паллă пулнă ĕнтĕ: кам сывă, кам мĕнле пурăнать...

Çине çинех, темиçе хут та вуласа тухрĕç партизансем хăйсемшĕн нимĕнрен те хаклă хут таткисене, унтан пĕр-пĕрине вулаттарĕç, килтисем мĕн-мĕн çырнине каласа пачĕç, сÿтсе-яврĕç.

— Анлан-ха эсĕ, тусăм! — тет çамрăк боец ватăраххине, хулпуççинчен çапса илсе. — Вăрçă пуçланиччен икĕ кун малтан кăна манăн ывăл çуралчĕ. Хам вăрçа тухса кайиччен аран ят хурса ĕлкĕртĕмĕр. Юриех Виктор ятлă хутăмăр, мĕншĕн тесен Виктор вăл — çĕнтерÿ тени пулать... Çав шĕпĕн халĕ чупакан пулнă, ман сăн ÿкерчĕкĕ çине: „атте, атте!“ тесе кăтартать, тет!

— А манăн ывăл, — тет ăна хирĕç ватăраххи, кăмăллăн кулкаласа, — Сталинградшăн çапăçса икĕ орден илнĕ. Аманнă пулнă та, халь сывалса каллех фронта кайнă.

Вĕсем пагне виççĕмĕшĕ пырса тăрать.

— Эпĕ те тĕлĕнмелле хыпар илтĕм-ха, тăвансем, — тет вăл. — Вăрçă пуçланиччен пирĕн атте пĕр виçĕ çул хушши кăмака çинче ларса пурăнчĕ. Ултă ывăл пăхса ÿстертĕм, çитет мана, тăрантарччăр виличчен, тетчĕ. Пире ултсăмăра та фронта илсе кайсан, вăл кăмака çинчен сиксе аннă та, каллех ĕçе тытăннă. Колхоз председателĕ, тет, халь, ларса канма та пĕлмест, тет, колхозĕ районра чăн малта пырать иккен. Пăх та кур эсĕ ăна... Тĕлĕнсех кайрăм!

— Тĕлĕнмеллисем пур çав, — калаçăва хутшăнать çемçе курăк çине тăсăлса выртнă тепĕр партизан, аллинчи хут таткине çавăркаласа. — Хĕрачасем пур манăн. Пĕри халь вунпиллĕк тултарнă, тепри вунçичче кайнă — иккĕшĕ те ФЗО шкулĕнче вĕренсе тухнă. Пирĕн пата Украинăран темле çар завочĕ илсе пынă, тет те, çавăнта ĕçлеççĕ, тет халь. Плана икçĕр процент таран тултараççĕ, тет...

Çак калаçăва Ванюшка Долбин радист патĕнчен Информбюро сводкине илсе таврăннă чух итлесе тăчĕ. Сынсем пĕр çере пухăннине асăрхасан, вăл юриех, вĕсене паянхи сводкăна вуласа парас шутпа, чăрăнчĕ, анчах та боецсем килти хыпарсем çинчен калаçнине тавçăрса илсен — кансĕрлес темерĕ. Çитменнине тата Пысăк Çĕр çинчи хыпарсем ăна хăйне те питĕ интереслентерчĕç: пурăнăç мĕнлерех пырать унта, çынсем мĕн тăваççĕ, мĕнле сывлаççĕ?

Пуринчен ытла, пӗр партизанӗ хӑйӗн хӗрӗсем шкултан вӗрӗнсе тухни ҫинчен калаҫа пани кӑмӑла кайрӗ.

— Епле телейлӗ вӗсем унта... Халӗ те вӗренме пултараҫҫӗ,— шухӑшларӗ те вӑл, хӑй сисмесӗрех ассӑн сывласа ячӗ.

Ҫавӑнтах хӑйӗн тусне, Илька Кузина, аса илчӗ.

— Мӗн тери вӗренесшӗнччӗ, шеремет... Анчах вӗренес вырӑнне—вилсе выртмалла пулчӗ...

Калаҫса тӑракан партизансене сасартӑк строя тӑма чӗнчӗҫ, ҫавӑнпа та Ванюшкӑн сводка вуласа парасси пулмарӗ. Вӑл хӑйсен ҫӗрпӳртнелле утрӗ. Алӑкра ӑна Федор Иванович тӗлпулчӗ.

— Тоньӑна курмарӑн-и эсӗ?—ыйтрӗ вӑл.

— Курман,—терӗ Ванюшка.—Кирлӗччӗ-и?

— Кирли-мӗнӗ... Ҫыру илсе килсе пачӗҫ ӑна.

— Ҫыру? Камран?

— Пысӑк Ҫӗр ҫинчен, ашшӗ, Ефим Павлович ҫырать пулмалла.

— Ашшӗ?!—Ванюшкӑн пичӗ пӗҫерсе кайрӗ, чӗри хӑвӑрттӑн тапма тытӑнчӗ.—Ӑҫта ҫырӑвӗ? Кӑтартӑр-ха?

— А мӗн тӑватӑн эсӗ унпа? Сана мар вӗт вӑл, Тоньӑна...

— Пулин! Кукка ҫинчен пӗлес килет. Пӗрле кайнӑ-ха вӗт вӗсем.

— Пӗлетӗп ӑна, анчах Тоня киличчен тӑхтамалла пуль, ачам. Юрамасть апла ют ҫын ҫырӑвӗсене вулама, тӑванӑм, аван мар... Тоня ҫилленме пултарать.

— Ҫилленмест! Эпӗ ӑна хамах каласа паратӑп, тӳсеймерӗм, тетӗп...

Федор Иванович иккӗленсе тӑчӗ. Тоньӑна та кӳрентерес килмерӗ унӑн, Ванюшкӑна та шел пулчӗ.

— Ну, хуть те мӗн ту эппин, ман ӗҫ ҫук,—терӗ те вӑл юлашкинчен, шурӑ халат кӗсъинчен кӗрен конверт кӑларса Ванюшкӑна пачӗ.—Тоня умӗнче ответне ху тыт...

Ванюшка ҫавӑнтах ҫырӑва уҫса хӑвӑрт вулама тытӑнчӗ.

— „Хаклӑ хӗрӗм Тоня,—тесе ҫырнӑ утарҫӑ Ефим Павлович,— ашшӗн саламӗ сана Пысӑк Ҫӗр ҫинчен! Чӑн малтан ҫакна пӗлтеретӗп: фронт линийӗ урлӑ эпир чиперех каҫса килтӗмӗр. Чӑн та, фрицсем пире зениткӑсенчен питӗ хытӑ печӗҫ, анчах нимех те тӑваймарӗҫ..."

— Тав турра,—ҫăмăллăн сывласа ячĕ Федор Иванович.— Вула, вула часрах малалла...

„Ирхине, пĕр ултă сехетре, эпир фронтран нумай инҫере вырнаҫнă аэродрома ҫитсе антăмăр. Вăл хăш вырăнтине каламастăп, мĕншĕнне хăвах чухлатăн..."

— Тĕрĕс тăвать старик, ҫарти вăрттăнлăха тытма пĕлет,— куҫлăхне шăлкаласа мăкăртатса илчĕ каллех Федор Иванович.— Ҫыру тăшман аллине те лекме пултарать...

— „Семен Петрович Коробов пирки халлĕхе нимĕн те калама пултараймастăп. Самолёт ҫинчен антарнă чух питĕ вăйсăрччĕ вăл. Шурса, кăвакарса кайнăччĕ. Самантлăха ҫеҫ курса юлма тӳр килчĕ. Те чĕрĕ вăл..."

Ку тĕле вуласа ҫитсен Ванюшкăн сăнĕ сасартăк улшăнса кайрĕ, сасси чĕтĕреме тытăнчĕ...

— ... те ҫул ҫинче вилсе кайнă",—аран вуласа пĕтерчĕ Ванюшка ҫырури пуплеве.

— Мĕн вăл... Мĕн вăл ухмаха ерет?—те хăраса, те ҫилленсе туртса илчĕ Федор Иванович Ванюшка аллинчи ҫырăва.—„Ăна тӳрех машина ҫине хурса илсе кайрĕҫ. Унтан вара тек курман эп ăна..."— вуларĕ вăл малалла.—Вăт ухмах, хăй лайăххăн пĕлмест, ҫапах та ҫырать, сынсене хăратать...

Ванюшкăн куҫҫулĕсем шăпăртатса анчĕҫ. Сасăпах макăрса ярас марччĕ, тесе, вăл шăлĕсене ҫыртса лартрĕ, аяккалла ҫаврăнса тăчĕ.

— Эсĕ ан кулян, тăванăм, ан пăлхан пустуй,—лăплантарма пикенчĕ ăна Федор Иванович.

— Ҫук, вилнех пуль вăл..—терĕ Ванюшка куҫҫулĕ витĕр.

— Ан каласса тăр кирлĕ мара!—Федор Иванович ҫиленнĕ пекех пулса кайрĕ.—Пĕркунне, аманнă хыҫҫăн ҫĕклесе пырсан та, эсĕ ăна: вилнĕ те вилнĕ, терĕн. Анчах вăл вилме шутламан та. Самолётпа ăсатнă чух мĕнпа чиперех калаҫса уйăрăлчĕ. Халь те ҫавах пулать акă... Вилнĕ пулсан, мĕншĕн ха ăна часрах машина ҫине хурса илсе кайнă? Сан шутпа—мĕншĕн?

— Кам пĕлет...

— А эпĕ пĕлетĕп. Васкавлă пулăшу пама! Часрах сыватма, акă мĕншĕн! Эпĕ—вата ҫын, ҫитменне ҫирĕм ҫул ĕнтĕ фельдшер пулса ĕҫлетĕп, ҫавăнпа та ун пек япаласене санран кăшт ытларах чухлатăп пулĕ, тетĕп!

Ванюшка пĕр чĕнмесĕр, çĕрелле пăхса тăчĕ. Федор Ивановичăн сăмахĕсем ĕнентерÿллĕ пулчĕç ĕнтĕ, анчах вăл пурĕпĕр тăруках лăпланаймарĕ. Кĕске вăхăтра ашшĕ-амăшне, тăванĕсене çухатни ăна ытла та хурлантарнă çав. Куккăшĕ унăн пурнăçĕнче пĕртен-пĕр шанчăк пулнăччĕ, анчах халь ун пирки те иккĕленмелле пулса тăчĕ.

— Тăр пĕччен тăрса юлтăм... Никам та çук ĕнтĕ манăн...

Çак вăхăтра çăра йывăççем хушшинчен Тоньăпа хĕр-комиссар тухса, Федор Ивановичпа Ванюшка патне пырса тăчĕç. Хĕр-комиссар пĕрре пăхсанах вĕсен кăмăлĕсем хуçăлнине асăрхарĕ.

— Мĕн пулнă çак сире, юлташсем, çăвара шыв сыпнă пек тăратăр?—ыйтрĕ вăл.

— Çук, нимех те пулман...—терĕ ăна хирĕç Федор Иванович, аяккалла пăхса. Анчах та хĕр-комиссар ăна ĕненмерĕ.

— Ан ултала, Федор Иванович, витĕрех куратăп.

— Ванюшкăпа кăштах шавласа илтĕмĕр...

— Мĕн пирки? Чиперех пурăнаттăрччĕ мар-и?

— Ак...—Федор Иванович кĕсъинчен Тоня ашшĕн çыруне кăларчĕ.—Ефим Павлович çырса янă...

— Атте-и?! Ой, Федор Иванович!..—каçсах кайрĕ Тоня.— Пар-ха кунта, пар часрах!..

Тоня çырăва картах туртса илсе, ялкăшакан куçĕсемпе строкасем тăрăх чупма тытăнчĕ; хĕр-комиссар çаплах тĕпчеме чарăнмарĕ:

— Ну, каласамăр тÿррипе?

— Ванюшка Семен Петрович пирки пăшăрханать. Куккăшĕ-çке-ха вăл унăн, пĕлетĕр пуль...

Федор Иванович темиçе сăмахпа Тоньăн ашшĕ мĕн çырса пĕлтерни çинчен каласа пачĕ.

— Мĕн хăрамалли пур унта? Госпитале илсе кайнă ĕнтĕ ăна,—терĕ хĕр-комиссар.

— Эпĕ те çавнах калатăп,—çирĕплетрĕ фельдшер.

Тоня çав хушăра ашшĕн çыруне вуласа тухрĕ те, ăна кăкри çумне тытса ача пек сиккелесе илчĕ.

— Мĕн тери пысăк савăнăç!..

Анчах та Ванюшкăн кăмăлĕ уçăлаймарĕ. Вăл пĕр чĕнмесĕр çĕрпÿртелле кĕрсе кайрĕ.

XI

Çак кунсенче отряд пысăк операцие хатĕрленчĕ.

Лагерьтен пĕр вăтăрпилĕк-хĕрĕх километрти станци тавра, вăрманта, нимĕçсем складсем нумай тунă. Тем те пулнă унта: хĕçпăшал та, боеприпассем те, ĕçмелли-çимелли те, тумтир таврашĕ те. Хĕвелтухăç енчен хĕссех килекен Хĕрлĕ Çара чарма ĕмĕтленсе, фашистсем кунталла çĕнĕрен çĕнĕ частьсем куçарнă, вĕсене çапăçура мĕн-мĕн кирлисене те пĕтĕмпех янтăласа хунă. „Нимĕçсене — вилĕм" ятлă отрядăн çавсене пĕтĕмпех сывлăшалла сирпĕтсе, çунтарса, кĕл туса хумалла пулнă.

Пĕр каçхине Федор Ивановича штаба чĕнтерчĕç. Вăл пăч тĕттĕм пулсан тин таврăнчĕ те, çурта çутса ярса санитарнăй сумкăсене эмелсемпе çыхмаллисем тултарма тытăнчĕ.

— Ма канмастăр, Федор Иванович?—ыйтрĕ ун çине çивитти айĕнчен пăхса выртакан Ванюшка.

— Юрамасть, ĕç пур,—яланхи пекех лăпкăн ответ пачĕ ăна фельдшер.—Хатĕрленме хушрĕç, тăванăм.

Ванюшка тӳрех пуçне çĕклерĕ...

— Каяççĕ-им?

— Каяççĕ.

— Хăçан?

— Пĕлместĕп...

— Çапах та, калăр-ха. Пĕлес килет.

— Мĕн тума кирлĕ вăл сана? Эпир каяс çук вĕт унта, пире илсе те каяс çук. Эпĕ — вагă, эсĕ — ытла симĕс-ха. Çывăр тавай. Мĕн кирлине хатĕрлесе паратăп та ак — эпĕ те выртатăп... Ан чăрмантар.

Ванюшка тек ним те ыйтмарĕ, анчах çывăрас шухăш та пулмарĕ унăн. Вăл тăруках пăлханса кайрĕ...

Куккăшĕ пирки пăшăрханмалла хыпар килнĕ хыççăн вăл ĕнтĕ темиçе кун хушши кичемленсе, çынсенчен пăрăнарах çӳрерĕ. Унăн пуçĕнче çав хушăра çĕр тĕслĕ шухăш та пулчĕ.

— Нимĕçсем манăн тăвансене пĕтерчĕç... Анчах та эпĕ ку таранччен нимĕнле сиен те тавăрайман-ха вĕсене... Партизансем патне килни икĕ уйăх çитет. Усăсăр иртет вăхăт. Тепĕр операцине каятăпах,—тенĕ вăл.

Анчах та кайма тӳр килмен. Юлашки вăхăтра партизансем уйрăм пысăк мар операцисем çеç тунă, йышлăн çӳремен, тата унта чи опытлă, пултаруллă, вăйпитти çынсене çеç янă.

Хăйсен отрячĕ К. станцинчи складсене аркатма хатĕрленни çинчен пĕлсен вара Ванюшка хаваслансах кайрĕ:

— Тинех çитрĕ кĕтнĕ самант. Каятăп!..

Хăйĕн шухăшне вăл çийĕнчех никама та пĕлтермерĕ. Операцие каяс вăхăт килессе чăтăмлăн кĕтсе пурăнчĕ. Вăхăтсăр пĕлтерсен командир килĕшмесрен шикленчĕ.

— Патне çитсен сасартăк, çине тăрсах ыйтатăп та—килĕшетех вăл...

Халь Ванюшка иккĕленсе выртрĕ: Федор Иванович отряд операцие хăçан каяссине пĕлместĕп, тесе чăнах каларĕ-ши? Тен, улталать вăл? Чее старик... „Пире илсе каяс çук...“ тет. Сана илсе каймаççĕ те пулĕ анчах та манăн каймаллах! Штаба чупса кайса килес мар-ши? Тен, унта пурте хатĕр?

Шăп çак вăхăтра çĕрпӳрте икĕ çамрăк партизан васкаса пырса кĕчĕç. Хулпуççисем урлă хĕреслесе патрон лентисем çакнă, çурăмĕсем хыçĕнче—карабинсем, пиçиххисем çинче—гранатăсем. Кĕнĕ кĕмснех, вĕсенчен пĕри Федор Ивановичран:

— Пулса çитрĕ-и санăн?—тесе ыйтрĕ.

— Хатĕрлерĕм, акă,—терĕ те Федор Иванович, кашнинех пĕрер санитарнăй сумка тыттарчĕ.—Мĕн кирлине пурне те хунă унта...

Ванюшка, кăна кура, вăштах сиксе тăрса ларчĕ.

— Каятăр-и? Халех-и?—ыйтрĕ вăл.

— Каятпăр, шăллăм,—терĕ пĕр партизанĕ.—Телей сунса яр пире... Пысăк ĕçе каятпăр!

Анчах Ванюшка тек калаçса тăмарĕ, йăпăр-япăр вырăн çинчен сиксе анчĕ те, сак айĕнче выртакан аттине хăпăл-хапăл тăхăнса ярса, пуç айĕнчен пиншакне туртса кăларса, çĕрпӳртрен халь килнĕ партизансенчен малтан тухса вăркăнчĕ.

— Ăçта эсĕ? Ăçта каятăн çĕр хута?—кăшкăрса юлчĕ ун хыççăн Федор Иванович.

Ответ пулмарĕ, Ванюшка чупса кайнă сасă çеç илтĕнсе юлчĕ.

— Шельма ачи, мĕн шут тытнă-ши тата?—мăкăртатса илчĕ старик. Унтан партизан-санитарсен аллисене чăмăртаса, ырă сунса ăсатса кăларса ячĕ.

Çав вăхăтра Ванюшка штаб çĕрпӳртне чупса çитсе, сĕтел хушшинче карттă çине пăхса ларакан отряд командирĕ умĕнче хашкаса тăчĕ.

— Коля пичче... Командир юлташ! Сăмах калама ирĕк парăр...

— Мĕнле сăмах?—тĕлĕнсе пăхрĕ ун çине лешĕ.—Кала.

— Эсир... Эсир халь операцие каятăр вĕт?

— Çапла, тейĕпĕр. Мĕн вара?

— Эпĕ те пырасшăн сирĕнпе...

— Эсĕ?—тата ытларах тĕлĕнчĕ командир —Мĕн тума?

Ванюшка самантлăха тытăнса тăчĕ, командира хирĕç калама ниепле те тăруках сăмах тупаймарĕ.

— Епле мĕн тума?

— Çаплах. Мĕн тума пырасшăн эсĕ?

— Хăвăрах пĕлетĕр вĕт...—Ванюшка пăлханнипе тарласах кайрĕ.—Эпĕ нимĕçсене тавăрма тивĕç...

— А-а...—тăсса илчĕ командир.—Паллах, тавăрмаллах. Тĕрĕс шухăш. Анчах ку операцие илсе каймастăп сана...

— Мĕншĕн, командир юлташ?..

— А вăл ман ĕç, ачам.

— Çапах та... Мĕн, пултараймастăп, тетĕр-и?

— Командир хăйĕнне хăй пĕлет. Унтан нихăçан та „мĕншĕн апла тăватăн?“ тесе ыйтмаççĕ. Çавна пĕлетĕн-и?

Ванюшкăн чунĕ кӳтсе килчĕ, нимĕн тума аптăранипе вăл макăрса ярас патнех çитрĕ. Анчах çав вăхăтра çĕрпӳрте хĕр-комиссар кĕчĕ те, Ванюшка шăпăрт пулчĕ.

— Пĕтĕмпех хатĕр, Николай Васильч,—терĕ хĕр-комиссар.— Пурне те тĕрĕслесе тухрăм.

— Тепĕр пилĕк минутран хускалатпăр,—аллинчи сехечĕ çине пăхса илчĕ командир. Унтан пуçне халь те „смирно“ командăпа тăракан Ванюшка еннелле çавăрса:

— Çапла, ачам, май килмест, кайса çывăрах,—терĕ.

— Мĕн пулнă вара?—тĕлĕнерех ыйтрĕ хĕр-комиссар, тĕксĕм лампа çутинче тăракан Ванюшкăна халь тин палласа илсе.

— Çапăçасшăн пирĕн агитатор. Тăвансемшĕн тавăрас килет, тет...

— Çапла çав, унăн тăванĕсене...

— Пĕлетĕп. Анчах та ан пăшăрхан эсĕ, ывăлăм...—Командир

сасси тăруках йăвашланса кайрĕ.—Часах тавăрăпăр акă эпир санăн тăванусемшĕн... Чăн малтан кама тавăрмаллине те пĕлетпĕр. Генрих Шварц тунă вăл ĕçе, каратель. Вăл халь те хамăр хуларах-ха. Çак операцирен таврăнсанах тытса шаккатпăр эпир ăна. Ун чух вара сана та илсе кайăпăр. Тен, вăл çынçиене хамăр алла чĕррĕн лектерсен, персе пăрахма та хăвнах ирĕк парăп...

Çакна илтсен Ванюшка кăштах лăпланнă пек пулчĕ. Унăн чĕринче урăх шанчăк çуралчĕ.

— Хăçан таврăнатăр?—тесе ыйтрĕ çеç вăл.

— Пĕр-икĕ кунтан таврăнма тивĕç.

— Вара хулана каятпăр-и?

— Вара санпа пĕрле карательсене шаккама каятпăр,—куçне хĕссе илчĕ командир.

XII

Çак самантран пуçласа Ванюшка çав ĕмĕтпе кăна пурăнчĕ.

— Ак, станцинчи складсене сиктерме кайнисем таврăнаççĕ те, ылттăн вăчăраллине тытма каятпăр... Персе пăрахаканни хам пулатăп,—шухăшларĕ вăл час та часах.

Ванюшка чăнах та ĕнтĕ Генрих Шварцăн тискер чĕрине пĕр пуля мар, автомат дискинчи мĕнпур пульăсене, çитмĕлĕшĕпех кĕртсе янă пулĕччĕ çав!

Анчах ĕмĕт туласси вăраха тăсăлса пычĕ.

Операцие кайнисем икĕ кунтан мар, пилĕк кунтан та таврăнмарĕç. Унтан эрне те иртрĕ. Вĕсенчен нимĕнле хыпар та пулмарĕ. Лагерьте юлнисем пăшăрханма пуçларĕç: мĕн пулнă капла?..

Çиччĕмĕш каçхине Федор Иванович патне отрядра юлнă икĕ ватăрах партизан пырса ларчĕç. Вĕсем пынă чух Ванюшка çывăрма выртнăччĕ. Сăмах тӳрех операци мĕншĕн вăрăма тăсăлни çинчен пуçланчĕ.

— Мĕн пирки çак таранччен тытăнса тăчĕç-ха вĕсем?..

— Нимĕçсем сасартăк хупăрласа илмен-ши?

— Пулма пултараймасть! Ним пĕлмесĕр, разведкăсăр пырса кĕрес çук ĕнтĕ пирĕннисем. Николай Васильч опытсăр командир мар. Çарта та батальон командирĕ пулнă...

Апла та, капла калаҫса пăхрĕҫ вĕсем, анчах хăйсене лăплантармалли ответ тупаймарĕҫ.

— Кĕтсе пăхар-ха, мĕн пулĕ. Ытах, таврăнмасан, темиҫе ҫынна йĕрлеме ярас пулать...

Сăмах пĕр вăхăта таталчĕ, пурте чĕлĕм туртса, ним чĕнмесĕр ларчĕҫ. Унтан партизансенчен пĕри сасартăк хăй ăҫсĕнех кулса ячĕ.

— Мĕн эсĕ?—тĕлĕнсе пăхрĕ ун ҫине тепри.

— Кулăшла ара...

— Мĕн кулăшла?

— Хайхи карательсен пуҫлăхĕ Генрих Шварц кашни ялтах пĕлтерӳсем ҫакса тухнă, тет...

— Мĕнле пĕлтерӳ?

— Пирĕн ҫамрăксене хăйсем патне службăна кĕме чĕнет, тет. Полицейскисен отрячĕсене кĕме эппин. . Темĕн тĕрлĕ ырлăх та сунаҫҫĕ, тет: обмундировани, паёк, шалу, кашнине—лаша. Пĕр сăмахпа каласан, предательсен пурăнăҫĕ райри пек пулмалла, тет...

— Неушлĕ кам та пулин кайĕ вĕсем патне?

— Тупăнкаланă тет кăштах! Совет влаҫĕ вăхăтĕнче хулиганствăшăн темиҫешер хут тĕрмере ларнисем, вăрă пулнисем...

— Пуҫ касакансем, чыса та, совĕҫе те, тăван ҫĕршыва та маннисем ĕнтĕ. Банда. Сутăнчăксен банди.

— Тĕрĕс, самăй ҫавсем. Генрих Шварц халь вĕсенчен уйрăм отряд тунă, тет. Ӗҫсе ӳсĕрĕлсе, асса кăна ҫӳреҫҫĕ, тет.

— Ах, ирсĕрсем!

— Кулăшла! Вăрăсемпе пьянцăсем ҫинче ҫар тытăнса тăма пултарать-и мĕн? Шăршлă сывлăш анчах вĕҫ вăл! Пĕрре ҫил вĕрет те—сирĕлсе каять.

— Вăл тĕрĕс ĕнтĕ. Ҫапах та, ҫав тери тарăхмалла. Ҫакса вĕлермелле ун пеккисене!

— Мĕн тăвăн... Семьере чăлахсăр пулмасть. Эгем ӳт-тирĕ ҫине те кĕсен-ҫăпан тухать тепĕр чух. Анчах та ҫын пурĕ йĕр тасалать вĕсенчен,—терĕ малтан каласа кăтартма тытăннă партизан.

Тата кăшт калаҫкаласа ларсан вĕсем тухса кайрĕҫ, ҫĕрпуртре каллех Федор Ивановичпа Ванюшка иккĕшех юлчĕҫ.

— Тем те илтĕн, тем те курăн ку пурăнăҫра... Иудăсем халь пур иккен-ха вĕсем,—мăкăртатса илчĕ те Федор Иванович, лампăна

сӳнтерсе выртрĕ. Кун каçа ĕшеннĕскер, вăл часах çывăрса кайрĕ.

Анчах Ванюшка çывăрмарĕ. Унăн пуçĕнче каллех тĕрлĕрен тĕрлĕ шухăшсем çаврăнчĕç. Куçĕ умне каллех, чирлесе выртнă чухнехи пекех, Генрих Шварцăн хăрушă сăнарĕ тухса тăчĕ... Акă, вăл Ванюшкăсен ялне сысна пек самăр тепĕр нимĕçпе пĕрле автомобильпе пырса кĕрет. Унган йĕнерленĕ кăвак ăйăр çине утланать те, чиркӳ умĕнчи тӳрем вырăна хăваласа тухнă ял халăхне йĕрĕнчĕклĕн пăхса çаврăнать. Хĕвел çутинче унăн кăкăрĕ çинче ылтăн вăчăра ялтăртатса илет... Кайран, халăха хирелле хăваласа тухсан, вăл лашине чĕвен тăратса, халăха персе пăрахма команда парать. Унăн кăкри çинче каллех ылттăн вăчăра ялтăртатать, унтан тăруках автоматсем шатăртатма тытăнаççĕ...

Темĕн те пĕр аса илсе, шухăшласа, енчен енне çаврăнкаласа выртнă хыççăн, тул çутăласпа тин кăштах тĕлĕрсе кайрĕ вăл. Анчах вăранасса Федор Ивановичпа пĕрлех вăранчĕ. Вырăнĕ çинчен сиксе тăрса, сивĕ шыв ăсса килчĕ те—хăвăрт кăна питне çурĕ, типтерлĕн тумланчĕ. Яланхи пекех радист патне кайса Информбюро сводкине илсе килчĕ.

Ирхи апат çисе ларнă чух, вăл сасартăк Федор Ивановичран:

— Хулана миçе километр пулать-ши кунтан?—тесе ыйтрĕ.

— Тĕрĕссинех пĕлместĕп, пĕр хĕрĕхсем пулать пулмалла,— терĕ ăна хирĕç фельдшер.

— Мăн çул çине тухсан, сулахаялла каймалла вĕт?

— Сулахаялла мар, тăванăм, сылтăмалла. Мĕн тума кирлĕ пулчĕ сана ку?

— Ахалех...—Ванюшка Федор Иванович çине пăхмасăр çиме тăрăшрĕ. Темшĕн, унăн кăштах аллисем чĕтрерĕç. Тек вăл Федор Ивановича çисе тăраниччен те сăмах хушмарĕ...

Апат çинĕ хыççăн Федор Иванович, эмел курăкĕсем пухма тесе, вăрмана тухса кайрĕ. Çанталăк аван пулнăран пулас, вăл чылайччен çӳрерĕ, лагере кăнтăрла иртсен тин таврăнчĕ. Малтанах вăл курăксене типĕтме сарса хучĕ, унтан çĕрпӳрте кĕчĕ те— малти стена çумĕнче шур хут листи çакăнса тăнине асăрхарĕ.

— Мĕн хучĕ вара ку?—тесе пычĕ вăл ун патне. — Çыру мар-и?

— „Чĕререн юратнă, хисеплĕ Федор Иванович... — вулама тытăнчĕ вăл мăкăртатса.—Мана сыватнăшăн та, хăвăрăн ачуна

пăхнă пек пăхса усранăшăн та тем пекех тав сире. (Сывă пулсан— манмăп, сире те мĕнпе те пулин ырă тума тăрăшăп...) Анчах эпĕ кунта текех пурăнма пултараймастăп, чĕре тӳсеймест... Манăн çав тискер кайăка, Генрих Шварца, тавăрмаллах. Пуçа пĕр пысăк шухăш пырса кĕчĕ, эпĕ ăна пурăнăçа кĕртмесĕр лăпланассăм çук. Ĕмĕтĕм тулсан, каллех сире килсе курăп-и тен...

Хăвăра чăрмав кӳрсе пурăннăшăн каçарăр, сивĕ сăмахпа ан асăнăр, эпĕ ăна тивĕçлĕ мар.

1943 ç., 28/VII. Сире хисеплекен **И. Долбин**".

— Ак тата япала!—вырăн çине лаштах кайса ларчĕ Федор Иванович.—Тухса тапнă ман шĕвĕр... Командир умĕнче мĕнле ответ тытас пулать-ха ĕнтĕ? Тата куккăшĕ отряда каялла таврăнсан—мĕн каламалла?

Вăл чылайччен Ванюшкăн çыруне аллинче çавăркаласа ларчĕ. Унтан сасартăк ирхи апат вăхăтĕнчи калаçăва аса илчĕ те:

— Эх, ватă ухмах! Çулне хамах кăтартса ятăм вĕт-ха ăна!— терĕ...

XIII

...Малтанхи кунĕнче Ванюшка лагерьтен пĕр вунпилĕк километр çеç кайрĕ, мĕншĕн тесен каç пулса ларчĕ. Хĕвел ансан вăл çултан аяккарах пăрăнчĕ те, вăрăм курăк ăшне кĕрсе выртса çывăрчĕ. Ирхине ирех, хĕвелпе пĕрлех сиксе тăрса, малалла, хула еннелле уттарчĕ.

Çĕрле çумăр шăпăртатса илнипе çанталăк кăштах сулхăнланчĕ, çавăнпа та утма уçă, çăмăл пулчĕ. Ăнсăртран нимĕççене тĕлпулас мар тесе, Ванюшка хăйсен лагерĕ тăракан вăрмантан тухсанах мăн çул çинчен пăрăнса ахаль çулсем тăрăх пычĕ. Май килнĕ вырăнсенче ялсене те кĕмерĕ, тӳрĕрен тӳрĕ кайрĕ. Яла кĕмеллех пулсан—ыйткаласа çӳрекен ача пек пулма тăрăшрĕ, çав хушăрах хĕрарăмсенчен е хăй пекрех ачасенчен çул ыйтса пĕлчĕ. Пĕр-икĕ çĕрте ăна апат та çитерсе ячĕç. Хăй ăçта кайни çинчен ыйтсан, вăл ялан пĕрешкел ответ пачĕ:

— Хулара ман кукка пурăнать, сапожник. Çав чĕнсе янă, ĕçе вĕрентетĕп, тенĕ.

Ку пĕртте тĕрĕс пулман. Чăн та, Ванюшкăсен ялĕнчен кайнă пĕр çын, Федул Колодкин ятлăскер, хулара атă çĕлесе пурăннă,

Ванюшка ăна шыраса тупма ĕмĕтленнĕ, анчах сапожник ĕçне вĕренесси асра та пулман. Пуçĕнче унăн урăх план пулнă. Ун çинчен халĕ çĕр çинче Ванюшкăсăр хăйĕнсĕр пуçне никам та, пĕр чĕрчун та пĕлмен...

Хулана вăл кăнтăрла иртсен пĕр тăвата сехетре çитрĕ. Ку таранччен вăл пĕр нимĕçе те тĕлпулманччĕ (Ванюшка уншăн питĕ савăнчĕ), анчах хула çуммипе юхакан шыв хĕррине анса кĕпер патне çитсенех, ун умне икĕ фриц тухса тăчĕç. Ванюшкăн чĕри сÿ-сÿ-ÿ... туса кайрĕ, чĕлхи таçта, çăвар маччи çумне çыпçăнса ларчĕ. Анчах та хăй хăранине палăртмарĕ вăл, ним пулман пекех, кĕпер çинелле кĕрсе кайрĕ. Лешсем те ăна чарса тăратмарĕç, хура хурçă калпакĕсем айĕпе пăхса пĕр чĕнмесĕр ирттерсе ячĕç.

— Кусем кĕпере хуралласçĕ пулас,—шутларĕ Ванюшка хăй ăшĕнче, фашистсен куçĕнчен часрах çухалас шутпа утгине хăвăртлатса.

Пĕлмен çав Ванюшка нимĕн те... Вăл кун хула коменданчĕ хулана пыракансене пурне те кĕртмелле, анчах хуларан никама та кăларса ямалла мар, тесе приказ панă пулнă.

Кĕпер урлă каçсан çул çÿллĕ сăрт çуммипе пăрăнса, ту çинчи пысăк сад патне илсе тухрĕ. Ванюшка çавăнтах астуса илчĕ: вăрçăччен, пĕр-икĕ çул малтан, вăл ашшĕпе пĕрле хула пасарне килнĕччĕ те, çак сад çине пăхса тĕлĕннĕччĕ. Çав тери илемлĕччĕ вăл! Сенкер ракатка хыçĕнчи улмуççисен турачĕсем, улмисен йывăрăшне чăтаймасăр, çĕрелле усăна-усăна аннăччĕ. Ытармалла марччĕ... Халь ракаткине те йăвантарса пĕтернĕ, улмуççийĕсем те хăшĕ хăрса ларнă, хăшне каса-каса пăрахнă, хăшĕсем темшĕн çунса кайнă...

Çак амантса, вараласа пĕтернĕ сад хĕррипе пĕр икçĕр метр тăвалла хăпарсан, сылтăм енче Ванюшка темĕн пысăкĕш хура хĕрес тăнине асăрхарĕ.

— Чим-ха...—терĕ вăл хăйне хăй, тăпах чарăнса тăрса.—Ара, кунта Ленин памятникĕ тăратчĕ-çке...

Вăл тинкеререх пăхрĕ. Чăнах иккен. Хĕресе памятникĕн никĕсĕ çине хăпартса лартнă.

— Епле тискер ĕç тунă, явăлсем!—пăшăлтатса илчĕ те Ванюшка, малалла утрĕ. Халь вăл часрах хăйсен ялçыннин, Федул Колодкинăн хваттерне шыраса тупма шут турĕ. Анчах нумай та

каяймарĕ—сулахай енче, садри улмуççисем хушшинче умлăнхыçлăнах виçĕ хуг пăшал сасси кĕрслетрĕ. Ку çав тери кĕтмен çĕртен пулнипе Ванюшка картах сиксе илчĕ. Унччен те пулмарĕ, вăл темĕнле хĕрарăм: „А-а ай!" тесе кăшкăрнине илтрĕ. Тепĕр самантранах садран çӳçне-пуçне сапалантарса янă пĕр 16—17 çулхи хĕрача аллисене çĕклесе чупса тухрĕ те, пилĕк-ултă метр пек кайсанах ӳпне ӳкрĕ...

Ăна-кăна тавçăрса илме ĕлкĕреймен Ванюшка ун патнелле ыткăнчĕ. Анчах та вăл çав хĕрача патне çитиччен садран икĕ нимĕç сиксе тухрĕç. Малта чупаканĕн аллинче парабеллум пулнă. Вĕсене курсан, кунта çав тери ырă мар ĕç пулнине тавçăрса илсе, Ванюшка каялла тапса сикрĕ, анчах лешсем ăна асăрхаса илме ĕлкĕрчĕç те, ун çине, йытă вĕрнĕ пек, пĕр харăсах кăшкăрса ячĕç...

— Хальт! Хальт!

— Стой, звинння! Назад! Стреляйт!..

Ванюшкăн ним тумалли те юлмарĕ.. Пульăран ăçтан тарса ӳкетĕн? Вăл чарăнса тăчĕ те—каялла пăхрĕ. Çав самантрах ун патне автоматлă нимĕçĕ сиксе пырса, ăна хăлха чиккинчен çапса ӳкерчĕ.

— Зобак!..

— Мĕншĕн? Эп айăплă мар!—кăшкăрса ячĕ Ванюшка, нимĕç çине калама та çук хаяррăн пăхса.

— Вставайт!—пăшалĕпе юнаса илчĕ нимĕç. Унтан çавăнтах Ванюшкăна хулĕнчен туртса тăратрĕ те, сад еннелле сĕтĕрсе кайрĕ.

Минутран вĕсем паçăр садран чупса тухса ӳкнĕ хĕрача патне çитрĕç. Лешĕ ним пĕлми, çăварĕнчен юн юхтарса, хăркăлтатса выртать-мĕн. Пульăсем унăн ӳпки витĕрех тухса кайнă курăнать. Парабеллум тытнă нимĕç ун çине йĕрĕнчĕклен пăхса тăрать.

— Вас?—тесе ыйтрĕ унран Ванюшкăна сĕтĕрсе пыни.

— Капут.—терĕ лешĕ.

Чăнах та, хĕрача тата темиçе хут тапкаланса илчĕ те, хускалми пулчĕ.

— Капут.—терĕ нимĕç каллех.—Гут!

Унтан вĕсем пĕр-пĕрин пе тем çинчен (хĕрача виллипе мĕн тăвасси çинчен пулас) калаçса илчĕç те—пĕри аллипе сулчĕ, тепри сурчĕ. Выртăрах, терĕ пулмалла.

— Ийдьом,—терĕ вара пĕри Ванюшкăна хулпуççинчен тĕртсе илсе.—Ходить вперьёд!

— Ăçта илсе каятăр? Ман тăвансем патне каймалла...—ăнлантарма тăчĕ Ванюшка. Паллах, усси пулмарĕ...

— Не говорить!—кăшкăрса пăрахрĕ те ăна нимĕç, аллине хăйĕн автоматĕ çине хучĕ.

Ванюшка вара тăруках темĕнле хутланса ларчĕ те, нимĕçсем умĕн угрĕ.

— Мĕн тума шутлаççĕ ĕнтĕ кусем мана? Ăçта илсе каяççĕ? Хупма-ши? Е халех вĕлерме?—тутисене юн тухмаллах çыртса лартса хăвăрт-хăвăрт шухăшласа пычĕ Ванюшка.—Ах, ăнăçсăр пулчĕ-çке! Килнĕ килменех лекрĕм! Комендант патне илсе кайса допрос тусан юрĕччĕ хăть. Унта эпĕ: ятарласах полицая кĕме килтĕм, тесе суйнă пулăттăм...

Анчах ăна комендатурăна та илсе каймарĕç, допрос таврашĕ те тумарĕç, тÿрех хулан тепĕр енчи хире илсе тухрĕç те, йĕритавра икĕ рет пралук карнă МТС килхушшине тĕртсе кĕртсе ячĕç.

Кунта Ванюшка йышши çамрăк ачасем, ÿссе çитнĕ хĕрсемпе вăйпитти хĕрарăмсем сахалран та пĕр çичçĕр-сакăрçĕр çын пулнă. Карта тулашĕнче, унта та кунта, мăйĕсенчен автомат çакнă нимĕç салтакĕсем кашкăр тĕслĕ йытăсемпе калле-малле çÿренĕ.

— Мĕне пĕлтерет ку? Каллех персе пăрахма пухнă-ши кусене?—пăшăлтатса илчĕ Ванюшка, тĕлĕннипе юпа пек хытса тăрса...

XIV

Нимĕн ăнланмасăр, темиçе минут хушши йĕри-тавралла пăхса тăнă хыççăн Ванюшка хăйĕнчен инçетрех те мар, мăкланнă каска çинче пĕр арçын ачапа пысăк уссиллĕ, кăвакарма пуçланă шарт пек сухаллă çын ларнине асăрхарĕ те, вĕсем патнелле пычĕ.

— Сирĕнпе ларма юрать-и? — ыйтрĕ вăл хуллен, тăруках нимĕн калама аптăранă енне.

— Ларах ара, шел-им,—терĕ арçын ача, Ванюшка çине путса ларнă кăвак куçĕсемпе пăхса илсе.

Ванюшка каска çине ерипен ларчĕ те, каллех йĕри-тавралла пăхса çаврăнчĕ. Унта та кунта—тĕрлĕрен-тĕрлĕ çынсем. Вĕсем ушкăнăн-ушкăнăн лараççĕ, хăшĕ выртаççĕ, хăшĕсем тата пуçĕсене усса пĕчченшерĕн уткаласа çӳреççĕ. Пурте чĕмсĕр, темĕнле ывăнса çитнĕ тĕслĕ, салху, кичем... Калăн, пурте халь çеç хăйсен чи юратнă, чи хаклă çыннисене масар çине пытарса тавăрăннă, е—унтан та ытларах—хăйсене кĕçех вĕлерессе çинчен пĕлнĕ...

Ванюшкăпа юнашар ларакан арçын ачапа уссиллĕ çын та çавăн пекех. Йывăр шухăша кайса таçталла, пĕр тĕлсĕр пăхса лараççĕ. Сăнĕсем иккĕшин те шурса-кăвакарса кайнă, аллисем хуп-хура, ахăртнех нумайранпа çуман вĕсене. Уссилли — кивĕ сăран пиншакпа, урине чăлхасăр-мĕнсĕрех çĕтĕк салтак пушмакĕ тăхăннă, ачи çинче—мăн çын пиншакĕ,—урисем—çара, пылчăкланса сăранлансах ларнă.

Ванюшка вĕсем çине пăхса чылайччен чĕнмесĕр ларчĕ, унтан арçын ачи кĕсъинчен чĕрĕ кăшман касăкĕ кăларса ерипен кăшлама тытăннине курчĕ те, тӳсеймерĕ, сăмах хушрĕ.

— Эсĕ кунта... Нумайранпа-и?

— Пиллĕкмĕш кун ĕнтĕ,—терĕ ача.

— Сана мĕн пирки тытса килнĕ?

— Нимĕншĕн те мар, ахалех.

— Ăçтан илсе килчĕç?

— Инçетрен... Винница хули патĕнченех.

— Эсĕ унтисем-и?

— Çук, анчах унта икĕ çула яхăн пурăннă... Çак Микола пичче патĕнче.—Ача пуçĕпе уссиллĕ çын еннелле сулса кăтартрĕ.

— Ху ăçтисем вара эсĕ?

— Питĕ инçетрисем... Чăваш республикинчен. Илтнĕ-и?

— Географи тăрăх пĕлетĕп,—терĕ Ванюшка.—Атăл çинче вăл, Горький хулинчен аялларах.

— Тĕрĕс, çавăнта...—Ача хăй аллинчи кăшман касăкĕ çине пăхрĕ те, ăна тата кăштах çыртса илсе каллех кĕсъине чиксе хучĕ.

Ванюшкăн ăна çав тери хĕрхенес килсе кайрĕ.

„Мĕскĕн... Епле майпа лекнĕ-ши вăл кунта, хăйĕн тăван çĕршывĕнчен темиçе пин çухрăма?"

— Эсĕ мĕн ятлă?—ун куçĕнченех пăхса ыйтрĕ Ванюшка.

— Санька.

— Итле-ха, Санька... Ман çакăнта пĕр татăк çăкăр пур, çиетĕн-и?—Ванюшка отрядран чиксе тухнă çăкăр юлашкине туртса кăларчĕ.—Ме, тыт...

Санька пĕрре çăкăр çине, тепре Ванюшка çине пăхса илчĕ. Унăн куçĕсем выççăн йăлкăшса илчĕç, анчах та вăл пуçне пăркаласа:

— Çук, кирлĕ мар,—терĕ.

— Çи, çи!—сĕнчĕ Ванюшка.

— Хăвна кирлĕ пулать...

— Эпĕ çинĕ, тутă!

— Кунта çитермеççĕ... Пилĕк кун хушшинче пире икĕ хут çеç чĕрĕ кăшман тăкса пачĕç. Ăна илме чупсан та темиçе çынна персе пăрахрĕç. Хăвăн выçă пурăнмалла пулать...

— Пулин тата! Пĕрле пулатпăр вĕт!

— Ну, çуррине пар эппин...—Санька Ванюшка аллинчи çăкăр таткине илчĕ те, çуррине хуçса каялла пачĕ. Ванюшка ăна кĕсъене чикнĕ хушăра Санька хăй илнĕ пайне татах çурмаран хуçса, тепĕр еннелле пăхса ларакан уссиллĕ çынна çурăмĕнчен хуллен кăна тĕртрĕ.

— Микола пичче, çийĕр...

Лешĕ ун еннелле çаврăнчĕ те, хăйне çăкăр сĕннине курсан, пит те тĕлĕнсе кайрĕ.

— Ăçтан тупрăн?

— Ак, юлташ пачĕ,—терĕ Санька.

— Тавтапуç, ывăлăм...—Вăл Ванюшкăна пуç тайса илчĕ. — Мĕн ятлă-ха эс?

— Иван. Ванюшка.

— Ăçтисем пулатăн?

— Çак районсемех, кунтан пĕр аллă километр.

— А эпир вĕт питĕ инçетрен килсе лекрĕмĕр. Таçта çитереççĕ-ха тата. Хăйсем патне, шуйттан йăвине, неметчинăнах илсе каяççĕ пулас ĕнтĕ...

— Германие-и?!—куçĕсене чарсах пăрахрĕ Ванюшка.

— Германие çав. Çĕлен шăтăкне. Пире вĕт каторгăна илсе кайма тухнă... Пĕлместĕн-им?

Ку сăмахсене илтсен Ванюшкăн чĕри япптах турĕ, куçĕсем сасартăк хуралса килчĕç. Уншăн ку ыгла та йывăр, кĕгмен хыпар пулчĕ.

— Неушлĕ... Неушлĕ Германие?!

Анчах Микола пичче тĕрĕссине каланă.

Хăйсем кунта нумай вăхăт тытăнса тăрас çуккине туйса, нимĕçсем çав таврари пур вăйпитти çынсене те Германие хăваласа кайма тытăннă Унччен малтан та нумай халăх илсе кайнă вĕсем, анчах халĕ ытла та тĕппипех шăлса кайма тапратнă. Никам çине те пăхса тăман—арçын-и вăл, хĕрарăм-и, семьере пĕртен-пĕр ĕçлекен çын-и, пĕчĕк ачисем пур-и,—пурĕпĕр. Камăн ĕçлемеллĕх вăйĕ пур, камран ĕç выльăкĕ тума пулать—пурне те тыта-тыта сĕтĕрсе кайнă. Çавна пула çынсем пытанма, ăçта май килнĕ—çавăнталла тарма тытăннă, ялĕ-ялĕпе пушанса юлнă, килсенче вĕт-шак ачасемпе аран утакан ватăсене çеç тупма пулнă. Ку вара фашистсене пушшех уртарса янă. Вĕсем облава хыççăн облава тунă, кашни тĕлпулнă çыннах тытса хупнă, тарма пикеннисене пере-пере пăрахнă Паçăр хулари сад патĕнче Ванюшка куçĕ умĕнчех вилсе кайнă хĕрача та çавăн пекскер пулнă: амăшĕ ăна нимĕçсенчен пĕр эрне хушши пахчари мунча урайĕ айĕнче пытарса усранă, анчах та юлашкинчен нимĕçсем ăна пурĕпĕр тупнă та, амăшĕнчен туртса илсе тухса кайнă. Апла та вилĕм, капла та вилĕм, тесе, хĕрача конвоирсенчен вĕçерĕнсе тарнă, лешсем вара ăна садра хăваласа çитсе персе ӳкернĕ.

Ванюшкăна та нимĕç салтакĕсем çавăнпах тытса килнĕ. Вĕсемшĕн аван пулнă—вилни вырăнне чĕрри тупăннă!

...Çав тери йывăр, асаплантаракан шухăшсем пусса илчĕç Ванюшкăна.

— Мĕн пулчĕ-ха ĕнтĕ ку? Кăлăхах тухрăм пулать отрядран... Лармаллаччĕ хускалмасăр... Тăшмана таварас вырăнне—чуралăха лекрĕм...

Сылтăм енче сасартăк хыттăн кăшкăрашни, макăрни, çуйăхни илтĕнсе кайрĕ. Ванюшка унталла хăвăрт çавранса пăхрĕ те, йĕплĕ пралук-карта çуммипе юланутлă нимĕçсем тата тепĕр çĕр çынна—

хĕрарăмсене, çамрăк ачасене—хăваласа килнине курчĕ. Вăл çавăнтах каска çинчен сиксе тăрса карга патнелле чупса кайрĕ.

— Камсене илсе килеççĕ-ши? Ăнсăртран, паллана çынсем çук-ши?..

Хăрушла картина курчĕ вара вăл... Тыткăна илсе каймалли çынсене пурне те аллисене каялла туса пĕр пĕрин çумне вĕренсемпе çыхса лартнă иккен. (Гарасран пулмалла ĕнтĕ). Вĕсене ăсатаканĕсем ик енĕпе утса пыраççĕ,—макăраççĕ, татăлса йĕреççĕ, хăйсен тăванĕсем çывăхнерех пыма тăрăшаççĕ, анчах нимĕçсем вĕсене çывăхартмаççĕ, саламатсемпе пыра-пыра çапаççĕ, лашисемпе таптама тăраççĕ.

Акă, вĕсем хапха патне çитрĕç. Алăка уçса яриччен самантлăха чарăнса тăма тиврĕ. Макрашу, çуйăху татах вăйланса кайрĕ.

— Ах, ача-ам... Пĕтрĕн-çке ĕнтĕ, пĕтрĕ ĕн!

— Ĕмĕрлĕхех уйăрлатпăр вĕт, тек нихçан та курас çук...

— Сывлăл, чунăм... Ах, турă!..

Ăсатакансем хĕссех пыма пуçларĕç. Кашниех хăйĕн тăваннее çывăх çыннине юлашки хут ыталаса чуптăвасшăн пулчĕ. Нимĕç конвоирĕсем вĕсене тем тĕрлĕ усал сăмахсемпе вăрçса, çапа-çапа, чыша-чыша каялла хăвалама тапратрĕç. Пĕр-икĕ хут пăшал сасси кĕрслетрĕ. Тахăшĕ шариех кăшкăрса ячĕ...

Çав вăхăтра хапхана уçса ячĕç те, МТС килкартине çăмарта пек мăнтăр ăйăр çине утланнă хыткан офицер сиктерсе кĕчĕ. Кăçхи хĕвел çуттинче унăн кăкри çинче пысăк ылттăн вăчăра йăлтăртатса илчĕ. Ванюшкăн сывлăшĕ пӳлĕнсе ларчĕ. Тӳрех палласа илчĕ вăл çав офицера... Ку—хайхи каратель, çынçиен Генрих Шварц пулнă.

Ванюшкăн чышкисем чăмăртанчĕç, вăл сиксе чĕтреме тытăнчĕ. Ах, çак самантра унăн аллинче мĕн те пулин—автомат-и, пистолет-и граната-и,—пулнă пулсанччĕ! Ним çине те пăхса тăман пулĕччĕ вăл, пĕррех персе ӳкерĕччĕ тискер тăшмана, кайран хуть те мĕн пултăр унта... Анчах пушă алăпа мĕн тăвăн ĕнтĕ? Шăлсене çыртса лартасси çеç юлать...

Генрих Шварц ăйăрне хапха çумне урлăн тăратрĕ те, кайри конвоирсене темскер хыттăн кăшкăрчĕ. Лешсем тыса килнисен колоннине хыçалтан хăвалама тытăнчĕç. Вара, малтисем хапха витĕр кĕрсенех, Шварц вĕсене аллинчи саламачĕпе ăçтан лекнĕ—

çавăнтан хĕнеме тытăнчĕ. Пĕтĕм колоннăна хĕнесе ирттерсе ячĕ вăл. Лаши çинчен карăнса саламачĕпе кашни сулмассеренех унăн кăкри çинче ылттăн вăчăра йăлтăртатрĕ...

Ванюшкăн куççулĕсем юхса анчĕç. Анчах вĕсем хурлану куççулĕсем мар, тарăху куççулĕсем пулчĕç. Куççулĕсем юхнипе пĕрлех унăн чĕринчен вĕри хаярлăх тулса хăпарчĕ.

— Çитĕ-ха вăхăт, тулĕ-ха сан шалчу! Эпĕ ним тăваймасан та, ыттисем тытса пăрса ярĕç сан майна!..

Халь хăваласа килнисене килхушши варрине илсе çитерсен, вĕсен аллисене салтса ячĕç. Кунта лараканнисем вĕсене кăпăрах сăрса илчĕç. Кашниех вĕсем хушшинче паллакă çынсем çук-ши, тесе шырарĕ. Шавлă калаçу пуçланса кайрĕ, ыйтса пĕлме тытăнчĕç: ăçтисем, кам тавраш, епле лекнĕ, халăх хушшинче мĕн хыпар пур...

Ыттисемпе пĕрле Ванюшка та пырса тăчĕ вĕсем патне. Вăл та халь çеç илсе килнисем çине йĕркипех пăхма тытăнчĕ. Пурте вĕсем çав тери ырханланса кайнă, салху сăн-питлĕ. Хăшĕсен, нимĕçсем хĕненипе, пичĕ-куçĕсем кăвакарса ларнă, теприсен кĕпитумтирĕ çурăлса, таткаланса пĕтнĕ, хăшĕ-пĕрисен урисем шыçашыçа тухнă.

Сасартăк Ванюшка çав халăх хушшинче пĕр хура çӳçлĕ арçын ачана асăрхарĕ. Пит те палланă пек туйăнчĕ вăл ăна, анчах ăçта курнине тăруках ниепле те астăваймарĕ. Кăштах иккĕленсе тăнă хыççăн вăл ун патне пычĕ те:

— Ăçтисем эсир?—тесе ыйтрĕ.

— Çак хуларанах,—терĕ лешĕ.

— Мĕн ятлă?

— Хриска.

— Хушамату мĕнле?

— Колодкин.

— Колодкин? Санăн аçу сапожник, Федул ятлă, çапла-и?

— А эсĕ ăна ăçтан пĕлетĕн?—тĕлĕнчĕ хура çӳçлĕ ача.

— Апла пулсан—эпир пĕр ялсемех санпа! — хавасланчĕ Ванюшка.—Хулана эсир Лукошкинăран куçса килнĕ вĕт? Аçу калана пуль сана ун çинчен?

— Тĕрĕс...

Ванюшка хăвăрт кăна хăй камне, Колодкинсен семьине ăç-

тан пӗлнине, хӑй вӗсене шыраса тупма ӗмӗтленнине, анчах ӑнсӑртран ҫакӑнта лекнине каласа пачӗ. Хриска ӑна ҫав тери тӗлӗнсе итлерӗ.

— Пӗрле пулни пит аван-ха вӑл,—терӗ Ванюшка.—Пӗлме ҫук, тен, мӗнле те пулин тарма май килӗ... Эсӗ хӑравҫӑ йышши мар пуль вӗт?

— Халиччен хӑрасах кайманччӗ те...

Тепӗр минутран Ванюшка Хрискӑна Микола пиччепе Санька патне илсе пычӗ.

— Хамӑр ялсене тӗлпултӑм та...

Микола пичче Хрискӑна уринчен пуҫласа пуҫӗ патне ҫитиех пӑхса илчӗ те:

— Маттур ача пулма кирлӗ,—терӗ.—Юрӗ, пирӗнпе пӗрле пултӑр, йышпа вилме те хаваслӑ, теҫҫӗ.

Унтан вӑл пӗр хушӑ шухӑша кайса ларчӗ те, ачасем ҫине ҫав тери ӑшшӑн пӑхса илчӗ.

— Ҫапах та, вилес марччӗ-ха. Эпӗ хуть пурӑнса курнӑ ҫын, анчах эсир ҫамрӑк, сирӗн пурӑнӑҫӑр малта. Пуҫсене усма кирлӗ мар. Хуть те мӗнле хурлӑх пулсан та, парӑнма юрамасть. Парӑнмач ҫын вӑл, юлашкинчен, пурӗпӗр ҫӗнтерет. Ҫӗнтерет те—тата лайӑхрах пурӑнма пуҫлать, мӗншӗн тесен пурӑнӑҫӑн хакне ытларах пӗлскен пулать...—Вӑл калама чарӑнса тата тепӗр минут пек тем ҫинчен шухӑшларӗ. Унтан ачасене шаппӑн-шӑппӑн каларӗ:—Ан хӑрӑр. Эпир пурӗпӗр тарса хӑтӑлатпӑр. Каймастпӑр эпир неметчинӑна. Курӑр акӑ. Анчах эсир манран пӗр шит те ан уйӑрлӑр, эпӗ хушнисене пурне те тӗп-тӗрӗс туса пырӑр. Ӑнланатӑр-и?

— Ӑнлантӑмӑр,—ответ пачӗ Ванюшка пуриншӗн те.

Микола пичче ҫав тери ӗнентермелле каларӗ. Ачасен чӗрисенче тыткӑнран ҫӑлӑнас шанчӑк ҫуралчӗ...

XV

Хӗвел аннӑ вӑхӑтра МТС килхушшинчи халӑха нимӗҫ салтакӗсем кирпӗчрен тунӑ вӑрӑм сарайне хӑваласа кӗртрӗҫ. Мирлӗ вӑхӑтра кунта машинӑсене юсамалли мастерской пулнӑ пулмалла,—Ванюшка шала кӗрсенех тӗрлӗрен станоксем, сунталсем, тимӗр хатӗрӗсем йӑваланса выртнине асӑрхарӗ, сарайӑн стенисем те тӗтӗм-хӑрӑмпа хуралса ларнӑ-мӗн...

— Эпир ав ҫавӑнта вырнаҫнӑччӗ,—терӗ ӑна хӑйӗнпе юнашар утса пынӑ Санька, сарайне кӗрсенех сулахаялла тӗллесе кӑтартса.

Вӗсем тӑваттӑшӗ те — Микола пичче, Санька, Ванюшка, Хриска — инҫетри кӗтесселле кайрӗҫ. Пысӑках мар улӑм купи патне ҫитсен, Санька тӳрех ун ҫине ларчӗ.

— Ҫакӑ пирӗн йӑва... Вырнаҫӑр.

— Аван-ха, ҫӗр ҫинче выртниех мар,—терӗ Ванюшка.

Сарайне халӑх тулчӗ, кӗҫех ниҫта пӗр пушӑ вырӑн та юлмарӗ. Пур енчен те тыткӑна лекнӗ ҫынсем пӗр-пӗринпе хуллен, шӑппӑн калаҫни илтӗнчӗ. Пирӗн туссем хушшинче те, вӗсем улӑм ҫине пӗр-пӗрин ҫумнерех йӑпшӑнса выртсан, майӗпе сӑмах пуҫланса кайрӗ.

Ванюшкӑн паҫӑрах Санька ҫинчен ҫав тери тӗплӗрех пӗлесси килчӗ: инҫетри Чӑваш ҫӗршывӗнчен епле лекнӗ-ха вӑл ку ҫӗршыва, мӗншӗн икӗ ҫула яхӑн Микола пичче патӗнче пурӑннӑ, тата лагере мӗнле килсе ҫакланнӑ? Ыгла та тӗлӗнмелле-ҫке вӑл! Анчах ку таранччен ниепле те ыйтса пӗлме май килмерӗ. Халь ӗнтӗ, тӗттӗм сарайӗнче, улӑм ҫинче юнашар выртма тӳр килсен, урӑх ним ҫинченех те калаҫмалли ҫук чух, вӑл унтан майӗпе ыйтма тытӑнчӗ.

— Итле-ха, Саня... Епле-ха эсӗ...

— Мӗн?

— Атӑл ҫинчен ҫакӑнта ҫити килтӗн? Эсӗ ҫуралса ҫитӗннӗ вырӑнсене фрицсем ҫитмен-ҫке унта? Ҫапла вӗт?

— Ҫитмен, теҫҫӗ...

— Апла-тӑк — епле майпа лекнӗ эсӗ нимӗҫсен аллине? Ӑнсӑртран-и вӑл?

— Мӗнле калас сана...—Санька ассӑн сывласа илчӗ те, пӗр хушӑ нимӗн те чӗнмерӗ, унтан вара хӑйӗн хурлӑхлӑ калавне пуҫласа ячӗ.

— Ӑнсӑртран, теме те пулать, анчах, тепӗр майлӑ шутласан, ӑнсӑртран та мар... Тӗпӗ йӗрӗпе каласан, манӑн атте чӑваш, ялти учитель пулнӑ, унтан ҫар шкулне вӗренме кайса командира тухнӑ. Малтан эпир Инҫетри Хӗвелтухӑҫӗнче пурӑнаттӑмӑр, унтан — 1940 ҫулта — ӑна хӗвеланӑҫне, Рава-Русская хули хыҫне куҫарчӗҫ. Лайӑх пурӑнаттӑмӑр эпир унта. Атте служить тунӑ ҫӗрте ятарласах командирсен ачисем валли шкул пурччӗ. Эпӗ ӗнтӗ пиллӗкӗмӗш класс пӗтерсе улттӑмӗшне куҫаттӑм... Сасартӑк вӑрҫӑ пуҫ-

ланчĕ. Манăн атте, пограничник пулнипе, нимĕçсем пирĕн чикĕ патне çитсе тухсанах çапăçăва кĕрсе кайнă. Пире, командирсен çемьисене, часрах хĕвелтухăçнелле эвакуаци тума тытăнчĕç. Астăватăп, пире темле пĕчĕк станцире поезд çине тиесе илсе кайрĕç. Сĕм çĕрле, тĕттĕм.. Анчах çуллахи кăç кĕске вĕт вăл. Тул çутăличчен эпир нумай та каяйман. Хĕвел тухнă-тухманах пирĕн эшелона нимĕç самолёчĕсем хăваласа çитсе бомбить тума тытăнчĕç.. Çав тери хăрушă бомбёжка пулчĕ вăл,—нимĕнле сăмахсемпе те каласа пама пĕлес çук ун çинчен! Темĕн чухлĕ халăх пĕтрĕ, поезда турпас туса хучĕç, юлашкинчен çунтарса ячĕç.. Эпир виççĕмĕр—анне, манăн йăмăк Рина (вăл манран икĕ çул кĕçĕнччĕ)—поезд чарăнсанах пĕтĕм япаласене пăрахса, вакунран сиксе тухса хирелле тартăмăр та, темиçе сехет хушши çӳллĕ тырă ăшĕнче выртрăмăр. Унтан, самолёт сассисем илтĕнми пулсан, каллех чугун çул патнелле тухрăмăр. Епле те пулсан кил еннелле каймалла-çке... Анчах кунтан малалла поездпа каясси пулмарĕ, мĕншĕн тесен нимĕçсем чугун çула пĕтĕмпех ишĕлтерсе пĕтернĕччĕ. Вара эпир, сывă юлнă ытти çынсемпе пĕрле, хĕвелтухăçнелле çурранах утрăмар... Тепĕр кунне, ир енне, кӳршĕри станцине çитсе тухрăмăр. Станцине çунтарса янăччĕ ĕнтĕ, ăçта ан пăх—пур çĕрте те тĕтĕм, çулăм, кăв р. Çапах та пире станцирен пĕр-ик километр аякра таракан поезд çине лартса илсе кайрĕç. Ну, тен хăтăлатпăр пулĕ-ха, тесеттĕмĕр ĕнтĕ. Пулаймарĕ... Нимĕçсем эпир çитсе тухас тепĕр станци патне самолётсемпе пырса пысăк десант антарма ĕлкĕрнĕ пулнă та, çавсем пирĕн поезда станцине çитичченех пулемётсенчен, çăмăл тупăсенчен персе кĕтсе илчĕç. Поездпа килнисенчен нумайĕшĕ вилчĕç, нумайĕшĕ аманчĕç... Юлашкисене, сывă юлнисене, нимĕçсем поезд çинчен хăваласа антарчĕç те пĕр çĕрелле пухса ухтарма тытăнчĕç. Камăн мĕнле хаклăрах япала пулнă—сехетсем, çĕрĕсем, хăлха алкисем—пурне те тăпăлтарса илчĕç. Çакăнта вара манăн аннен пĕтмелле пулчĕ... Ахалех, ним сăлтавсăрах...

Санька калама патах чарăнчĕ, çак пур хăрушла ĕçсене асаплнипе унăн чĕри ытла та ыратса кайрĕ пулмалла. Ванюшка та ним чĕнмесĕр выртрĕ, мĕншĕн тесен вăл та хайĕн амăшне аса илчĕ. Ытла та хаклă-çке вăл анне тени,—ăна вăхăтсăр çухатма тӳр килсен—вăл нихçан та асран каймасть!

— Çапла çав, ним сăлтавсăрах пĕтрĕ çавăнта манăн анне,— пăшăлтатса илчĕ Санька.

— Мĕнле пулчĕ вара вăл?—шăппăн ыйтрĕ Ванюшка.

— Пĕр вăрăм, хыткан, шуйттан тĕслĕ нимĕç анне аллинчи сумкăна кăпăрт! тытса илсе уçрĕ те, тӳрех аттен ылттăн сехетне тупса кăларчĕ. Куçĕсем алчăрасах кайрĕç çакăн, мĕншĕн тесен сехечĕ калама çук чаплăччĕ, ун пек сехете вăл фашист хăй ĕмĕрĕнче те курман-и тен. Āна ман аттене Хасан патĕнчи çапăçусем хыççăн оборона наркомĕ ячĕпе парнеленĕччĕ. Унăн пĕр вăчăришĕн аттене пин тенкĕ пама пулнăччĕ, мĕншĕн тесен вăл тăп-тăр ылттăнран тунăскерччĕ те, виçĕ шит тăршшĕччĕ... Ну, паллах ĕнтĕ, анне ним те шарламарĕ,—камăн вилес килтĕр? Сехечĕ-мĕнĕ—мур патне, пуç сыва юлтăр... Анчах та леш бандита çавăн пек хаклă япалана туртса илни те çитмен вĕт. Вăл анне пӳрни çинче тата çĕрĕ пуррине асăрханă. Çĕрри—ахальскер, çиелтен ылттăн тĕслĕ туса хунăскер кăначчĕ, анчах бандитшăн пурĕпĕр пулнă ĕнтĕ... Вăл аннене аллинчен тытрĕ те, çав çĕрре пӳрни çинчен туртса кăларма тапратрĕ. Анне кăшкăрса ячĕ, мĕншĕн тесен çĕрри питĕ тăвăр пулнă, ăна вăл хăй те кăлараймастчĕ. Нимĕç каллех туртрĕ. Анне, ыратнине тӳсеймесĕр, нимĕçрен вĕçерĕнме пикенчĕ. Вара—ку хĕрарăм хăйне хирĕç тăрать, тесе пулас çав—нимĕç йăпăр-япăр револьверне кăларчĕ те, аннене кăкринчен персе ячĕ. Анне çавăнтах ӳксе, пĕр сас кăлармасăрах вилсе кайрĕ... Нимĕçе çав кăна кирлĕ пулнă: аннен çĕреллĕ пӳрнине вăл çĕçĕпе татса илчĕ...

Ванюшка çак сăмахсене куççене хупса, шăлĕсене çыртса итлесе выртрĕ. Чĕри пăчăртана-пăчăртана илчĕ. Темшĕн, Санькăн амăшне çавăн пек тискеррĕн вĕлернĕ нимĕç ăна ылттăн вăчăраллă Генрих Шварц пекех туйăнса кайрĕ... Çавăн сăннех курса выртрĕ вăл: вăрăм, хыткан, шуйттан тĕслĕ... Чăн та, ку ĕç икĕ çул маларах, тата кунта мар, пачах урăх çĕрте пулнă, анчах — кам пĕлет, тен—вăлах, çав урнă кашкăрах?

— Кайран вара пире кунтан аяккалла хăваласа кайрĕç,—терĕ Санька малалла.—Анне вилли çавăнтах выртса юлчĕ. Эпир, Ринăпа иксĕмĕр, макăра-макăра, унтан тата ним çименнипе утайми пулса çитрĕмĕр. Пĕреххут, аннепе пĕрле хамăра та мĕншĕн вĕлермерĕç-ши, тесе, пин хут та каларăм пулĕ...

Санька каллех ассӑн сывласа илчӗ.

— Нумай хӑвэласа ҫӳрерӗҫ пире... Пӗр яла илсе пырса пӗр-пӗр вырӑх картине хупса усраҫҫӗ-усраҫҫӗ те, татах хӑваласа каяҫҫӗ, унтан каллех ӑҫта та пулин пырса хупаҫҫӗ. Сахалран та пӗр-икӗ эрне сӗтӗрсе ҫӳрерӗҫ ҫавӑн пек. Выҫӑпа аптраса ҫитнипе нумайӑшӗ вилчӗҫ, чылайӑшне тата пере-пере пӑрахрӗҫ. Ҫын утайми пулса ҫитет те—ӑна ӗнсинчен персе хӑвараҫҫӗ... Ну, юлашкинчен эпир вӗсене йӑлӑхтарса ҫитертӗмӗр пулмалла. Пӗр ирхине ҫавӑн пек сарайӗнчен кӑларчӗҫ те, уя хӑваласа тухса вӑйлӑрах хӗрарӑмсене уйӑрса илчӗҫ, ыттисене: „килӗрсене кайӑр!"—терӗҫ. Анчах пирӗн ӑҫта кайма пӗлес-ха? Ниҫта кайма та ҫук... Эпир халь ҫеҫ тухнӑ яла каялла тавӑрӑнса пӗр пӳрте кӗтӗмӗр—мӗн те пулин ҫимелли ыйтма. Шӑпах ҫак Микола пичче килӗ пулнӑ вӑл. Арӑмӗпе иккӗшӗ те питӗ лайӑх йышӑнчӗҫ пире: апат ҫитерчӗҫ, ыйтса пӗлчӗҫ, тем пекех хӗрхенчӗҫ... Ҫӗр выртсан, ирхине, эпир тухса кайма хатӗрлентӗмӗр, анчах Микола пичче ямарӗ. „Сирӗн вӗт ниҫта каймалли те ҫук, юлӑр хам патра, пурӑнкалӑпӑр мӗнле те пулин", терӗ. Паллах, эпӗ пӗр сӑмахсӑрах килӗшрӗм. Вара вӗсем пирӗншӗн аттепе анне пекех пулчӗҫ, хӑйсен ачисене пӑхнӑ пекех пӑхса усрарӗҫ...

— Хӑйсен ачисем ҫукчӗ-и?—интересленчӗ Ванюшка.

— Ывӑлӗ пулнӑ та—вӑрҫа кайнӑ.

— Тыткӑна мӗнле майпа лекмелле пулчӗ вара?

— Пӗр ҫулталӑк ҫурӑ иртсен, нимӗҫсем Микола пиччесен ялӗ ҫывӑхӗнчи пӗр завода ӗҫе ячӗҫ. Микола пичче вӑл заводра ҫирӗм ҫул ытла слесарь пулса ӗҫленӗ, анчах нимӗҫсене вэлли ӗҫлесшӗн пулмарӗ. Темиҫе хутчен те чӗнчӗҫ ӑна,—вӑл пурӗпӗр каймарӗ. Юлашкинчен ӑна полицайсем пырса тытса кайрӗҫ... Заводра ӗҫлеме килӗшменшӗн ӑна комендатурӑра хӗнесе пӗтернӗ, анчах парӑнтарайман... Тепӗр эрнерен вара, ҫӗрле, пирӗн пата виҫӗ нимӗҫпе икӗ полицай пычӗҫ те—ӑна та, унпа пӗрле мана та илсе тухса кайрӗҫ. Пӗр уйӑх ытла эпир тӗрмере лартӑмӑр, унтан ак ҫакӑнта илсе килчӗҫ. Германие ӑсатаҫҫӗ пулмалла ӗнтӗ халь...

XIV

Сарай тӑрринчи шӑтӑк-ҫурӑксем витӗр ирхи хӗвелӗн малтанхи кӗрен пайӑркисем шуса кӗрсенех, тулта йытӑсем вӗрни, лашасем

тапăртатни, нимĕçле командăсем пани илтĕнчĕ. Кĕçех вара сарай алăкĕ уçăлчĕ те, нимĕçсем темиçен пĕр харăс кăшкăрса ячĕç:

— Встава айт! Выходить! Всем!

— Скоро! Зейчас!..

Сарайĕнче выртакансем пурте вăранса йăшаланма тытăнчĕç, унтан, нимĕçсем çине-çинех хаяррăн кăшкăрнипе, сике-сике тăчĕç те тулалла тухма тапратрĕç. Халăхпа пĕрле пирĕн туссем те улăм çинчен тăрса алăк патнелле утрĕç, анчах вырăнтан тапраниччен малтан Микола пичче ачасене шăппăн кăна: „Çаксене илĕр, кирлĕ вăхăтра кирлĕ пулма пултараççĕ вĕсем пире", тесе, улам айĕнчен темиçе тимĕр каларса тыттарчĕ. Ванюшкăна пысăк плуг уççи, Хрискăпа Санькăна алтуйи пек çавракала та сулăмлă болтсем пачĕ вăл.

— Йĕмĕрсем ăшне пытарăр...

Ыйхăран анчахрах вăраннă, çитменнине çӳхе тумланнă ачасене ирхи сулхăн çӳçентерчĕ, сарайĕнчен тухсанах вĕсем сиксех чĕтреме тытăнчĕç. Анчах та шăлĕсемпе шаккаса нумай тăмалла пулмарĕ вĕсен. Сарайĕнчен юлашки çынсем тухса пĕтсенех нимĕçсем вĕсене пилĕкшерĕн-пилĕкшерĕн тăратрĕç те, МТС килхушшинчен кĕпĕртеттерсе кăларса, чугун çул станцийĕ еннелле хăвăрттăн хăваласа кайрĕç.

— Шнель! Шнель!

— Бистро ходить, скоро! — лашисем çинчен саламатсемпе юнарĕç конвоирсем. Ĕлкĕрсе пырайманнисене, такăнаканнисене пуçĕсенчен, çурăмĕсенчен — ăçта тивнĕ унтан турта-турта çапрĕç, тем те пĕр каласа вăрçрĕç.

Станцире, запаслă çул çинче, ĕнертенпех пушă эшелон тăнă. Кашни вагон çинех нимĕçле „Нах Дрезден" тесе çырнă пулнă: ку ĕнтĕ çак эшелон ылханлă Германири Дрезден хулине каяссине пĕлтернĕ...

Чуралăха илсе кайма пухса килнисене çав эшелона тиеме тытăнчĕç. Кунта вара каллех ним майсăр шăв-шав пуçланса кайрĕ. Пур енчен те йĕни, ылханни, çуралса ӳснĕ хаклă çĕршывпа сывпуллашса кăшкăрнисем, нимĕçсем тискеррĕн çухăрса команда панисем, вĕсен йыттисем вĕрни илтĕнсе тăчĕ.

— Пĕр-пĕринчен уйăрăлса ан кайăр, пĕрле кĕрĕпĕр, — пăшăлтатса кăларĕ ачасене Микола пичче, хăйсене вăрăм вагон умĕнче чарса тăратсан. — Пĕр-пĕрине ан çухатăр!

Çав самантра Ванюшка сасартăк поездăн тепĕр вĕçĕнчен хăйсем патнелле юланутпа Генрих Шварц темскер кăшкăрса, аллинчи саламатне сулкаласа килнине асăрхарĕ. Унăн какри çинче яланхи пекех ылттăн вăчăра ялтăртатрĕ...

Ванюшка хăй сисмесĕрех Санькăна хулĕнчен пăчăртаса тытрĕ.

— Пăх-ха çавна, пăх! Çав мар-и? Çав мар-и?

— Хăшĕ? Кам? —тăрукăх ăнланаймарĕ Санька.

— Нимĕç! Сан аннӳне вĕлерекенни... Лайăхрах сăнаса пăх, ав килет!—Шварц çине тĕллесе кăтартрĕ Ванюшка.

Санька куçĕсене чарса пăрахсах пăхрĕ...

Пăхнăçемĕн унăн сăнĕ улшăнса пычĕ, тутисем кăвакарса чĕтреме пуçларĕç, куçĕсем хаяррăн йăлкăшма тытăнчĕç.

— Çавă.. Çав çĕлен, çавă!—пăшăлтатса илчĕ вăл.—Эх! Пăшал пуласчĕ алăра... Ним çине те пăхса тăмăттăм!

— Эпĕ те,—терĕ Ванюшка, час-час сывласа.

Анчах вĕсен тек калаçса тăмалла пулмарĕ. Шварц хăйсем патне çитиччен, нимĕç салтакĕсем вĕсене кашкăра-кăшкăра хыçалтан тĕрткелеме тытăнчĕç те, мостки тăрăх хăпартса, вагона кĕртсе ячĕç. Кунта вĕсен умĕн те халăх нумай пулнă, вĕсем хыççăн та нумай çынсене кĕртсе тултарчĕç. Юлашкинчен вагонра ларма мар—тăма та вырăн юлмарĕ, савăлпа çапса хĕссе лартнă пекех. Часах вагон алăкне тул енчен хăнкăр-ханкăр питĕрсе хучĕç те, шалта каçхи пекех тĕттĕм пулса тăчĕ, мачча çумĕнчи решеткеллĕ пĕчĕк шăтăкран çеç кăшт кăна кун çути кĕчĕ.

Алăка питĕрсе лартсан, вагонри халăх малтанхинчен те хытăрах пăлханса шавлама тапратрĕ.

— Пĕтрĕмĕрех ĕнтĕ... Пуçĕпех пĕтрĕмĕр!

— Тинех пулас çук кун çути курасси...

— Тамăках каятпăр...

— Шуйттан Германийĕ! Пирĕн ылхан çиттĕрех ăна, вутрах çунса кайтăрччĕ вăл, кĕл пулса тăтăрччĕ!

Çĕр çын çĕр тĕслĕ хурланса калаçрĕ, çĕр тĕслĕ ылханчĕ. Анчах поезд тапранса кайнă хыççăн пĕр сехет пек вăхăт иртсен, çынсем майĕпе шăпланма пуçларĕç, мĕншĕн тесен халь тин ним тума та май килмен, темле пăлхансан та, вăрçсан та, ылхансан та усси пулман...

Поезд питӗ хӑвӑрт ыткӑнса пычӗ. Вӑл ӗнтӗ совет ҫыннисене хӗвеланӑҫнелле, тӑван йӑвисенчен инҫетрен инҫете, пурте курайман Германи еннелле илсе кайрӗ. Станци хыҫҫӑн станци иртсе юлчӗ, кустӑрмасем кашни ҫаврӑнмассеренех тискер те хӑрушӑ чуралӑх ҫӗршывӗ ҫывӑхарчӗ.

Каҫ пулма пуҫласан (ку вӑл вагон маччи ҫумӗнчи шӑтӑкран кӗрекен ҫутӑ тӗксӗмленнинчен палӑрчӗ), ҫак таранччен пӗр сӑмах та хушман Микола пичче хӑйӗн пӗчӗк тусӗсене хуллен кӑна чӗнчӗ.

— Ачасем, эсир кунтах-и? Саня!

— Кунтах,—сас пачӗ Санька.

— Ытисем тата?

— Эпӗ те кунтах,—терӗ Ванюшка.

— Хӑшӗ ку?

— Долбин, Ванюшка...

— Ҫӗнни ӑҫта? Санпа пӗрлех-и?

— Ҫук... Хриска! Ӑҫта эсӗ? Хриска!

Пит те асапланса, ӗшенсе ҫитнӗ Хриска, ҫынсем хушшине хӗсӗнсе ларса, питӗ хытӑ ҫывӑрса кайнӑ пулнӑ. Ҫавӑнпа та Ванюшка ӑна темиҫе хут хытах чӗнсен те, вӑл сасӑ памарӗ.

— Тупӑр, тупӑр,—терӗ Микола пичче.—Каларӑм вӗт—яланах пӗрле пулмалла...

Ҫапла сӑмахсемпе вӑл, вагон алӑкӗ патне пӗшкӗнсе ларнӑскер, ура ҫине тӑрса алӑка хыпашлама пуҫларӗ.

— Ӗҫе тытӑнма вӑхӑт...—шухӑшларӗ те вӑл, йӗмӗ айӗнчен пысӑк рашпиль кӑларса, вагон алӑкне хуллен хирме пуҫларӗ. Алӑкне питех те тачӑ хупса лартнӑ пулнӑ, ҫапах та, хирсен-хирсен, пӗр пуҫ пӳрни кӗмелӗх уҫӑлчӗ. Кунтан ытла ӑнаниепле те уҫма май килмен: алӑка тул енчен ҫаклатса лартнӑ урлӑ тимӗр яман, хытӑ тытса тӑнӑ.

Микола пичче рашпильне ҫав хушӑка чиксе пӑхрӗ. Рашпиль чиперех кӗрсе кайрӗ, ӑна алӑка питӗрнӗ урлӑ тимӗр патнех ҫитерме май килчӗ.

— Це гарно,—терӗ те вара Микола пичче сасӑпах, алӑка малтанхи пекех хупса, пӗшкӗнсе ларчӗ.

— Ванюшка, тусна тупрӑн-и?—тесе ыйтрӗ вӑл.

— Тупрӑм, ҫывӑрать,—илтӗнчӗ тӗттӗмрен.

— Юрӗ эппин. Кантӑрах...

Çав вăхăтра Микола пиччен пуçĕнче мĕнле ĕмĕт пулнине никам та, вăл шутрах унăн çамрăк тусĕсем те пĕлмен.

— Каймастпăр эпир неметчинăна!—тенĕ вăл хăйĕн ăшĕнче çирĕппĕн.—Каймастпăр!..

Вагонта тĕпсакайĕнчи пекех ним курăнми тĕттĕм пулса ларсан, Микола пичче ура çине тăчĕ те, алăка каллех хирсе уçрĕ, унтан рашпильне çав хушăка чиксе ярса, урлă тимĕре сĕрме тытăнчĕ. МТС килхушшинчи сарайĕнче тупнă рашпиль лайăхскерех пулнă-мĕн, вăл халь вата слесарь аллинче ĕçе ăнăçлах туса пынă. Алăка питĕрнĕ тимĕр чиперех касăлнă...

Анчах нумай ĕçлемелле пулмарĕ унăн: поезд темле станцине çитсе чарăнчĕ. Микола пичче ĕçне пăрахса алăка часрах хупса лартрĕ, мĕншĕн тесен вăл алăка питĕрмелли тимĕре каснине эшелона хуралласа пыракан нимĕçсем асăрхама пултарнă. Ку вара пĕтĕм ĕçе пĕтерсе, пур çутă ĕмĕтсене те татнă пулĕччĕ. Унăн телейне, поезд ку станцире нумай тăмарĕ, пĕр вунă минутранах тапранса малалла кайрĕ. Микола пичче вара тепĕр хут ĕçе тытăнчĕ.

Пĕр сехет ытла пулĕ сĕрчĕ вăл урлă тимĕре аллинчи рашпильпе, йĕп-йĕпе тара ÿкрĕ. Поезд чупнин шавне пула тата вагонра пăч тĕттĕм пулнипе, вăл мĕн тунине никам та сисмерĕ...

Тимĕр татăлчĕ. Микола пичче алăка ытларах уçса пăхасшăн пулчĕ, анчах поезд тепĕр станцине çитсе, чарăнма пуçларĕ те, вăл каллех шăппăн кăна кукленсе ачасене йыхăрчĕ. Халь ĕнтĕ унăн вĕсене хăй мĕн туни çинчен систермелле пулнă.

Ванюшкăпа Санька тÿрех сас пачĕç, анчах Хриска каллех çывăрса кайнă-мĕн, Ванюшка ăна хыпашласа тупрĕ те силле-силлех вăратрĕ.

— Хатĕр пулăр,—терĕ Микола пичче пит те шăппăн, ачасем виççĕшĕ те хăй патне пухăнсан.—Пирĕн хăтăлмалли вăхăт çитрĕ... Поезд тепре тапранса кайсанах, сиксе анса юлатпăр...

— Епле майпа?—тĕлĕнсех кайрĕç ачасем.—Алăкне леш енчен питĕрнĕ вĕт?

— Нимĕн те ан ыйтăр,—терĕ вĕсене хирĕç Микола пичче.— Малтан хам сикетĕп, эсир—ман хыççăн.. Аставăр, тытăнса ан тăрăр, унсăрăн пĕрне-пĕри çухатма пултаратпăр. Халь шăпăрт пулăр...

Микола пиччен çак сăмахĕсене илтнĕ хыççăн ачасем мĕн тери пăлханса кайнине каласа пама та май çук Ытла та савăнăçлă та кĕтмен хыпар пулнă çке вĕсемшĕн ку: темиçе минутран вĕсем каллех ирĕкре пулма пултараççĕ! Ĕненмелле те мар...

XVII

Тепĕр кăшт тăрсанах поезд карт! туртăнчĕ. Эшелон тăршшипех буферсем чанкăртатса илчĕç Кеçех вара кустăрмасем каллех хăвăртран хăвăрт çаврăнма тытăнчĕç те—поезд çĕрлехи тĕттĕмлĕхе çурса, кĕмсĕртетсе, чĕгренсе, малалла ыткăнма пуçларĕ. Урнă урхамах пек вĕçтерчĕ вăл хĕвеланăçнелле, ылханлă Германиеннелле...

— Ну, тусăмсем, вăхăт çитрĕ,—терĕ Микола пичче шăппăн. —Малтан—эпĕ, унтан—эсир. Астăвăр, малалла сикĕр, унсăрăн мăйсене хуçма пулать. Поезд иртсе кайсанах, каялла чупăр, эпĕ сире кĕтсе выртăп. Пурĕ пĕрле пухăнсан—ăçталла каяссине курăпăр. Анлантăр и?

— Ăнланнăмăр...

— Хăрамастăр-и? Астăвăр, халь пире хăюлăх нимрен те ытларах кирлĕ.

— Манăн пĕр шик те çук,—терĕ Ванюшка.

— Эпир те хăрамастпăр,—хушса хучĕç Хрискăпа Санька.

— Кайрăмăр эппин...

Микола пичче алăка рашпилĕпе хирме пуçларĕ. Пўрнесем кĕмелĕх хушăк пулсан, вăл ăна икĕ аллипе пĕр харăс тытса пĕррех туртрĕ те тăрукках çур метр сарлакĕш уçса ячĕ. Алăкран вагона сивĕ çил парлатса кĕрсе кайрĕ. Ачасем сикме хатĕрленнĕ Микола пичче çумнех пырса тăчĕç... Ак, халех, халех, Микола пичче сиксенех, вĕсем те вагон çинчен пăрça пекех тăкăнаççĕ... Çăлăнăç саманчĕ çывăх...

Анчах çак вăхăтра сасартăк пачах та кĕтмен ĕç пулса тăчĕ. Микола пичче, сикес тесе, кĕлетките кăшт малалла сулăннăччĕ кăна—вагонри темле çын ăна тăрук икĕ аллипе пĕр харăс хулпуççисенчен тытрĕ те, пĕтĕм вăйĕпе каялла туртрĕ. Микола пичче сулăнсах кайрĕ, анчах темле тытăнса юлчĕ. Вара леш çын ăна мăйĕнчен пăвса лартса вагон ăшнелле сĕтĕрме тапратрĕ. Хăй хаяррăн хăрлатса илчĕ:

— Тарма шут тытрăн эппин, виле... Çу-ук, пирĕн аларан вĕçерĕнеймĕн!..

Ачасем темиçе самант хушши, ним тума пĕлмесĕр, хытнă пек пулса тăчĕç. Микола пичче вĕçерĕнме тăрăшрĕ, тем тĕрлĕ пăркаланчĕ, анчах лешĕ ăна ниепле те ямарĕ, пăвнăçемĕн пăврĕ, каялла туртрĕ. Юлашкинчен, Микола пичче ăс çитерчĕ,—аллисемпе алăк хĕрринчен тытса тăнипех пĕтĕм кĕлеткипе каялла сулăнчĕ те хăйне пăвакан çынна пуçĕпе питĕнчен чышрĕ. Лешĕ вара ăх! тесе, хăрах аллипе тути-çăварĕнчен тытрĕ —питĕ хытă лекрĕ пулмалла ăна! Çав самантпа усă курса, Микола пичче вăшт кăна каялла çаврăнчĕ те сутăнчăк пуçĕнчен рашпильпе туртса çапрĕ. (Вăл чăнах та сутăнчăк пулнă. Çул çинче вагонсене тул енчен хураллама çуккипе, нимĕçсем кашни вагонах çавăн пек çынсене кĕртсе лартнă-мĕн).

А́кă вăл тепĕр аллипе пуçĕнчен çавăрса тытрĕ, унăн шăпăрах юн пĕрхĕнсе анчĕ пулмалла. Тăшмана сывлăш çавăрса илме парас мар тесе, Микола пичче ăна хăрах аллипе çухинчен тытса, пуçĕнчен тата тепре çапрĕ. Лешĕ каллех йынăшса ячĕ. Микола пичче татах та çине-çине çапасшăнччĕ ăна, анчах, темле майпа, аллинчи рашпилĕ тухса ӳкрĕ унăн. Тĕттĕмре ăна тупасси çинчен шухăшламалли те пулман. Çавăнпа та вăл, хăвăрт кăна ура явса, çав ирсĕре урайне ӳкерчĕ те, ун çине хăпарса выртса, ăна часрах мăйĕнчен тытма пикенчĕ. Анчах тăшман та парăнасшăн пулмарĕ, вăл та Микола пиччене пырĕнчен ярса илме тăрăшрĕ. Вĕсем хушшинче хăрушă тытăçу пуçланса кайрĕ. Микола пичче, хăй çамрăк мар пулин те, самай вăйлă пулнă, анчах лешĕ те вăкăр пекех тĕреклĕ-мĕн. Кĕрешсен-кĕрешсен, вăл Микола пиччене хăй çинчен сирсе пăрахма пуçларĕ, ăна ĕнтĕ каллех хăрах аллипе пырĕнчен пăчăртаса лартрĕ. Анчах Микола пичче ăна çӳçĕнчен çавăрса илсе, пуçне урайĕнчен çĕклеме памарĕ.

— Çавах вĕлеретĕп... вĕл-лер-ретĕп... ямастăп!..—шăлĕсене шатăртаттарчĕ сутăнчăк.

Микола пичче каллех мeслет тупрĕ. Хăйĕн айĕнче тапаланакан çын урисене сарса янă вăхăтра ăна вăл пĕррех чĕркуççипе çемçе çĕртен тапрĕ.

— Ах...—йăнăшса ячĕ те вара лешĕ, Микола пиччен пырĕнчен тытнă аллине ластах ячĕ.

Поезд çаплах малалла ыткăнчĕ, уçă алăкран çил çапрĕ. Вагонри çынсем нумайĕшĕ вăранчĕç, алăк патĕнче такамсем йывăррăн хашкаса тăрмашнине уççăнах илтрĕç, анчах мĕн пулса иртнине ниепле те ăнланаймарĕç.

— Камсем унта?

— Мĕн тăватăр? Кам кĕрешет, мĕншĕн?—тесе ыйтрĕç унтан та кунтан, анчах вĕсене хирĕç чĕнекен пулмарĕ.

Поезд кĕç-вĕçех пĕр-пĕр станцине çитсе чарăнма пултарнă. Нимĕçсем кашни чарăнмассеренех эшелона тăрăшшĕпех тĕрĕслесе тухнă. Ку станцире те тĕрĕслеççех ĕнтĕ. Алăк уççине курасçĕ... Вара пĕтĕмпех пĕтме пултарать. Тытаççĕ...

Кĕрешсе халран кайма пуçланă Микола пиччен пуçĕнче çак шухăш çиçĕм пек вĕçсе илчĕ те, вăл çавăнтах:

— Ачасем! Килĕр часрах, çапăр пуçĕнчен çак шуйттана!— тесе кăшкăрчĕ.—Халех, пуçĕнчен, тимĕрпе!..

Унăн пĕчĕк тусĕсем паçăрах ăна пулăшма хатĕр тăчĕç, анчах тĕттĕмре ним тума та пĕлмерĕç. Микола пичче чĕнсен вара ун патне пуринчен малтан Ванюшка сиксе пычĕ.

— Ăçта вăл? Хăш тĕлте?

— Ак, ман айра... Çап!

Ванюшка малтан Микола пиччене хыпашласа илчĕ, унтан ун аллине тăшманăн пуçĕ кĕрсе кайрĕ. Çавăнтах ăна аллинчи плуг уççипе икĕ хутчен нач! нач! тутарчĕ.

— Тата çап! Вилтĕр вăл йытă!

Ванюшка умлăн-хыçлăн тата виç-тăватă хут çапрĕ. Лешĕ вара вăрăммăн йăнăшса илчĕ те хускалми пулчĕ.

Микола пичче ăна тата пĕр минут пек хăй айĕнче тытрĕ, унтан, вăл тинех сывлакан пулас çуккине кура, йăпăр-япăр сиксе тăрса, унăн кĕлеткине алăк патнелле сĕтĕрсе кайрĕ. Тепĕр самантран вăл çул хĕрринчи çырма тĕпнелле вĕлт çеç ыткăнса юлчĕ.

— Йытта—йытă вилĕмĕ!..

Поезд халь те малтанхи пекех чарусăр ыткăнса пычĕ. Микола пичче пуçне алăкран кăларса йĕри-тавралла, пĕлĕт çинелле пăхса илчĕ. Кăвак çутă çапма пуçланă иккен. Халь часрах васкамалла, тул çутăличчен ăçта та пулин çитсе пытанмалла.

— Кайрăмăр, ачасем!—чĕнчĕ вăл пуçне каялла çавăрса.—Тытăнса ан тăрăр! Эп каланисене астăвăр!

Çак сăмахсене каланă-каламанах, унăн кĕлетки вагон алăкĕнче курăнми пулчĕ. Пĕр çур минутран Санька сикрĕ. Черет Хрискăна çитрĕ, анчах поезд çав тери хăвăрт кайнипе Хриска самаях хăрарĕ пулмалла, сикме тăнăскерех аллисене ниепле те вĕçертсе яраймарĕ.

— Сик тата, мĕн кĕтсе тăратăн!—çиленсех кăларĕ ăна Ванюшка.—Ай Германие каяс килет-и?

Çакна илтсен, Хриска тытăнса тăмарĕ. Юлашкинчен вара Ванюшка та сикрĕ...

Вагонран уйрăлсанах, ăна сивĕ çил çавăрса илсе çӳлелле çĕкленĕ пек туйăнчĕ, анчах самантранах вăл çул хĕрринчи нӳрĕ вăрăм курăк çине ӳксе, канавалла кăлтăрмач пек йăванса анса кайрĕ. Ним ыратни-тунине те сисмерĕ вăл, анчах пĕр-ик минут хуш-ши çĕр çумне йăпшăнса, сывламан пек пулса выртрĕ. Хăй тĕлĕпе юлашки вагон кĕмсĕртетсе иртсе кайсан тин пуçне çĕклесе çӳлелле пăхрĕ.

Тӳпере пăч-пăч çăлтăрсем çутăлса тăраççĕ, инçетри пĕлĕт хĕрри илемлĕн шупкаланма пуçланă. Эппин, тул çутăласси инçе мар...

Ванюшка сиксе тăчĕ те, канавран тухмасăрах каялла чупрĕ. Пĕр виççĕр метр пек кайсан, вăл канав тĕпĕнче Хриска сылтăм урине тытса хăяккăн выртнине курчĕ.

— Тăр атя, васкас пулать,—терĕ вăл ун патне çитсен.

— Пултараймастăп...—йынăшса ячĕ ăна хирĕç Хриска.

— Мĕншĕн?

— Урана хускатаймастăп...

— Мĕн пулчĕ тата?

— Сиксен... Ӳкрĕм. Чĕркуççи... Ой!.. Мăкăлтанчĕ пулмалла.

— Ак тата япала!—пăшăрханса кайрĕ Ванюшка.—Ăçта-ха, пăхар, тен, нимех те пулман?—Вăл Хриска умне кукленсе ларчĕ те, унăн йĕмпĕççи чĕп чĕр юн иккенне асăрхарĕ. Унтан часрах йĕмне хăпаргрĕ. Чĕркуççи çинчи ӳт çĕçĕпе каснă пекех çурăлса кайнă иккен унăн, юн палкать кăна...

— А мĕн пăхса ларатăн эппин, ма çыхмарăн халиччен?—терĕ çилĕпе Ванюшка.—Аннӳ килсе хĕрхенессе кĕтетĕн-им?

— Ыратать çке...

— Юн юхтарса ларсан ыратма чарăнать, тетĕн-им? Тавай, часрах çыхатпăр!

Ванюшка унталла, кунталла пăхкаларĕ те, ҫыхмалли нимĕн те тупăнас ҫуккине кура, часрах Хриска кĕпин аркине ҫурса илсе, сурана ҫирĕппен ҫыхса лартрĕ.

— Кайрăмăр, лешсем кĕтеҫҫĕ вĕт пире!—вăйпах ҫĕклесе тăратрĕ вăл Хрискăна.—Тульта ҫутăлса килет авă.. Утаймастăнах пулсан, тыт манран!

Хриска чăнах та утаймасть мĕн, пĕр икĕ утăм тусанах кукленсе ларчĕ вăл.

— Ну, мĕн тата эс?—терĕ Ванюшка кăмăлсăр.—Ытла кĕсел пекех ан пул ĕнтĕ.

— Ҫапса пăрах мана ҫакăнта—утаймастăп...

— Епле тăвăпăр-ха эппин? Каймалла вĕт-ха!

— Эс кай... Манран пулмасть... Тӳсме ҫук...—Хрискăн сасси кĕҫ-вĕҫ макăрса ярас пек чĕгресе илчĕ.—Ҫакăнтах выртса юлма тивет...

Ванюшка ăна тӳрех хĕрхенсе кайрĕ. „Епле-ха капла,—хăвăрт шухăшларĕ вăл,—халь ҫеҫ пĕрле ҫăлăнса тухнă юлташа пăрахса хăвармалла пулать-и?.."

— Ну, ҫук вара,—терĕ вăл, Хриска ҫине пăхса кăшт тăнă хыҫҫăн,—юласси ҫинчен эсĕ ан та шухăшла! Эсĕ каларĕш, ҫапса пăрах мана ҫакăнта, анчах та эпĕ сана хăвармастăп! Утаймастăн пулсан, йăтса каятăп. Аллусем чиперех вĕт-ха санăн?

Ванюшка ҫавăнтах ҫурăмĕпе Хриска еннелле ҫаврăнса кукленсе ларчĕ.

— Тыт мана мăйран! Часрах!

Тепĕр самантран вĕсем канав тăрăх малалла кайрĕҫ. Хăйĕнчен уртăннă Хриска ҫăмăлах пулман пулин те, Ванюшка васкаса, чупнă пекех пычĕ...

Çав вăхăтра, ачасем хăй патне час çитейменшĕн пăшăрханса, Микола пичче темиçе хут та канав тĕпĕнчен тăра-тăра пăхнă. Санькăна вăл часах курса чĕнсе илнĕ, анчах Ванюшкăпа Хриска чылай вăхăт хушши пыманни ăна пăлхатса янă.

— Сиксе юлаймарĕç-ши кусем? Татах тем пулчĕ-ши?..

Унтан вăл тÿссе тăрайман, каялла, поезд кайнă еннелле чупнă. Пĕр вунă минутран ăна темĕнле тĕлĕнмелле мĕлке курăннă: те çын, те выльăх — ниепле те ăнланмалла пулман ăна. Микола пичче, каллех канав тĕпне йăпшăнса, пĕр хушă иглесе выртнă...

Анчах та çав ăнланмалла мар мĕлке вăл — Ванюшкăпа Хриска пулнă. Пĕри теприне çĕклесе пынă пирки, вĕсем çÿллĕн те сарлакан курăннă.

Ачасем пĕр пĕринпе хутран-ситрен сăмах хушнисене илтсенех, Микола пичче сиксе тăрса вĕсене хирĕç чупса пычĕ.

— Мĕншĕн капла? Мĕн пулчĕ?

Ванюшка, Хрискăна çĕклесе тăнипех, ăна кĕскен кăна ĕçсем мĕнле пулни çинчен пĕлтерчĕ.

— Вăл çакăнгах юлагăп, теме пуçларĕ, анчах эпĕ — ним тусан та хăвармастăп, терĕм...

— Вăт, айван ача,— Хриска питĕнчен кăмăлсăррăн пăхса илчĕ Микола пичче,— çавăн пек ухмахла калаçма епле чĕлхÿ çаврăнчĕ санăн? Юлташ хурлăха лексен — кам пăрахса хăварать? Ванюшка пит тĕрĕс тунă. Енчен те вăл, хăй часрах çăлăнас тесе, сана пăрахса хăварнă пулсан, лектереттĕм эпĕ ăна... Ну, атьăр часрах. Ав çавăнга, инçетрех те мар, вăрман курăнать. Кил, Хриска, эпĕ сана хам йăтам. Васкар, васкар, ачасем, пирĕншĕн кашни минут хаклă...

XVIII

Çур сехетрен вĕсем йĕп-йĕпе тара ÿксе, хашкаса, сĕм вăрмана чупса кĕчĕç. Ачасем те, Микола пичче те çав тери ывăнса çитрĕç, анчах вăрман ăшнелле пĕр километра яхăн кĕрсе каймасăр чарăнса тăмарĕç. Унтан тарăн çырма тепне анса лапсăркка йывăç тĕмисем айне пытанчĕç те, сывлăш çаврса илчĕç.

— Тарса хăтăлтăмăр,— терĕ Микола пичче, çемçе курăк çинче выртса кăштах лăпланнă хыççăн.— Халĕ ĕнтĕ пирĕн малашне мĕнле пурăнасси çинчен шухăшламалла... Чăн малтан, ачасем, пирĕн

мĕн те пулин çиес пулать, унсăрăн эпир нумай малалла каяймастпăр. Мĕнле шухăшлатăр эсир?

Ачасем шухăша кайрĕç. Микола пичче тĕрĕс калать, анчах вăрманта ăçтан тупас-ха çимелли? Пĕр-пĕр яла кĕрсе ыйтсан кăна... Сасартăк, каллех нимĕçсем тĕлне пулсан? Каллех тыткăна лекме пулать. Е тата хăрушăрах та пулма пултарать. Тытĕç те — персе пăрахĕç...

— Акă мĕн, ачасем, — терĕ Микола пичче. — Асăрхарăм эпĕ, вăрман хĕрринчех çĕрулми анисем пур... Çавăнта кайса пĕр-иккĕ çимелĕх кăларса килесех пулать. Хăшĕ пыма килĕшет манпа? — Вăл тăрса ларса ачасене куçĕсенчен пăхса илме те ĕлкĕреймерĕ, лешсем тӳрех: — Эпĕ! Эпĕ! — терĕç пĕр харăс. Хриска çеç чĕнмерĕ, мĕншĕн тесен вăл утайман.

— Эсĕ атя эппин, Ванюшка, эсĕ тĕреклĕрех, — терĕ Микола пичче, — Санька Хрискăпа юлтăр. Эпир нумай тăмастпăр...

Чăн та, вĕсем часах таврăнчĕç. Пĕр сехет те иртмерĕ пулĕ. Питĕ васканă пулмалла: паçăр поезд çинчен сиксе анса тарнă чухнехи пекех чăм шыва ӳкнĕ хăйсем.

— Ну, тусăмсем, выçса вилместпĕр, — терĕ Микола пичче, Хрискăпа Санька умне шултра çĕрулми тултарнă кĕпине пăрахса.

— Пĕр виçĕ куна çитет ку пире. Унтан, тен, тата мĕн те пулин шухăшласа тупăпăр.

— Мĕнле пĕçерĕпĕр-ха эпир ăна? — ыйтрĕ Санька.

— Уншăн ан пăшăрхан, чĕрĕллех çитермĕп, — терĕ ăна хирĕç Микола пичче. — Анчах кунтан вăрман хĕрри ытла çывăх-ха, ăнсăртран темрен тем пулма пултарать. Шаларах кĕрер. Эпир таркăнсем-çке, пирĕн çав тери сыхланмалла.

Ачасен хырăмĕсем тӳсме çук выçнă, çĕрулми курсан вĕсен пушшех çиесси килсе кайнă, анчах Микола пичче çавăн пек каласанах вĕсем нимĕн те чĕнмерĕç, тӳрех ура çине тăчĕç.

Хĕвел вăрманти чи çӳллĕ йывăççенчен те çӳле хăпарсан тин, нихăçан этем ури пырса пусман çырмари чăтлăхра Микола пичче хăй йăтса пынă Хрискăна çĕре лартрĕ те, ыттисене те чарăнма хушрĕ.

— Халĕ ĕнтĕ эпир апат пĕçерсе çиме те пултаратпăр. Типĕрех вутă пуçтарăр, — терĕ вăл.

Кунта хăрăк турат нумай пулнă. Ачасем темиçе минут хушшинчех пĕр пысăк купа вутă пухса хатĕрлерĕç.

— Чĕртессе мĕнпе чĕртсе ярăпăр-ха, Микола пичче?— хăйсен шăрпăк çуккине сасартăк аса илчĕ Ванюшка.

Микола пичче ун çине кударах пăхрĕ.

— Эсĕ хăвăн ăслă пуçупа епле шутлатăн?

— Мĕн шутлама пĕлес манăн?— аллисене саркаласа илчĕ Ванюшка.— Йывăçпа йывăça сăтăрсан кăна...

— Ну, ун пек тăрмашма эпир тахçанхи, авалхи çынсем марха, хăватлă техника ĕмĕрĕнче пурăнатпăр..

Çак сăмахсене каланă хыççăнах Микола пичче пиншакĕнчен пĕр ывçă ватка тăпăлтарса кăларчĕ, унтан кĕсъинчен пистолет кăларса çав ватка çине печĕ. Ватка тӳрех çунма пуçларĕ. Унтан Микола пичче ватка çине типĕ çулçăсем хурса вĕрме тытăнчĕ те, тепĕр самантранах кăвак тĕтĕм витĕр çулăм курăнса кайрĕ.

— Акă, пулчĕ те хайхи!— терĕ вăл хаваслăн.

Ачасем тĕлĕннипе хытнă пек пулса пăхса тăчĕç. Епле япала ку? Ăçтан сиксе тухрĕ Микола пиччен пистолет? Неушлĕ ăна вăл пĕрмаях пытарса усрама пултарнă? Пулма пултараймасть. Нимĕçсем кашни арестленĕ çыннах тĕплĕн ухтараççĕ.

Ванюшка тӳсеймерĕ, ыйтрĕ:

— Микола пичче, ăçтан тупрăн ку япалана?

Вăл сылтăм аллин шĕвĕр пӳрнине пистолетăн спусковой крючокĕнчен туртнă пек туса кăтартрĕ.

— Пăшал çинчен калатăн-и эс?

— Тата. Хăçантанпа вăл санăн? Килтен тухнăранпах-и?

Микола пичче ун çине каллех кударах пăхса илчĕ.

— Ана тура пачĕ пире... хĕрхенсе.

— Çук, чăннипе кала ха.

— Чăннине пĕлес килет пулсан — акă мĕн. Эпĕ ăна хамăр пасăр вагон çинче çапса пăрахнă этемĕн кĕсъинчен кăларса илтĕм. Ăна вăл халь пурĕпĕр кирлĕ мар, анчах пире усăллă пулма пултарать... Ак çак вылямалли япала та пирĕн пурăнăçра ытлашши пулас çук...— Вăл тепĕр кĕсъинчен кĕмĕл аврлă кинжал кăларса кăтартрĕ.— Çапла-и?

— Тĕрĕс, тĕрĕс!— савăнăçлă кăшкăрса илчĕç ачасем.

...Типĕ шанка шатăртатса, тĕтĕмсĕр, хĕрӳллĕн çунчĕ. Часах

пĕр купа шĕл-кăвар пулса тăчĕ. Микола пичче ăна патакпа чавса ик еннелле сирчĕ те, вăтăр-хĕрĕх çĕрулми пăрахса, çиелтен вĕсене каллех кăварпа витрĕ. Тепĕр çур сехетрен çĕрулми хатĕр те пулчĕ. Калама та çук тутлă пулчĕ вăл. çисе тăранмалла мар! Кун пек тутлă апат нихăçан та çисе курман пек туйăнчĕ вĕсене..

Çырма тĕпĕпе тап-тăрă сивĕ çăлкуçĕ шăнкăртатса юхса выртнă. Çисе тăраннă хыççăн туссем çав шыва анса ĕçрĕç, пичĕсене çурĕç.

— Ну, мĕнле пек, ачасем?—ыйтрĕ Микола пичче.— Вăй кĕчĕ-и пĕртак?

— Кĕчĕ, кĕчĕ... Пит те лайăх пулчĕ, тавтапуç сана!

— Эппин халь малалла кайма пултаратпăр?

— Пултаратпăр!

Микола пичче пĕр хушă чĕнмесĕр ларчĕ, унтан татах ачасене пăхса çаврăнчĕ.

— Анчах ăçта кайăпăр-ха? Йĕри-тавра вăрман, пирĕнсĕр пуçне кунта чĕрчун та çук—кайăксене çеç тĕлпулма пулать... Мĕн шыраса утăпăр çак чăтлăхсенче? Епле шутлатăр эсир?

Ку сăмахсем ачасен кăмăлĕсене хуçсах пăрахрĕç. Нимĕн те каламарĕç вĕсем. Чăнах та, ăçта кайма пулать халь? Киле? Ытла та инçе вăл. Çитменнине, Ванюшкăпа Санькăн килĕсем те çук. Микола пиччен хăйĕн те килĕ кунтан пин çухрăмра пулĕ... Тата кайма та хăрушă, вăрмантан тухсанах нимĕçсен аллине лекме пулать, вара каллех—чуралăх... е вилĕм.

Ачасем салхуланса кайнине кура, Микола пичче хăвăрт ура çине тăчĕ те:

— Ничево, тусăмсем, ан хуйхăрăр,—терĕ.— Кулянмалли нимĕн те çук. Эпĕ сире юри каларăм. Пĕтместпĕр. Халь кашни вăрмантах камсем пуррине пĕлетĕр-и?

— Пĕлетпĕр,—терĕ Ванюшка пуриншĕн те.— Партизансем...

— Атьăр эппин, шыраса тупар вĕсене.

XIX

Чылай вăхăт утрĕç вĕсем вăрманпа. Темиçе çырма урлă касрĕç, пĕринче, лапам вырăна çитсе тухсан, вăрам хăмăшпа витĕннĕ пысăк шурлăха пырса тăрăнчĕç, ун тĕлĕпе иртсе кайма 4—5 километр таврăран кайма тўр килчĕ. Çулĕ питĕ йывăр пулчĕ; çит-

меннине Хриска çаплах-ха хăй тĕллĕн утаймарĕ. Ăна пĕрмай Микола пичче çурăмĕ çине хурса çĕклесе пычĕ.

Хĕвел каçалла сулăнсан, вăрман сасартăк вĕтелме, унтан сайраланма пуçларĕ.

— Асăрханарах пырас пулать кунта,— терĕ Микола пичче, малалла тинкерсе пăхса.— Кам пĕлет, тем шуйттанĕ пур унта, малта... Ăнсăртран каллех нимĕçсен капкăнне лекес мар...

Вăл Хрискăна çĕре антарса тăратрĕ те Ванюшка çине пăхса илчĕ.

— Атя-ха, эпир санпа разведкăна кайса килер. Эсир пире çак йывăçсем хыçĕнче кĕтсе выртăр. Хăрушши нимех те çук пулсан, эпир сире куккукла авăтса чĕнĕпĕр. Итлесех тăрăр...

— Юрĕ,— терес Санькăпа Хриска.

Микола пиччепе Ванюшка малалла кайрĕç. Йывăçсем сайраланнăçемĕн сайраланнă пирки, вĕсем çав тери асăрханса, йĕритавралла пит те тимлĕн пăхса, пĕр йывăç тĕми патĕнчен теприн хыçне куçса пычĕç. Микола пичче малта, Ванюшка — ун хыçĕнче...

Сасартăк Микола пичче чарăнса тăрса аллине çĕклерĕ. Кунĕнтĕ Ванюшкăна: „Тăр!“ тени пулчĕ. Ванюшка тăпах чарăнса, йывăç çумнерех йăпшăнчĕ.

— Игле,— терĕ Микола пичче шăппăн, самантлăха çамрăк тусĕ еннелле çаврăнса.— Итле лайăхрах...

Ванюшка итлерĕ... Малтанах ăна нимех те илтĕнмен пек туйăнчĕ, юнашар йывăç туратти çинче ларакан темле хĕрлĕ пĕсехеллĕ пĕчĕк кайăк чĕвĕлтетнĕ сасă çеç пулчĕ хăлхара, анчах çур минут пек итлесе тăрсан, таçта инçетре темскер кĕмсĕртетнĕн туйăна пуçларĕ. Çав вăхăтра Микола пичче лап! выртрĕ те, вăрăм курăк ăшшĕн малалла хырăмпа шуçса кайрĕ. Ванюшка та çавăн пекех турĕ.

Пĕр 300—400 метр упаленсе пычĕç вĕсем. Куна валли сахалран та çур сехет кирлĕ пулчĕ. Микола пичче тек-текех пуçне çĕкле-çĕкле пăхрĕ, каллех малалла шурĕ, унтан, тепре çĕклесе пăхсан, чарăнчĕ те — тек вырăнтан хускалмарĕ. Ванюшка, ывăннипе хашкаса, унпа юнашар пырса выртрĕ.

— Куратăн-и?— Микола пичче пуçĕпе малалла сулса кăтартрĕ.

— Нимĕн те курмастăп...

— Эсĕ çав икĕ хурăн хушшипе пăх. Тĕмескеллĕ вырăн... Шоссе çулĕ вăл.

— Мĕн-ха вара?— ăнланмарĕ Ванюшка.

— Ку пире ик япала çинчен систерет... Пĕрремĕшĕ, пирĕн ку вырăнтан халлĕхе аяккарах каяс пулать: нимĕçсем çулсене хытă сыхлаççĕ. Куратăн пуль — çулăн ик енĕпе те йывăçсене касса тăкнă... Иккĕмĕшĕ, çак таврара партизансем пулмалла: вĕсем яланах нимĕçсен мăн çулсем тăрăх иртсе пыракан обозĕсене тапăнаççĕ, çулсене минăласа вĕсен машинĕсене сиктереççĕ...

— Эпир тĕлпулатпăр-и эппин вĕсене?

— Шыраса тупатпăр...

Икĕ тус çапла шăппăн калаçса выртнă вăхăтра инçетре, сылтăм енче, каллех паçăрхи пек кĕмсĕртетнĕ сасă илтĕнчĕ. Микола пичче чавсисем çине чĕкленсех итлеме тытăнчĕ. Ванюшка та итлерĕ, анчах ку мĕн шавĕ пулнине ăнланаймасăр Микола пичче çине ыйтуллăн пăхса илчĕ.

— Мĕне пĕлтерет ку?

— Çул тăрăх йывăр машинăсем килеççĕ... Хăвăрт килеççĕ пулас. Каяр кунтан часрах.

Вĕсем пĕр харăсах сиксе тăчĕç те Санькăпа Хриска ларса юлнă çĕрелле чупса кайрĕç. Унтан вĕсемпе пĕрле каллех çăра вăрман ăшнелле кĕрсе çухалчĕç.

Ĕнтĕ каç та пулма пуçларĕ. Сывлăш сулхăнланчĕ. Туссен хырăмĕсем те каллех выçрĕç. Анчах Микола пичче темшĕн чарăнас темерĕ-ха, ачасене çаплах малалла илсе кайрĕ. Вăл ĕнтĕ хăйсене çĕр ҫаçмашкăн майлăрах, улахрах вырăн тупма ĕмĕтленчĕ пулмалла.

Кайсан-кайсан, кĕтмен çĕртен вĕсем паçăрхи пекех пысăк шурлăх хĕррине пырса тухрĕç. Урасем айĕнче шыв лăчăртатма тытăнчĕ, вĕсем путма пуçларĕç.

— А, чорт,— вăрçса илчĕ те Микола пичче, çурăмĕ çинчи Хрискăна лайăхрах вырнаçтарса, сылтăмарах пăрăнса, хытăрах утса кайрĕ.

Ачасем ун хыççăн аран ĕлкĕрсе пычĕç. Кутамккаласа çĕкленĕ çĕрулми Ванюшка хулпуççийĕсене пуснăçем пусрĕ. Санька та кайран кая юлса пычĕ. Ыттисем темиçе хутчен те чарăнса кĕтсе тăчĕç ăна.

— Мĕн ҫак эсĕ пушăллах ҫитсе пыраймастăн? — ҫилĕпе ыйтрĕ унтан Ванюшка.

— Урана шăйăрса пĕтертĕм,— пăшăлтатрĕ ăна хирĕҫ Санька.

— Тӳсĕр ĕнтĕ пăртак, тӳсĕр епле те пулин, час канăпăр акă, каҫхи апат та ҫийĕпĕр,— терĕ ачасем ҫавăн пек калаҫнине илтсе юлнă Микола пичче.

Вĕсем лапам вырăнтан пысăках мар сăрта хăпарчĕҫ. Кунта, йывăҫсем хушшипе, ансăр сукмак йĕрĕ авкаланса выртнă. Ун ҫине ĕнтĕ малтанхи сарă ҫулҫăсем тăкăннă. Микола пичче сукмак ҫине пит те тинкерсе пăхрĕ. Ҫын ури йĕрĕ ҫук. Вара вăл ачасене пуҫĕпе сулахаялла сулса кăтартрĕ те — сукмакпа малалла утрĕ.

Анчах нумай та каймарĕҫ вĕсем...

Сукмак ҫырманалла пăрăннă тĕле ҫитсессĕн, сылтăм енче сасартăк ик-виҫĕ йытă вĕрни илтĕнчĕ. Хаяррăн, антăхса каяс пек, хушăран темле йынăша-йынăша вĕреҫҫĕ... Малта пыракан Микола пичче юпа пек чарăнса тăчĕ. Ванюшкăпа Санька унăн сăнĕ сасартăк улшăнса, тĕксĕмленсе кайнине асăрхарĕҫ.

— Мĕне пĕлтерет ку?

— Нимĕҫсем, йытăсемпе...— пăшăлтатса илчĕ Микола пичче кăвакарнă тутисемпе.— Ҫăлăнас пулать! Чупар!

Ҫав самантрах вăл сукмакран пăрăнса каялла, паҫăрхи шурлăх еннелле ыткăнчĕ. Ачасем те унтан юлмарĕҫ. Вĕсем шурлăх еннелле тӳрĕрен-тӳрĕ, тункатасем урлă сиксе, йывăҫ тĕмисене сирсе, ним ҫине пăхмасăр чупрĕҫ. Туратсем вĕсене пичĕсенчен ҫапрĕҫ, кĕписене ҫурчĕҫ, алли-урисене чĕркелерĕҫ. Анчах вĕсен епле пулсан та нимĕҫ йыттисенчен — тăватă ураллисенчен те, икĕ ураллисенчен те — тарса ӳкмелле, хăтăлмалла. Вĕсем, шыва кĕрсе ура йĕрĕсене ҫухатас тесе, часрах шурлăх патнелле васкарĕҫ.

Ҫук, ĕлкĕрме пулмарĕ. Йытă сассисем ҫывăхрах, ҫывăхрах ĕнтĕ...

— Таркăнсем кунта, пирĕн умра, килсе тытăр вĕсене часрах,— тесе хăйсен хуҫисене йыхăрнă пек вĕрчĕҫ вĕсем. Вĕрчĕҫ кăна мар, йынăшрĕҫ, ниҫта кайса кĕме пĕлмерĕҫ.

Халех, халех хăваласа ҫитеҫҫĕ ĕнтĕ вĕсем...

Ванюшка каялла ҫаврăнса пахрĕ те, ҫăмламас, хура, хĕрлĕ чĕлхине тем тăршшĕ кăларса янă йытă йывăҫ тĕми урлă сиксе

каçнине курах кайрĕ. Тепĕр самантран вăл Ванюшка хыççăн чупса пыракан Санькăн çурăмĕ çине siксе ларса, ăна ĕнсинчен çыртса çĕре персе антарчĕ.

— А-а-а! — вăрăмăн йынăшса ячĕ Санька.

— Микола пичче-е! Вĕлере-ет! — кăшкăрчĕ те Ванюшка, çавăнтах Санькăна çăлма ыткăнчĕ. Çав самантрах тĕмĕсем хыçĕнчен тата икĕ йытă вăркăнса тухрĕç. Пĕри Ванюшка çине сикрĕ, ăна пырĕнчен хыпса илме пикенчĕ. Йыттăн юнпа тулнă куçĕсем Ванюшкăн пичĕ умĕнчех ялкăшса илчĕç... Ванюшка ăна ик аллипе харăс чышса каялла ÿкерчĕ, анчах самантран йытă каллех ун çинелле сикрĕ. Ванюшка сулăнса кайрĕ, анчах йытă хăйне çыртнă вăхăтра Ванюшка ăна, мĕнпур вăйне пухса, пуçĕнчен çапрĕ. Йытă ÿкрĕ. Тепĕр хут тăма ĕлкĕриччен Ванюшка йытта кайри урисенчен ярса тытрĕ те сывлăшра çĕклесе çаварчĕ.

— Лывăç çумне! Пуçĕпе ав çав йывăç çумне çап!..— Микола пичче кăшкăрнине илтрĕ Ванюшка.

Ванюшка йытта пĕтĕм вăйпа тепре çавăрса ячĕ те, пуçĕпе йывăç çумне начлаттарчĕ. Йытă йынăшса, пур шăнăрсемпе туртăнса, тапкаланса илчĕ.

— Тата çап! Тата! — кăшкăрчĕ Микола пичче.

Ванюшка йытта умлăн-хыçлăн тата виçĕ хут çавăрса çапрĕ. Йыттăн пуçĕ чĕп-чĕрĕ юн пулчĕ.

— Аминь, — терĕ Микола пичче. — Пăрах.

Йытă виллине аяккала ывăтса, Ванюшка тинех Микола пиччене тинкерсе пăхрĕ. Вăл хайхи кĕмĕл аврлă кинжала тытса тăрать. Кинжалĕ чĕп-чĕр юн. Çывăхрах тата икĕ йытă вилли выртаççĕ. Ванюшка ку йытăпа çапăçнă хушăра вăл чăн малтан сиксе тухса Санькăна пусса антарнă йытта та, кайранхине те чиксе пăрахнă иккен. Санька йытă виллисенчен инçетре те мар, курăк çинче, аллипе ĕнсинчен тытса ларать, унăн пичĕ юнлă.

— Хытах çыртрĕ-и? — ун патнелле васкаса пычĕ Ванюшка.

— Чутах вĕлеретчĕ, шуйттан.

— Уншăн хăйсене те тирпейлерĕмĕр...

— Тăватă ураллисенченех хăрамăпăр-ха, — терĕ аллисене курăкпа тасатса тăракан Микола пичче, — анчах вĕсем хыççăн икураллă йыттисем килсе тухма пултараççĕ. Ухутана пĕрле тухнă ĕнтĕ вĕсем... Каяс пулать кунтан часрах.

Вăл çапла каларĕ çеç — сулахайра, йытăсем килнĕ енче, икĕ хутчен автомат черечĕсем шатăртатрĕç. Унтан инçетре çын кăшкăрнă сасă илтĕнчĕ:

— Хай! Хай!..

Ку сасă вăрман тăрăх темиçе хутлăн янраса, сапаланса кайрĕ: ай! ай! ай!

— Ав вĕсем, анчăкĕсене шыраççĕ,— терĕ Микола пичче.

Туссем тек кунта пĕр минут та тытăнса тăмарĕç. Виçĕ йытă вилли çеç выртса юлчĕ тĕмĕсем хушшинче.

XX

Пăч тĕттĕм пулса çитрĕ. Тăваттăн, каллех тарăн çырмана анса, вата чăрăш айне йăпăшăнчĕç. Вĕсем ĕнтĕ тек малалла кайма та пултарайман. Кун каçа çўресе ывăннипе, ўсĕрсем пек сулăнкаласа, кĕç-вĕç ўкес пек пынă юлашки самантсенче.

— Ну, ачасем, сире çĕрулми пĕçерсе çитермеллеччĕ те ĕнтĕ, халь юрамасть,— терĕ Микола пичче çĕре ларсанах.— Çĕрле чĕлĕм çутти те таçта çитиех курăнать. Ирхине иртерех пĕçерĕпĕр; кун çутинче çулăм та курăнмасть, ирхи тĕтрепе хутăш тĕтĕм те палăрмасть...

Çак сăмахсене вăл темшĕн хăй айăпа кĕнĕ пек каларĕ. Анчах унăн çамрăк тусĕсем çиесси çинчен шухăшламан та: вĕсен çывăрасси килнĕ.

— Мана нимĕн те кирлĕ мар,— терĕ Ванюшка, чăрăш айне кĕнĕ-кĕмен тăсăлса выртнăскер.

— Эпĕ халь çиме те пултарас çук,— анасласа илчĕ ун хыççăн Хриска.

— Манăн куç та уçăлмасть,— терĕ Санька.

Тепĕр самантран вĕсем виççĕшĕ те вилнĕ пекех çывăрса кайрĕç. Микола пичче хăй те, ачасемпе юнашар вырăнаçса, тĕлĕрсе кайма пуçларĕ.

Малтанах вăрманта лăпкăччĕ, çўллĕ йывăç тăррисем кăна, пĕр-пĕринпе пăшăлтатса, хумханкалатчĕç. Анчах сасартăк хĕвеланăç енчен çил кашласа килчĕ, вăрман шавлама пуçларĕ, йывăçсем авăнса шăтăртатма тытăнчĕç, унта та кунта хăрăк туратсем хуçăла-хуçăла çĕрелле патлатрĕç.

Вăрманта тăвăл пуçланчĕ...

Вăйлă çил хăйĕнпе пĕрле хура пĕлĕтсене хăваласа килчĕ, вăрман çине çумăр чашлаттарма тапратрĕ. Çăра туратлă лăпсăркка чăрăш айĕнче çывăракансене вăл тивеймерĕ, вĕсем кунта лайăх лупас айĕнчи пекех выртрĕç, анчах вăрман çав тери хытă кашланипе Микола пичче вăранчĕ те, кайран ниепле те çывăрса каяймарĕ.

Çавăн пек чух вара çын хăй сисмесĕрех шухăша каять. Шухăшсем пĕрин хыççăн тепри, çăмха çиппи пек тăсăлса пыраççĕ, вĕсен пуçламĕшĕ те, вĕçĕ те çук... Микола пиччен те çавăн пек пулчĕ халь. Тем çинчен те шухăшларĕ вăл. Инçетри килне, килйышне, нимĕçсем хăйне тĕрмене лартнине аса илчĕ... Анчах пуринчен ытларах унăн шухăшĕ халь хăйĕнпе юнашар выртакан ачасем тавра çаврăнчĕ.

Ачасемшĕн вăл çак вăхăтра пĕртен-пĕр шанăç пулнă. Анчах çăлса çитерме пулĕ-ши вĕсене? Халлĕхе нимĕн те паллă мар-ха... Вĕсем вăрманта сунарçăсенчен пытанакан кайăксем пек çӳреççĕ... Паян авă вĕсене йытăсемпе хăваларĕç. Юрать, ĕç телейлĕ вĕçленчĕ. Ыран мĕн пулĕ? Эх,часрах пĕр-пĕр партизансен отрядне тĕлпуласчĕ!.

Тăвăл майĕпе лăпланса пычĕ. Часах çумăр та чарăнчĕ. Вăрман шăпланчĕ. Анчах çав самантра сасартăк самолĕт сасси илтĕнчĕ. Вăл çывăхарнăçемĕн çывăхарса килчĕ, кăшт тăрсан самолĕт пирĕн туссем пытаннă тĕлтенех ĕрехсе иртсе кайрĕ.

— Шуйттан фашисчĕсем, çĕрле те çывăрма пĕлмеççĕ, чăн-чăн выçă кашкăрсемех çав! — çилĕпе ятлаçса илчĕ Микола пичче хăй ăшĕнче.— Пырса тăрăнасчĕ пĕр-пĕр çӳллĕрех юман çине!

Пилĕк минутран ытла та иртмерĕ пулĕ — самолĕт каялла çаврăнса пырса, хăй малтан вĕçсе килнĕ еннелле çул тытрĕ. Тепĕр çавăн чухлĕ вăхăтран каллех çаврăнса çитрĕ.

— Мĕнле урса кайнă нимĕç ку? Мĕн мурĕ шырать вăл ку тĕлте?— тĕлĕнсе ларчĕ Микола пичче.— Çак тĕттĕмре пурĕпĕр нимĕн те кураймастăн вĕт, йытă! — туратсем хушшипе пĕлĕтелле пăхрĕ вăл.

Самолĕт тата тепĕр хут çаврăнса çитрĕ. Халь вăл паçăрхинчен чылай çӳлте вĕçни сисĕнчĕ.

— Вот, сатана! — вăрçса илчĕ Микола пичче.— Ахăртнех, партизансене шырать-тĕр-ха.

... Тăваттăмĕш хут вĕçсе иртнĕ хыççăн самолёт урăх таврăнмарĕ. Унăн сасси инçетрен-инçете кайса пычĕ. Микола пичче каллех ачасем çумне выртрĕ, анчах унччен те пулмарĕ — çывăхрах, пĕр çĕр метрта, йывăç тураттисем чаштăртатса, шăтăртатса илчĕç. Çав самантрах:

— Ы-ых, чорт! — терĕ такам хыттăн.

Çакна Микола пичче уççăнах илтрĕ те вăшт кăна ура çине тăчĕ. Унăн сылтăм алли пистолет аврине чăмăртаса тытрĕ, чĕри хыттăн-хыттăн тапма пуçларĕ. Тăнлавĕсем юнпа тулчĕç.

— Мĕн мурĕ? Кам пулма пултарать?..

Вăл часрах ачасене вăратасшăн пулчĕ, анчах ку шухăша çавăнтах пăрахрĕ, мĕншĕн тесен ыйхă уçăлман ачасем, ним пĕлменнипе, калаçма, ыйтса пĕлме пултарнă, анчах халь ниепле те сас кăларма юраман.

— Мĕн тăвас?

Микола пичче иккĕленсе тăчĕ. Тен хăвăртрах аяккалла тармалла? Е халлĕхе тăхтас-и? Çапах та, мĕнле çын-ха вăл? Нимĕçши? Анчах вырăслах вăрçса илчĕ-çке! Тен вăл та нимĕçсенчен таракансккер, кам пĕлет...

Юлашкинчен, Микола пичче çав сасă илтĕннĕ çĕре çывăхарах кайса сăнама шут турĕ.

Вăл пистолетне кăларса предохранительне вĕçертрĕ те, шăши патнелле пыракан кушак пек асăрханса, ерипен çырманалла анма пуçларĕ. Кашни пилĕк-ултă утăмранах чарăнса тăрса итлерĕ вăл, анчах çын сасси тек илтĕнмерĕ. Çырма тĕпнерех ансан тин хăйĕнчен сулахаярахра йывăç тураттисем темиçе хутчен силлене-силлене илнине илтрĕ. Туратсене юри такам тыта-тыта лăсканă пек...

— Ластăр-ластăр!.. Ластăр-ластăр!..

Микола пичче тата çывăхарах пычĕ, каллех итлерĕ. Кăшт тăрсан туратсем татах çине-çине силленсе илчĕç те, хыççăнах вырăсла мăкăртатни илтĕнчĕ:

— Вăт, шуйттан япали!

— Вырăс. Хăрамаллиех çук, — терĕ те Микола пичче хăй ăшĕнче, сасă илтĕннĕ çĕрелле хăюллăнах утса кайрĕ. Пилĕк-ултă метртанах вара акă мĕн курчĕ вăл: икĕ йывăç хушшинче çын çакăнса тăрать, урисем хăйĕн икĕ метр ытла çĕре çитеймеççĕ...

Çын пĕтĕм кĕлеткипех хускалкалать, аллисемпе çӳлелле кармашать.

Микола пичче ун çине йывăç хыçĕнчен темиçе минут хушши хытнă пек пулса пăхса тăчĕ те, çын темле кантрасенчен вĕçерĕнме тăрăшнине асăрхаса, вăл парашютист пулнине тавçарса илчĕ.

— Çӳлтен аннă чух йывăçсенчен çакланса ларнă... Пасăрхи самолёт çинчен сикнĕ пуль ĕнтĕ...

Тек тӳссе тăраймарĕ, сăмах хушрĕ:

— Эй, çын! Кам эсĕ?

Сывлăшра çакăнса тăраканни тӳрех хускалкалама тытăнчĕ, анчах нимĕн те чĕнмерĕ. Микола пичче тепĕр хут ыйтрĕ:

— Кам эсĕ, мĕн пулнă сана?

Каллех чĕнмерĕ лешĕ. Тен, ку илтмест пулĕ, тесе, Микола пичче ун патнелле темиçе утăм ярса пусрĕ. Çакăнса тăраканни ăна тинех курчĕ пулмалла.

— Ан сывăхарăр ман пата, перетĕп!—терĕ вăл хыттăн.—Çак вырăнтах персе пăрахатăп!

Микола пичче тата ытларах тĕлĕнсе кайрĕ: хĕрарăм-çке ку! Сасси çепĕç, уçă, янравлă...

— Юрĕ, юрĕ.—терĕ вăл ăна хирĕç лăпкăн,—ан хăрат ытлашши, кирлех пулсан—ун пек вылямалли япала ман хамăн та пур, унсăрах çӳреместпĕр. Эсĕ мана тĕрĕсне каласа пар: кам пулатăн эсĕ, мĕнле çын?

— А эсĕ ху кам?

— Эпĕ... Илтетĕн, вырăсла калаçатăп.

— Эпĕ те нимĕçле мар.

— Чухлатăп...

— Эсĕ, ăнсăртран, партизан мар пуль те?

— Ăнсăртран партизан мар çав.

— Эппин, çĕрле сĕм вăрманта мăн туса çӳретĕн?

— Телей шыратăп.

— Кулса мар, чăннине кала эсĕ. Атту...

— Каллех хăрататăн-и?

— А мĕн çыпçăнатăн эсĕ ман çумма? Иртсе кай хăвăн çулупа

Хĕрарăм сассине хаярлатма пикенчĕ, анчах çак калаçу вăхăтĕнче ун патнех пырса тăнă Микола пиччене ку култарса ячĕ.

— Акă мĕн, хĕрĕм,—терĕ вăл сывлăшри хĕрарăм çине çӳлел-

ле пăхса,—çитĕ сана унта пĕлĕт çинчен аннă ангел пек ларма... Йăлăхрăн пуль ĕнтĕ чуччу ярăнса. Çĕре ак-ха, куçран-куçа пăхса калаçăпăр. Кăмăлăмăрсем килĕшсен—тен пĕрле пулăпăр, килĕшмесен—вăрман аслă, кашниех хăйне валли çул тупĕ.

— Май пулнă пулсан эп тахçанах анăттăм та, çакланса лартăм-çке,—терĕ хĕрарăм куна хирĕç кӳренӳллĕ сасăпа.—Аптрасах çитрĕм...

— Мĕн тумалла эппин халь?

— Парашют стропĕсене татса ямалла.

— Ăна эпир епле те пулин майлаштарăпăр...

Микола пичче çавăнтах кинжалне çăвара хыпса йывăç тăрнелле хăпарма тытăнчĕ...

XXI

Çӳллĕ йывăç тăррисене ирхи хĕвел кĕренлетме тытăнна вăхăтра пирĕн туссем—Микола пичче, Ванюшка, Хриска, Санька—чăрăш айне чĕртнĕ кăвайт кутĕнче çамрăк хĕр-парашютистăн калавне итлесе ларчĕç.

Вăрçăччен вăл Мускаври институтра вĕреннĕ, вăрçă пуçлансанах хăй ирĕкĕпе çара кайнă. Малтан госпитальре ĕçленĕ, анчах ку ĕç ăна килĕшмен, фронта каяс тесе радио ĕçне вĕреннĕ, унтан парашютистсен шкулĕнче пулнă. Тăшман тылне вăл ĕнтĕ иккĕмĕш хут килнĕ. Малтанхинче хытах аманнă пулнă, сывалсанах хăйне каллех тăшман тылне яма ыйтнă. Халь вăл çак вăрманти партизансен пысăк отрядĕнче радистка пулса ĕçлеме килнĕ, анчах çĕрле лётчик ăна кирлĕ çĕре антарса хăварайман.

— Вăл нимех те мар,—терĕ хĕр,—эпĕ вĕсене пурĕпĕр тупатăп. Манăн карттă пур, компас пур. Пĕр-пĕр ориентир тупасси кăна.

— Мĕнле ориентир?—ыйтрĕ Микола пичче.

— Ну, калăпăр, пĕр-пĕр çул е вăрманти поселок... Карттă çинче вĕсем пурте пур, кайран вара шырама та çăмăл пулать. Компас кăтартнă тăрăх кай кăна.

Микола пичче пĕр хушă шухăша кайнă пек пулчĕ. Ачасем кăвак комбинезонлă парашютистка çине куç илмесĕр пăхса ларчĕç. Ытла та тĕлĕнтерчĕ вăл вĕсене.

— Епле хăюллă вăл...— шухăшларĕ Ванюшка.— Çамрăк кăна хĕр хăй, анчах нимрен те хăрамасть... Манăн та çавăн пек пуласчĕ...

— Ориентир шырама та кирлĕ мар,— терĕ çав вăхăтра Микола пичче парашютисткăна.— Ав çав енче,— аллине тăсса кăтартрĕ вăл,— кунтан пĕр улт-çичĕ километрта, çурçĕр енчен кăнтăралла пысăк шоссе иртет.

— Эсир ăçтан пĕлетĕр ăна?— васкавлăн ыйтрĕ хĕр.

— Эпир ĕнер пулнă унта. Анчах пире йытăсемпе хўтерсе ячĕç, хыгă сыхлаççĕ курăнать

Хĕр йăпăр-япăр карттă кăларса сарса хучĕ. Çавăнтах компасĕ çине пăхса илчĕ.

— Çурçĕр... кăнтăр...

Пĕр-икĕ минут хушши вăл карттă çине куç илмесĕр пăхрĕ, унтан пўрнипе тĕллесе кăтартрĕ.

— Çак шоссе пулма кирлĕ вăл. Ака М. еннелле каякан чугун çул, а ку шоссе ун урлă каçса Ч. еннелле каять...

— Тĕрĕс, çав пулма кирлĕ,—терĕ унпа пĕрлех карттă çине пăхса ларнă Микола пичче.

— Эсир улт-çичĕ километр килтĕмĕр, тетĕр пулсан, ак çак вырăнта шурлăх тĕлпултăр-и?

— Пире йытăсем чутах хăваласа кĕртсе яратчĕç унта...

— Тĕрĕсех эппин!— парашютистка карттине хуçлатса чикрĕ те, хăйĕн çĕнĕ тусĕсене хаваслăн пăхса çаврăнчĕ.— Аптрамастпăр, юлташсем! Çухалмастпăр!

Çав вăхăтра Микола пичче кĕл ăшĕнчен патакпа чавса пĕр паранкине кăларчĕ те ăна йăвалакаласа пăхрĕ.

— Пиçнĕ, ачасем, апатланăр...

— Тĕрĕс, кăштах çырткалас пулать,— терĕ парашютистка та. Çавăнтах хăйĕн сумкинчен консерва банки, шоколад, печени кăлара-кăлара хучĕ.

— Илĕр, çийĕр,— сĕнчĕ вăл пурне те. Унтан, никам та илме хăяйманнине кура, çимĕççене хăех валеçме тытăнчĕ. Ванюшка унпа юнашар ларнăччĕ те, парашютистка ăна пуринчен малтан темиçе печенипе шоколад катăкĕ хурса пачĕ.

— Çи, шăллăм... Вăй паракан япаласем вĕсем.

— Мана кирлĕ мар, хăвăр çийĕр...— именчĕ Ванюшка.

— Çи, çи, вăтанса ан тăр,— терĕ хĕр.— Пирĕн енче: çук та çурмалла, теççĕ...

— Сăмах майăн каласан, хăш енчисем вара эсир?— ыйтрĕ кун хыççăн Микола пичче.

— Шупашкар хулинчен эпĕ,— терĕ консерва банкине уçма тытăннă парашютистка, пуçне çĕклемесĕрех Унăн сăмахĕсем Микола пиччене Санька еннелле пăхтарчĕç. Санька вара çăварне карсах пăрахрĕ,— çав тери тĕлĕнсе кайрĕ...

— Итлĕр-ха, юлташ...— сăмах хушрĕ кăшт тăрсан Микола пичче.— Каçарăр, сирĕн ятăра пĕлместĕп...

— Зоя тесе чĕнеççĕ мана. Зоя Сергеева.

— Итлĕр ха, Зоя Сергеева юлташ. Эсир Чăваш республикинчен эппин?

— Çавăнтан.

— Апла пулсан, пирĕн хушăмăрта сирĕн земляк пур.

Зоя тӳрех ĕçне пăрахса ун çинелле тĕлĕнсе пăхрĕ.

— Земляк? Кам? Хăшĕ?

— Акă. .— Микола пичче Санька çине кăтартрĕ.

— Эсĕ чăнах чăваш-и вара?

— Чăваш...— Санька хĕрелсе кайрĕ.

— Ак япала! Хăш район?

— Сĕнтĕр...

— Пĕтрĕ пуç! Эпĕ хам та çавăнтанах вĕт! Эпир Шупашкара пурăнма куçни пĕр вунă çул кăна... Анчах эсĕ пĕчĕк пуçупа мĕнле килсе çакланнă кунта? Хăçанганпа?— тĕпчеме тытăнчĕ Зоя.

— Вăрăм истори вăл,— терĕ Санька,— час каласа пĕтерес çук...

— Ну, юрĕ эппин, хăçан та пулин кайран каласа парăн,— килĕшрĕ Зоя.— Халь çи-ха, çи, атту эсĕ ытла пĕтсе кайнă... Ах, земляк, земляк, хамăр ял... Пулаççĕ вĕт пурăнаçра çавăн пек тĕлĕнмелле тĕлпулусем!

Зойăпа Санька чăвашла калаçрĕç, вĕсен калаçуне ыттисем ăнланмарĕç, анчах вĕсем пĕр-пĕрине тĕлпулнăшăн пурте савăнчĕç.

— Ну, хускалатпăр пулĕ, тусăмсем,— терĕ Микола пичче юлашкинчен, ачасем çисе тăраннине, асăрхаса.— Çитмелле çĕре çитесех пулать...

— Халех каятпăр,— пуринчен малтан сиксе тăчĕ Зоя.—Анчах малтан парашюта çĕр айне чавса пытарса хурас пулать. Законĕ çапла, унсăрăн йĕр юлать.

— Мĕн тума пытарас? Хамăрпа пĕрле илсе каятпăр,—терĕ йăна хирĕç Микола пичче.— Нумайăн вĕт халь эпир. Тата йывăр япала та мар вăл. Вăрманти пурăнăçра пир-авăр та кирлĕ пулать, сутăн илме универмагсем çук кунта...

Ку шухăшпа пурте килĕшрĕç.

Кăшт тăхтасан вĕсем кăнтăрпа хĕвелтухăç еннелле утрĕç. Зоя, тек-текех аллинчи компасĕ çине пăхкаласа, малта пычĕ. Кăнтăрла иртсен каллех пĕр улах вырăна ларса апатланчĕç те татах малалла шурĕç.

Каç пулас умĕн, пĕр ансăр, кукăр-макăр сукмакпа утса пынă чух, çăра тĕмесем хыçĕнчен вĕсем умне сасартăк автоматсене „на-перевес“ тытнă икĕ çын сиксе тухрĕç.

— Стой! Руки вверх!—татăклă команда пачĕ вĕсенчен пĕри, пысăк хĕрлĕ сухаллăскер.—Мĕнле çынсем эсир?

— Куратăн — вырăссем,—терĕ ăна хирĕç Зоя ним пăлханмасăрах, çынăн куçĕсенчен тӳррĕн пăхса.

— Ăçта каятăр?

— „Юншăн — юн!" ятлă партизансен отрядне шыратпăр.

— Вăл ăçтине пĕлетĕр-им?

— Ак çак ертсе каять пире,—терĕ Зоя, аллинчи компасĕ çине кăтартса.—Халь акă эсир те пулăшатăр ĕнтĕ ăна тупма. Атьăр, илсе кайăр часрах.

Зоя çав тери хăюллăн калаçни сухаллă çынна тĕлĕнтерчĕ пулмалла. Вăл ăна уринчен пуçласа пуçĕ патне çитиех пăхса илчĕ те:

— Ытла та çивчĕ-çке эсĕ, хĕрача,—терĕ.—Ахаль кайăках мар курăнать...

— Хуть те мĕнле пулам, унта сирĕн ĕç çук,—татса хучĕ Зоя.—Эсир хăвăрăн ĕçĕре тăвăр: ют çынсене тытрăр пулсан — часрах штаба илсе кайăр. Йĕркине пĕлместĕр им?

— Хуллентерех, хуллентерех,—терĕ куна хирĕç сухаллин юлташĕ, сарă çамрăк каччă.—Командовать ан ту питех. Атту ĕç чĕрре кĕрсе кайма пултарать. Пирĕн калаçу кĕске: йывăç çумне тăратнă та çамкана пуля кĕртсе лартнă...

— Ай-ай, паттăр иккен эсĕ,—йӳççĕнтерех кулса илчĕ Зоя.— Кравчук юлташ та пĕлмест пулĕ-ха кун çинчен. Çитсенех каласа парас-ха...

„Кравчук" тенине илтсенех, пирĕн туссен çулне пӳлнĕ çынсем пĕр-пĕрин çине чалăшшăн пăхса илчĕç. Темскер калаçса илчĕç вĕсем куçĕсемпе...

— Ну, атьăр эппин,—терĕ вара сухалли, аллипе сулса.

Хăй çавăнтах автоматне хулпуççинчен çакса сукмакпа малалла утрĕ. Çамрăкки кая юлса хыçалтан пычĕ.

XXII

Парашютистка Зоя тĕрĕс çулпа пынă. Вăл çак вăрманти „Юншăн — юн!" ятлă партизансен отрядне шыранă та шăпах çав отрядăн секречĕ çине пырса тăрăннă. Сукмак çине автоматсемпе

тухса тăвă сар сухаллă ватăрах çынпа хура кăтра çӳçлĕ каччă çав отрядăн боецĕсем пулнă.

Тĕлпулсанах кăшт тавлашкаласа илнĕ пирки çул çинче вĕсем нимĕн те калаçмарĕç.

Малтан вĕсем вĕтĕрех хутăш вăрман тăрăх пычĕç, унтан чăрăшлăх пуçланчĕ. Хĕвел анма пуçланă чух вара çăра та çӳллĕ вăрмана пырса кĕчĕç те, таран çырма тăрăх пĕр километр пек кайсан, отряд вырнаçнă çĕре пырса тухрĕç. Хĕрлĕ сухалли пирĕн туссене (вĕсемпе пĕрлех кăтра çӳçлĕ партизана та) ватă юман айне тăратса хăварчĕ те, хăй пĕр çерпӳрте кĕрсе кайрĕ.

— Эп халех,— тесе хăварчĕ вăл.

Чăнах та, нумай кĕтмелле пулмарĕ. Вĕсем патне, паçăрхи сар сухаллă партизанпа пĕрле, çар картузĕ, кăвак пустав френч, галифе, çӳллĕ кунчаллă атă тăхăннă, пиçиххинчен пысăк кабур çакнă вăтам пӳллĕ, хурарах сăнлă çын пырса тăчĕ.

— Акă вĕсем, командир юлташ,— терĕ хĕрлĕ сухалли Зойăпа Микола пичче тата ачасем çине кăтартса.

Çав вăхăтрах партизансен командирĕ умне Зоя чăн-чăн çар çынни пек йăрст! тăсăлса честь пачĕ.

— Отряд командирĕ юлташ! Командовани приказĕпе сирĕн распоряженине килтĕм. Радистка Зоя Сергеева,— тесе рапорт пачĕ вăл.

— Питĕ аван,— терĕ те командир, Зойăна ал пачĕ — Чунтан саламлатăп. Эпир сире пĕр эрне ытла кĕтетпĕр ĕнтĕ. Тинех кĕтсе илтĕмĕр эппин...

— Манăн айăппа мар, командир юлташ...

— Пулĕ, пулĕ... Ун çинчен кайран калăр. Кусем камсем пулаççĕ тата?— командир Микола пиччепе ачасем çине пуçĕпе сулчĕ.

— Ансăртран тĕлпулнă юлташсем. Хăйсем каланă тăрăх, вĕсем Германие каякан эшелон çинчен сиксе юлнă.

— Хăçан?

— Ĕнер ирхине, пĕр виçĕ сехетре,— ура çине тăчĕ Микола пичче.

— Хăвăр ăçтан?

— Украинăран, Винница патĕнчен.

— Винница патĕнчен?

— Так точно...

— Хм...— Отряд командирӗ Микола пичче ҫине тинкерсе пӑхрӗ.— Земляксем эппин эпир.

— Пулма пултарать...

— Ачисем ӑҫтан?

— Вӗсем тӗрлӗ ҫӗртен. Лагерьте паллашрӑмӑр. Кайран, хама тарма май килсен, вӗсене те каторгӑна ярас мар, терӗм.

— Тӗрӗс тунӑ...

Командир пӗр хушӑ ачасем ҫине пӑхса тӑчӗ, унтан тӑрук хӗрлӗ сухалли еннелле ҫаврӑнчӗ.

— Степан пичче, ку юлташсене халех кухньӑна илсе кайӑр. Лайӑххрах ҫитерччӗр. Унтан канмалли вырӑн тупса парӑр. Эсир, Сергеева юлташ, манпа пӗрле пырӑр...

Командирпа Зоя штаб ҫӗрпӳртне кайрӗҫ, Микола пичче, Ванюшка, Хриска, Санька — хӗрлӗ сухалли хыҫҫӑн утрӗҫ. Отряд командирӗ вӗсене ҫавӑн пек кӑмӑллӑн йышӑннине кура, хӗрлӗ сухал халь пӗтӗмпех урӑхланса кайрӗ, чарӑна пӗлмесӗр калаҫса пычӗ.

— Пирӗн пурӑнӑҫа хурламалли ҫук. Выҫӑ лармастпӑр, ҫӗтӗк-ҫатӑк ҫӳреместпӗр. Паллах, пӗтӗмпех командиртан килет. Пирӗн командир, ҫак Кравчук юлташ, питӗ пултаракан этем вӑл. Ҫынсемшӗн ҫав тери тӑрӑшать. Сире те ав, килнӗ-килменех хӑна тума хушрӗ. Тепри пулсан — шалиш! Тепри сана: тӑхта, малтан паллашам-ха, тет, эсир камне лайӑххрах шӗкӗлчесе пӗлем, тен эсӗ партизансен ҫӑкӑрне ҫиме тивӗҫсӗр? А ку ун пек мар. Ку пирӗн вара ҫынна пӗрре пӑхсах уйӑрса илет: ырӑ сунакан ҫын-и вӑл, тӑшман и... Уйӑх каялла, ҫавнашкалах, пӗр ҫын килсе тухрӗ пирӗн пата. Ҫамрӑк мар ӗнтӗ, сухалӗнче кӑвак пӗрчӗсем те пур. Питне-куҫне тӑрмаласа пӗтернӗ, тумтирӗ ним майӗ ҫук — йытӑ туллана, тейӗн. Нимӗҫсене юлашки сысна ҫурине парасшӑн пулмарӑм та, ҫавӑншӑн чут вӗлеретчӗҫ, аран сирӗн пата тарса ӳкрӗм, тет. Анчах ӗненмерӗ ҫавна пирӗн командир. Хӑваласа ямарӗ, ҫапах та сӑнама хушрӗ. Мӗн тетӗр-ха эсир? Персе пӑрахмалла пулчӗ вӗт ҫавна юлашкинчен! Чӑн шуйттанах пулнӑ — нимӗҫсем ӑна юриех пирӗн командира вӗлерме янӑ иккен...

— Пулать, пулать ун пекки,— терӗ Микола пичче.

— Эп хам та ҫынсене витӗрех куратӑп,— каллех сӑмах пуҫларӗ хӗрлӗ сухал.— Ак паҫӑр, сире курсан...

Анчах сăмахне пĕтермелле пулмарĕ унăн — вĕсем отряд кухни патне çитсе тăчĕç. Малашнехи ĕçсем вара питĕ тикĕс пулса пычĕç: командир приказне пурнăçласа, повар пирĕн туссене çав тери лайăх çитерсе ĕçтерчĕ. Нумай вăхăт хушши йĕркеллĕ апат курман çынсене малтанах тăранассăн та туйăнмарĕ, анчах повар вĕсен чашкисене çине-çинех ярса пачĕ те, виçи тулчĕ...

Унтан хĕрлĕ сухал вĕсене пĕр пушă çĕрпӳрте илсе кайса вырнаçтарчĕ.

— Хуçисем заданире, ыран каçчен килмеççĕ, талăкĕпех канма пултаратăр, — терĕ те вăл, ыр сунса тухса кайрĕ.

Туссем ун хыççăнах тутлă шăршăллă çемçе утă сарнă сарлака саксем çине выртса пĕр-пĕринпе икшер сăмах та калаçса илеймерĕç, тӳрех çывăрса кайрĕç. Чăн та, сар сухал сĕннĕ пек, талăкĕпех çывăрчĕç вĕсем, тепĕр кунне кăнтăрлапа тин вăранчĕç.

— Ну, çамрăк халăх, мĕнле пек? — ыйтрĕ Микола пичче.

— Питĕ аван... — терĕ Санька.

— Кунтан лайăх пулма та пултараймасть, — хушса хучĕ Ванюшка.

Çĕрпӳрт алăкĕ умне пĕр боец пырса тăчĕ. Вăл пурне те сывлăх сунчĕ те:

— Апата чĕнеççĕ сире, — терĕ. — Ирхине вăратас темерĕмĕр...

Микола пичче тӳсеймерĕ, кулса ячĕ.

— Курорта лекрĕмĕр пулас эпир, тупата...

— Унтан командир сирĕнтен аслине хăй патне пыма калană, — хушса хучĕ боец.

Командир чĕнни çинчен илтсен вара Микола пичче васкама тытăнчĕ.

— Атьăр часрах, ачасем... Командир хушнине яланах хăвăрт тăвас пулать...

Пилĕк минутран вĕсем каçхи вырăнтах апат çисе ларчĕç, çур сехетрен Микола пичче командирăн çĕрпӳртне кĕрсе кайрĕ. Ачасем ăна кăшт аяккарахра кĕтсе ларчĕç.

Чылай вăхăт иртрĕ вăл каялла тухиччен, пĕр сехет те ытла пулĕ. Çав хушăра ачасем кашни хăй тĕллĕн шухăшласа ларчĕç: малашне пурăнăç мĕнле пулса пырĕ ши? Командир вĕсене отрядра хăварма килĕшĕ-ши? Йышăнмасан вара... Мĕн тумалла?

Ванюшка çирĕп шут турĕ:

— Ҫине тăрсах тархаслатăп. Ĕҫ ыйтатăп... Хуть те мĕн хушăр—тăватăп...

Анчах Микола пичче ҫĕрпÿртрен тухсанах ачасен иккĕленесси пĕтрĕ. Ачасем патне вăл аякранах кулкаласа, уссисене пĕтĕркелесе утса пычĕ.

— Ну, мĕнле? Мĕн терĕ?—ыйтрĕ Ванюшка, пуринчен те ытларах пăлханнăскер.

— Леш хĕрлĕ сухалли тĕрĕс каланă,—терĕ Микола пичче.— Тĕлĕнмелле лайăх ҫын... Украинец, пирĕн енчисем Вăрҫăччен учитель пулнăскер.

— Отрядра хăварать-и пире?

— Йышăнатăп, терĕ.

— Вот, ку аван вара! Урăх пире ним те кирлĕ мар!..

Ванюшкăн куҫĕсем савăнăҫлăн ҫутăлма тытăнчĕҫ. Вăл ҫавăнтах Санькăпа Хриска ҫине пăха-пăха илчĕ, лешсем ку хыпара мĕнле йышăннине пĕлесшĕн пулчĕ курăнать. Анчах лешсем те Ванюшкăран кая мар савăннă.

— Вăл тата сирĕнпе те калаҫасшăн-ха,—терĕ Микола пичче.— Халех пыма хушрĕ...

— А мĕн ҫинчен калаҫасшăн?—тĕлĕнчĕ куна илтсен Ванюшка.— Эсĕ пирĕн пирки каласа патăн пуль вĕт?

— Эп каласа патăм та-ха, вăл сирĕнпе хăвăрпа паллашасшăн. Командирăн отрядри кашни ҫыннах пĕлес пулать-ҫке. Кам вăл, мĕн тума пултарать...

Ачасем пĕр-пĕрин ҫине пăхкаласа илчĕҫ; вĕсем каллех иккĕленме пуҫлани сисĕнчĕ.

— Эсир ним те ан пăшăрханăр,—терĕ ҫакна кура Микола пичче,— ыйтса пĕлет ҫеҫ вăл.

... Чăнах та, Кравчук тени ҫав тери ăшă кăмăллă, юратмалла ҫын пулнă. Ачасем унăн ҫĕрпÿртне кĕрсенех, вăл вĕсене ларма сĕнчĕ, унтан иртнĕ каҫхине мĕнле канни ҫинчен, апат ҫини-ҫименни ҫинчен, сывлăхсем ҫинчен ыйтса пĕлчĕ. Хрискăн ури ыратнине пĕлсен, халех отрядри фельдшера чĕнсе пăхтарма пулчĕ. Унтан вара кашни ҫинчен уйрăмăн ыйтса пĕлме пуҫларĕ. Мĕн ятлă, миҫе ҫулта, ăҫтисем, кунта мĕнле килсе лекнĕ, ашшĕ-амăшĕсем ăҫта...

Малтан вăл Хрискăпа калаҫрĕ, унтан Санькăпа. Ачасем хăйсем ҫинчен пĕтĕмпех, тĕпĕ-йĕрĕпех каласа пачĕҫ. Юлашкинчен.

Ванюшкăна та черет çитрĕ. Унăн калавĕ вара командира пăлхатсах ячĕ.

— Эх, сволочьсем, эх, сынçиенсем!—пуçне пăркаласа илчĕ вăл, Ванюшка нимĕçсем унăн тăванĕсене епле вĕлерни çинчен каласа панă чух.

Кун хыççăн Ванюшкăна партизансем тупса илсе кайни, вăл чылай хушă отрядра пурăнни çинчен пĕлсен, Кравчук тӳрех:

— Мĕнле отрядри партизансем пулнă вĕсем?—тесе ыйтрĕ.

— „Нимĕççене—вилĕм!“ ятлă отрядран,— терĕ Ванюшка.

— Эсĕ вара вĕсем патĕнче пурăнтăн-и?

— Ийя.

— Командирăн хушаматне пĕлместĕн-и?

— Хушаматне... астумастăп.

— Епле-ха апла эсĕ, хăвăрăн командирăн хушаматне те пĕлмен?—Ванюшка куçĕнчен ыйтуллăн пăхрĕ Кравчук.

— Ăна пурте „Коля пичче“ тесе чĕнетчĕç те...—хăйне аван мар пулнипе хĕрелсе кайрĕ Ванюшка.

— Николай Васильевич мар-и? Асту-ха?

— Тĕрĕс, тĕрĕс! Отряд фельдшерĕ, Федор Иванович, ăна яланах Николай Васильевич, тесе чĕнетчĕ.

— Штаб начальникĕ камччĕ?

— Вăл ман кукка пулнă, Семен Петрович Коробов. Анчах кайран ăна амантрĕç те...

— Пĕлетĕп, ăна Пысăк Çĕр çине ăсатнă,—терĕ Кравчук, Ванюшкăна каласа пĕтерме памасăрах.

Ванюшкăна ку вара тĕлĕнтерсех ячĕ.

— Ăçтан пĕлетĕр эсир ун çинчен?

— Пĕлетĕп вăт...—çемçен кулса илчĕ командир.—Николай Васильевича та, унăн хушаматне те лайăх пĕлетĕп. Ломов, теççĕ ăна. Виçĕмкун çеç курса калаçрăмăр-ха эпир унпа.

— Ăçта, епле?!

— Партизан командирĕсен канашлăвĕ пулса иртрĕ, çавăнта тĕлпултăмăр. Санăн кукку çинчен те каларĕ: сывалать, тет, часах Пысăк Çĕр çинчен отряда таврăнма шутлать, тет...

— Ой, командир юлташ!..—яштах сиксе тăчĕ Ванюшка.— Неушлĕ чăнах ку?! Улталамастăр-и?

— Тĕрĕсне калатăп.

— Ёненес те килмест...—каллех хăй вырăнне ларчĕ Ванюшка.

Пĕр хушă никам та чĕнмерĕ. Кравчук ачасем çине пăхса ларчĕ, тем çинчен шухăшларĕ. Ачасен те сăмах тупăнмарĕ, вĕсем командир каласса кĕтрĕç.

— Ну, малашне мĕн тăвăпăр-ха ĕнтĕ?—ыйтрĕ Кравчук юлашкинчен.—Пирĕн кунта йĕрки çапла: кашниех пĕр-пĕр ĕçшĕн ответ тытать.

— Мĕн хушатăр, çавна тăватпăр,—терĕ Санька.

— Эпĕ ата пушмак тӳрлетме пĕлетĕп,—хушса хучĕ Хриска.

— Манăн алла хĕçпăшал тытсах çапăçасчĕ,—терĕ Ванюшка, каллех ура çине тăрса.

— Юрĕ, пурне валли те ĕç тупăпăр. Кам мĕне пултарать...

XXIII

„Юншăн юн!" отряд командирĕ Кравчук юлташ хăйĕн сăмахĕсене яланах çирĕп тытса пынă. Хăй шутланине кирек хăçан та пурнăçланă вăл.

— Пирĕн командирăн сăмахĕ—хурçă,—тенĕ партизансем ăна ырласа.—Вăл калани—касса татнă пекех...

Ачасене çĕрпӳртрен ăсатса кăларса ярсанах, вăл хăй патне Михаç Чуб ятлă партизана чĕнтерчĕ. Вăхăт нумаях та иртмерĕ—ун умне сарă кăтра çӳçлĕ, çамрăк кăна каччă пырса тăчĕ. Куĕнер Ванюшкăсене вăрманта тĕлпулса отряда илсе килнĕ икĕ партизанран пĕри пулнă.

— Юлташ командир, эсир хушнипе...—тесе рапорт пама пуçларĕ вăл, анчах Кравчук ăна аллипе пукан çине тĕллесе кăтартрĕ:

— Лар...

Михаç ларчĕ те командир куçĕнчен чăрлаттарса пăхма тытăнчĕ.—Мĕн тума сасартăк чĕнтернĕ-ши мана ку?—кăшт пăлханарах шухăшларĕ вăл.—Татах хăтăрать-ши ĕнтĕ мĕншĕн те пулин?

Тĕрĕссипе каласан, отряд командирĕ ăна хăй патне чĕнсен кирек хăçан та ятласа янă. Каччи вăл питĕ маттурскер пулнă, нихăçан та, нимĕнрен те хăраман, пĕр заданирен те приказа пурнăçа кĕртмесĕр таврăнман, хуть епле йывăрлăха лексен те хăтăлса тухма пĕлнĕ, анчах апла пулин те ăна кашнинчех ятла-

малли тупӑнса пынӑ. Хӑйӗн ҫамрӑк хӗрӳлӗхне пула вӑл час-часах иртӗнерех панӑ, тепӗр чух унӑн ытлашши ҫӑмӑлланнисем те пулкаланӑ.

Пӗррехинче, разведкӑна кайсан, вӑл пӗр пысӑк яла пырса кӗнӗ те нимӗҫсем урамра темле пуху иртгернине курнӑ. Сысна пек самӑр комендант сӗт-ҫупа ҫӑмарта вӑхӑтра парса тӑманшӑн ялҫыннисене вӑрҫнӑ, темӗн те пӗр каласа хӑратнӑ.. Халӑх хушшине хӗсӗнсе кӗрсе тӑнӑ Михаҫ ҫавна итленӗ-итленӗ те—тӳсеймен. Нимӗҫ коменданчӗ халӑха чышкисемпе юнаса:

— Приказсене пӑхӑнмастӑр пулсан, пурне те Германие ӑсататӑп!—тесе кӑшкӑрма тапратсан, Михаҫ маларах тухнӑ та, ун ҫинелле умлӑн-хыҫлӑн икӗ чӑмӑр граната ыватнӑ.

Комендант та, унпа юнашар ларакан сутӑнчӑк староста та ҫавӑнтах тӗшӗрӗлсе аннӑ. Анчах ӗҫ кунпах вӗҫленмен. Пахчасем урлӑ вӑрман еннелле тапса сикнӗ Михаҫа нимӗҫсем хӑвалама тытӑннӑ. Пульӑсем пӑрҫа пек тӑкӑннӑ ун таврашӗнче. Михаҫ тилӗ пек енчен енне вӑрт-варт ҫаврӑнкалама пӗлмен пулсан, тата мулкач пек хытӑ чупма пултарайман пулсан, унӑн вилли те пулин фашистсен аллине лекмеллех-мӗн, хӑй ҫав тери ҫивӗччине пула ҫеҫ тарса ӳкнӗ вӑл. Ҫапах та, унӑн вӑрманта пӗр талӑка яхӑн мӑй таран шурлӑхра ларма тивнӗ. Отряда вара вӑл икӗ кунтан тин, ҫитменнине тӑп-тӑр лапра пулса таврӑннӑ. Хӑйӗнпе мӗн пулни ҫинчен штабра каласа парсан, ӑна ҫавӑн пек ытлашши вӗриленсе хӑтланнӑшӑн хытӑ ятланӑ. Михаҫ малтанах хирӗҫ нимӗн те чӗнмен, унтан кӗскен кӑна:

— Тӳсеймерӗм,—тенӗ.

Ҫакӑн майлӑ историсем Михаҫӑн татах та пулнӑ. Ҫавӑнпа та, Михаҫ отряд штабӗнчен тухнине кам та пулин курсан, унтан ялан кула-кула:

— Каллех мунчара пултӑн-и?—тесе ыйтнӑ.

Михаҫ ӑна хирӗҫ аллипе сулнӑ ҫеҫ.

— Лайӑх ҫапса янӑ курӑнать...—тесе юлнӑ ыйтаканни.

Михаҫ хӑй те хӑнӑхса ҫитнӗ кӑна. „Сана штаба чӗнеҫҫӗ", тенине илтсенех, каллӗ-маллӗ шухӑшласа, тавҫӑрса илме тӑрӑшнӑ:

— Мӗншӗн лекме пултарать-ха мана паян?

Халӗ те вӑл командир патне ҫавӑн пек шухӑшласа пычӗ. Хӑйне ларма сӗнсен те иккӗленчӗ:

— Хытах лектерессӗн пулмалла, лартсах ятласшӑн. Ӗнер ҫав радисткӑпа хирӗҫнӗшӗн пулмалла ӗнтӗ...

Анчах Кравчук ӑна паян пӗртте ятлама шутламан, пачах урӑххишӗн чӗнтерн ӗ.

— Ака мӗн, тусӑм,—пуҫларӗ вӑл хӑйӗн сӑмахне ытти чухнехи пек мар йӑвашшӑн, Михаҫ куҫӗнчен пӑхса.—Эпӗ сана пӗр пысӑк ӗҫ хушасшӑн...

— Итлетӗп,—терӗ Михаҫ тӳрех.—Задачӑна каласа парӑр...

— Пирӗн отряда виҫӗ ача килсе кӗнине пӗлетӗн-и эсӗ?

— Пӗлетӗп. Хамӑр илсе килтӗмӗр эпир вӗсене.

— Мӗнле пек туйӑнчӗҫ вӗсем сана?

— Епле калас... Ничево ачасем. Пултармалласкерсем.

— Мана та ҫавӑн пек туйӑнать. Анчах халлӗхе вӗсем нимӗн те пӗлмеҫҫӗ-ха. Вӗсене вӗрентес, хӑнӑхтарас пулать. Урӑхла каласан, вӗсенчен партизансем тӑвас пулать.

— Тӗрӗс.

— Ҫав ӗҫе эпӗ сана хушасшӑн.

Михаҫ командир ҫине тӗлӗнерех пӑхрӗ. Пӗр хушӑ иккӗшӗ те чӗнмерӗҫ. Михаҫшӑн ку сӗнӳ ытла та кӗтмен ҫӗртен пулчӗ, вӑл тӑруках нимӗн те тупса калаймарӗ, анчах Кравчук унӑн ответне кӗтрӗ.

— Ну, мӗн калӑн?—ыйтрӗ вӑл чылайран.

— Шанатӑр пулсан...—терӗ Михаҫ тытӑнарах.

— Шанмасан, санпа кун ҫинчен калаҫас та ҫук,—татса хучӗ командир.—Ман шутпа, эсӗ вӗсемшӗн питӗ лайӑх вӗрентекен пулма пултаратӑн, мӗншӗн тесен эсӗ ҫамрӑк, ху та нумай пулмасть вӗсем пекех ача пулнӑ. Сирӗн пӗрешкел интерессем те тупӑнма пултараҫҫӗ.

— Вӑл тӗрӗс те пулӗ,—именерех килӗшрӗ Михаҫ.

— Эпир сана пулӑшӑпӑр. Анчах асту—дисциплина пултӑр. Вӗрентекенӗн хӑйӗн пример кӑтартмалла.

— Ӑнланатӑп, юлташ командир.

— Ӗҫсем мӗнле пыни ҫинчен мана пӗлтерсех тӑр.

— Есть.

Командир ҫӗрпӳртӗнчен Михаҫ Чуб питӗ хаваслӑн тухса кайрӗ. Ҫынсене вӗрентме шанса пани—ӑна хӑйне тивӗҫлипе хакласа хисепленӗн туйӑнчӗ.

XXIV

Партизан вăрçи питех те хăйне майлă вăрçă вăл, партизан ĕçĕ çав тери кăткăс, унăн тем те пĕлес, тем тума та пултарас пулать. Çавăн пирки Михаç ачасене калама та çук тĕлĕнмелле япаласем вĕрентрĕ...

Малтанхи кунсенче вĕсене вăл тĕрлĕрен хĕçпăшалпа—карабинпа, вырăс тата нимĕç автомачĕсемпе паллаштарчĕ, гранатăсем ывăтма вĕрентрĕ, тĕрлĕ йышши минăсене епле хумаллине кăтартрĕ. Унтан, пĕр ирхине, ачасене вăрмана шаларах илсе кӳртрĕ те:

— Халĕ, тусăмсем, чăн-чăн партизан наукине вĕренме тытăнăпăр,—терĕ.—Ку кăшт йывăртарах пулать...

Тĕлĕнтерсех ячĕ вара ачасене. Малтан икĕ пӳрнине çăварне чиксе, юмахри леш Соловей-разбойник пек, хăлхана çурса пăрахмалла шăхăрса ячĕ. Унтан сасартăк тăмсаналла кăшкăрса илчĕ, кĕçех куккук пек авăтма тапратрĕ, шапалла кваклатрĕ, шăнкăрч пек юрларĕ, чакак пек чаклатрĕ, вăрманти ытти кайăксем пек чĕвĕлтетрĕ...

— Çаксене пурне те вĕренсе çитмелле сирĕн,—терĕ Михаç ачасене юлашкинчен.—Епле калас... Ку сирĕншĕн ГТО значокне илмелли норма вырăнне пулать...

Анчах ĕç кунпа та пĕтмерĕ. Михаç ачасене тата çӳллĕ йывăççем тăрне кушак пек хăпарса кайма, çулçăсем хушшинче ним палăрми пулса ларма, туратсем çинче вырнаçса çывăрма, вăрманта пĕччен юлсан ăçталла каймаллине йывăç хупписем тăрăх пĕлме хăнăхтарчĕ, çынна хыçалтан епле çапса ӳкермеллине, сас кăлармасăр вĕлермелле пулсан, ăçтан тата епле мелпе тăрук чикмеллине вĕрентрĕ. Чăн юлашкинчен вĕсене вăл шывра кĕпçе витĕр сывласа пытанса лармаллине кăтартрĕ.

Ачасем çине тăрсах вĕренчĕç. Михаç мĕн тери çивĕч те пултарулă пулнине кура, вĕсем пурте ун пек пулма тăрăшрĕç. Отряд командирĕ Кравчук юлташ вĕсем вĕреннĕ çĕре темиçе хутчен те пырса пăхрĕ, кашниччех мухтаса хăварчĕ.

— Маттур, ачасем. Тăрăшăр, тăрăшăр. Чăн-чăн партизансемех пулатăр. Кĕçех заданисене кайма пуçлатăр...

Ачасен хăйсен те халь задание каясси килнĕ. Ванюшка Михаçран темиçе хутчен те ыйтнă:

— Вĕренни лайăх та-ха вăл, анчах чăн-чăн ĕçе хăçан явăçтарма пуçлаççĕ пире? Вайă выляса пурăннипе çитет пулĕ ĕнтĕ...

—Ăна пирĕнтен ыйтмĕç,—тенĕ Михаç,—командирсем хайсемех пĕлеççĕ мĕн тумаллине. Эпĕ хам та тунсăхласа çитрĕм те— ним тума та çук. Приказ памаççĕ. Тăхтас пулать. Кирлĕ пулăпăр-ха акă...

„Чăн-чăн ĕç" хушасса вĕсен чăнах та нумай кĕтмелле пулмарĕ. Пĕррехинче Михаçа пĕчĕк уçланкăра ачасене вĕрентсе ларнă çĕртенех отряд командирĕ патне чĕнсе кайрĕç. Пĕр сехет пек вăхăт иртсен, вăл питĕ хавасланса таврăнчĕ.

— Ну, тусăм-юлташсем, пире те черет çитрĕ!—терĕ вăл, ачасем умне сарă çулçăсем çине тăсăлса выртса.

— Мĕнле черет?

— Задани пачĕç... Питĕ чаплă задани!

— Чăнах-и? Кала-ха, кала!—хыпăнсах ӳкрĕç ачасем.

— Ку задание йĕркеллĕн пурăнăçа кĕртме пултарсан—чапа тухатпăр. Анчах ĕçне мĕнле тăвасси çинчен лайăхрах шухăшлас пулать-ха. Шухăшлама ыранччен срок пачĕç...

— Эсĕ заданийĕ çинчен кала-ха!—Михаç аллинчен тытса туртрĕ Ванюшка.

Михаç тăрса ларчĕ, çамрăк тусĕсем çине пăхса çаврăнчĕ те, пуçне сăтăркаласа илчĕ.

— Кунтан вунпилĕк-çирĕм километрта, Бараниха ятлă ялта, пĕр йытă нимĕçсене сутăннă. Сăнран этем тĕслех вăл, анчах чунĕ—йыттăн. Староста пулнă та совет çыннисене сутма тытăннă. Пирĕн отрядри икĕ партизанăн çемьине çактарнă, пире пулăшакансене тыта-тыта панă. Кам пĕлет, тен вĕсене халиччен персе те пăрахнă-и... Юлашки вăхăтра пирĕн тăрăхра кун пек предательсем курăнсах каймастчĕç ха, анчах халĕ пĕри тупăннă ав... Пирĕн çавна епле пулсан та тупса шаккаса хурас пулать. Ăнлантăр-и?

— Ăнланатпăр,—пуçĕпе сулчĕ Ванюшка, тăруках типсе ларнă çăвар маччине чĕлхипе йĕпетсе. Унăн чĕри хыттăн-хыттăн тапрĕ...

— Питĕ интереслĕ номер тума май пур,—терĕ Михаç малалла.—Анчах шухăшлас пулать-ха... Хытă шухăшлас пулать...— Вăл каллех çамкине сăтăркаласа илчĕ.

— Хăçан каймалла вара унта?—ыйтрĕ Санька.

— Ыран каятпăр.—Михаç пĕр хушă шухăша кайса, ним чĕнмесĕр ларчĕ.—Халь хăвăр пата кайăр-ха эсир,—терĕ вăл кăшт тăрсан.—Каçалапа пырăп эпĕ...

Анчах вăл ачасем патне каç пуличченех пычĕ. Хăй сак çине ларчĕ, Ванюшкăпа Санькăна урай варрине юнашар кăларса тăратрĕ те:

— Çакăн пек пултăр,—терĕ.—Эпĕ вăл—эпĕ мар, Бараниха ялĕнчи староста, предатель. Эсир ун умĕнче тăратăр... Мĕн тумалла сирĕн?

— Мĕн те пулин суймалла!—терĕ Санька.

— А мĕнле суймалла?

— Хамăр кам пулни, ку яла мĕн тума килни çинчен...

— Тĕрĕс. Вăт, çавна туса пăхăпăр... Эпĕ ыйтам, эсир мана ответ парса пырăр.—Михаç çавăнтах сăнне хаярлатса çилĕпе кăшкăрса ячĕ:

— Мĕн шуйттанĕ туса çÿретĕр эсир ялсем тăрăх? Мĕн шыратăр? Килĕрсем çук-и мĕн сирĕн?..

— Эпир... Эпир киле каятпăр, лагерьтен тартăмăр,—терĕ Ванюшка, нăшăкланă пек туса.—Пĕр татăк çăкăр памăр-ши?

— Отставить!—урипе çĕре тапрĕ Михаç.—Юрамасть апла. Шутласа пăх-ха пуçупа, кам патне пырса кĕнĕ эсир?

— Староста патне,—пĕр шухăшламасăрах ответ пачĕ Ванюшка.

— Тоттă çав, староста патне! Кам вăл староста? Предатель, фашистсен йытти. Эсир нимĕçсен лагерĕнчен тарни çинчен çăвар уççанах, вăл сана тытса хупать. Туртса çакаççĕ те сана, ĕçĕ те пĕтрĕ. Çапла-и?

— Тĕрĕс,—килĕшрĕç ачасем.

— Ун кăмăлне хăвăр майлă çавăрас тетĕр пулсан, пачах урăх майлă калаçас пулать. Эсир пĕтĕмпех нимĕçсем майлă пулнă пек курăнтăр, вара тин ĕç тухма пултарать. Тавай. Çĕнĕрен пуçлатпăр...

Михаç ачасене хăй туса хунă план тăрăх вĕрентме тытăнчĕ. Нумая пычĕ ку „урок“. Вăл ачасене тĕрлĕрен тĕрлĕ, пăтраштарса ямалла ыйтусем пачĕ, ачасем ответсем тупса пычĕç. Ответсем ăнăçлах пулмасан, Михаç хăй пулăшрĕ.

Кайран çак „урок“ ачасене пысăк усă кÿчĕ...

XXV

Задание Михаç Ванюшкăпа Санькăна çеç илсе кайрĕ, мĕншĕн тесен Хриска халь те кăштах уксахланă-ха. Тата нумайăн кайни кирлех те пулман ун шучĕпе.

Отрядран тухса каяс умĕн ачасем хăйсен ролĕсене епле вĕренсе çитнине Кравчук хăй тепĕр хут тĕрĕслерĕ. Чăн-чăн спектакль пекех пулчĕ вăл. Михаç, предатель выраненче пулса, ачасенчен кăшкăра-кăшкăра ыйтрĕ, вĕсене халех çакса вĕлерме пулчĕ, çапнă пек турĕ, Ванюшкăпа Санька ăна хирĕç хурлăхлăн ответсем парса тăчĕç, макăрса та кăтартрĕç. Кравчука та, унăн çĕрпӳртне çав вăхăтра пырса кĕнĕ радистка Зойăна та ку, „спектакль" кăмăла кайрĕ.

— Аван,—терĕ Кравчук,—питĕ аван, анчах тăшманпа куçа-куç тĕлпулсан, çухалса ан кайăр. Астăвăр, енчен те эсир ăна тĕплĕн улталаймасан, питĕ хĕн пулма пултарать...

— Тăрăшăпăр,—терĕ ăна хирĕç Ванюшка.

Çакăн хыççăн вĕсем вăрăм та хăрушă çула тухса кайрĕç...

Малтан шутласа хунă тăрах вĕсем отряда пĕр виçĕ кунтан таврăнмалла пулнă. Анчах виçĕ кун мар—пиллĕк те иртрĕ,—туссем çаплах-ха таврăнмарĕç, вĕсем çинчен нимĕнле хыпар та пулмарĕ. Отряд командирĕ те, Михаçпа ачасем ăçта кайнине пĕлекен ытти партизансем те, уйрăмах Микола пиччепе Зоя кун пирки çав тери пăлханма тытăнчĕç.

Микола пичче, халь отрядра хĕçпăшал мастерскойĕнче ĕçлекенскер, кашни каçах тĕттĕм пуласпа Кравчук патне кĕре-кĕре ыйтрĕ:

— Таврăнмарĕç-и пирĕн шăнкăрчсем?

— Çук-ха,—салхуллăн ответ пачĕ ăна командир.

— Мĕн пулма пултарчĕ-ши вĕсемпе?

— Ăçтан пĕлетĕн...

— Неушлĕ лекрĕç-ши?

— Калама хĕн...

— Лешĕ, вĕсене ертсе кайнă йĕкĕт, опытлăскер пулас-ха вăл?

— Опытлă та—вĕрирех. Çавăн пирки иккĕленетĕп...

Тата тепĕр кун кĕтрĕç вĕсене. Юлашкинчен, Кравчукăн тӳсĕмĕ пĕтрĕ. Вăл ĕнтĕ Михаçпа унăн çамрăк тусĕсем чăнах та нимĕçсен аллине лекнĕ, тесе шутларĕ.

— Хыççăн йĕрлеме ярас, мĕн пулнине пĕлес хуть,—терĕ вăл.

Çак шугпа хăй патне разведчиксен взводĕнчен чи çивĕч икĕ партизана чĕнтерчĕ те задачăна ăнлантарса пама тытăнчĕ.

— Епле пулсан та, хамăр çынсен йĕрĕсене тупăр. Мĕн пулнă, ăçта кайса чикнĕ вĕсене? Леш сутăнчăкĕ халь те сывах пулсан — ăна расхода яма тăрăшăр. Ачасемшĕн тавăрнă ятпа пултăр вăл...

— Юрагь. Ахаль таврăнмăпăр,—терĕç разведчиксем.

Кравчук вĕсен аллисене тыта-тыта чăмăртарĕ.

— Асăрханарах çÿрĕр, пĕр йыташăн темиçе çын çухатас марччĕ...

Анчах разведчиксен ниçта та каймалла пулмарĕ. Вĕсем тухса кайма хатĕрленнĕ самантра çĕрпÿрте радистка Зоя хыпаланса чупса кĕчĕ.

— Килеççĕ!—терĕ вăл хаваслăн.—Килеççĕ!..

— Камсем?—сиксе тăчĕ Кравчук.

— Пирĕн ачасем.

— Пурте-и?

— Пурте, вĕсемпе пĕрле тата тепĕр çын...

Кравчук урăх ыйтса тăмарĕ, часрах çĕрпÿртрен тухса чупрĕ. Ун хыççăн ыттисем те тухрĕç.

Зоя тĕрĕсне каланă. Сăртран çырманалла, ансăр сукмак тăрăх, умлăн хыçлăн Санька, Ванюшка, палламан темле çын тата Михаç утса аннă.

Отряд командирĕ, хăй пăлханнине пытармасăрах, вĕсене хирĕç чупса кайрĕ.

Тыга-тыта ыталарĕ вăл кашнинех. Çав хушăрах ют çын çине чалăшшăн пăхса илчĕ. Кăшт курпунтарах, хĕсĕк куçлă, типнĕ курăк тĕслĕ сайра сухаллă нĕрсĕр этем пулнă вăл. Унăн аллисене хыçалалла çыхнине курсанах, Кравчук вăл кам иккенне ăнланчĕ.

— Предатель...

Михаç çакна асăрхарĕ те, Кравчук çине пăхса, чеереххĕн кулса илчĕ.

— Расхода яриччен сире илсе килсе кăтартас, терĕмĕр...

Унччен те пулмарĕ, вĕсене пур енчен те партизансем сырса илчĕç. Кашниех саламларĕ паттăр çамрăксене, кашниех ыйтса пĕлме тăрăшрĕ:

— Мĕншĕн ытла нумай пурăнтăр?

— Ку ирсĕрне епле сĕтĕркелесе ҫитертĕр?

Малтан Михаҫпа ачасем вĕсене ответсем паркаларĕҫ, анчах халăх пухăннăҫемĕн пуханнине, пурне те каласа ҫитерес ҫуккине кура, Михаҫ аллипе сулчĕ:

— Иглĕр-ха, тусăм-юлташсем... Эпир виҫĕ кун ҫывăрман, нимĕн те ҫимен. Ăнланатăр-и ҫавна?

— Тĕрĕс,—терĕ командир та.—Куратăр—ачасен ҫын сăнĕ юлман. Кантарас пулать...

Михаҫпа ачасене вăл хăйĕн ҫĕрпӳртне илсе кĕчĕ, вĕсене валли ҫимелли илсе пыма хушрĕ. Апат ҫинĕ чух вара вĕсем ҫак тăрăх кун хушшинче мĕн-мен пулни ҫинчен тĕпĕ-йĕрĕпе каласа пачĕҫ.

XXVI

... Баранихăна туссем каҫ пуласпа ҫитнĕ. Михаҫ пĕр тăкăрлăк хĕрринчи кивĕ арпалăхра выртса юлнă. Ванюшкăпа Санька яла кĕнĕ. Ҫăл кутĕнче шыв ăсса тăракан ватăрах хĕрарăм патне пынă та тӳрех староста ăҫта пурăннине ыйтнă.

— Мĕн тума кирлĕ вăл сире?—тĕлĕннĕ хĕрарăм.

— Эпир килелле таврăнатпăр та, сирĕн ялта ҫĕр выртас тетпĕр,—ним тытăнса тăмасăрах ответ панă Ванюшка.—Анчах нимĕҫсем пур ирген-ҫӳренсене те, яла пырса кĕрсен, старостăна курăнма хушаҫҫĕ...

Хĕрарăм ачасем ҫине тата тинкеререх пăхнă та ассăн сывласа илнĕ.

— Вăл апла пулĕ те-ха, ывăлăмсем... Урăх яла ҫитсе выртсан авантарах пулмĕ-ши?

— Мĕншĕн, инке?

— Юратмасть вăл иртен-ҫӳренсене...—Хĕрарăм шăппăнрах калама пуҫланă.—Нимĕҫсене тытса парать. Ак, нумаях пулмасть пĕр пĕчĕк ачаллă хĕрарăм килсе кĕчĕ те ҫавнашкал...

Ҫак вăхăтра ҫăлтан кăшт тăваракхра хапха уҫăлни илтĕннĕ те, урама тĕреклĕ кăвак лаша кӳлнĕ тимĕрленĕ урапа шалтăртатса тухнă. Урапа ҫинче кăшт курпунтарах, сайра сухаллă арҫын ларнă. Ун хыҫҫăн тухса тăнă чăсланкă хĕрарăм хыттăн кăшкăрса ыйтнă:

— Хăçан таврăнатăн?

— Пĕр ик-виçĕ кунсăр килейместĕп пулĕ,—тенĕ те арçынĕ, лашине тилхепипе туртса çапса, самантрах тăкăрлăкалла пăрăнса куçран çухалнă. Чăсланкă хĕрарăм килхушшине кĕрсе хапхана шал енчен хупса хунă.

Çăл кутĕнчи хĕрарăм, ачасене староста çинчен каласа пама тытăннăскер, çак хушăра ним чĕнмесĕр тăнă. Леш хĕрарăм хапхана хупса хурсан тин тепĕр хут сăмах хушнă:

— Çаксем вĕсем...

— Камсем?—тĕлĕнерех ыйтнă Ванюшкăпа Санька.

— Старостăпа арăмĕ... Çĕр çăтманскерсем...

— Ăçта кайрĕ вара вăл?

— Хулана, хăйĕн начальникĕсем патне ĕнтĕ. Илтрĕр пулĕ, пĕр ик-виçĕ кунсăр килейместĕп, терĕ.

— Анăçсăр пулчĕ эппин пирĕн...—тенĕ Ванюшка, староста килĕ çине тепĕр хут пăхса илсе.—Калаçаймарăмăр...

— Ой, ывăлăм, калаçманни те аван,—аллипе сулнă хĕрарăм. Этем мар вăл, сутăнчăк, турра та, чыса та маннăскер! Питех çĕр выртмалли çук пулсан—атьăр, хам патрах çываратса ярăп. Ав çавăнта, ял вĕçĕнче пурăнатăп...

Ачасемшĕн ку питĕ аван пулнă. Вĕсем çав хĕрарăм патне кайса вырнаçнă та, тĕттĕм пулсан Ванюшка кун çинчен Михаçа кайса пĕлтернĕ:

— Лайăх карчăк, хăрамалли çук...

— Юрĕ,—тенĕ Михаç.—Эсĕ кай, кăшт тăхтасан эпĕ те пырăп. Майлаштаркалăпăр мĕнле те пулин...

Хĕрарăм Ванюшкăпа Санькăна çенĕкре апат çиме лартсан, вара Михаç та пырса кĕнĕ. Вăл та хăйне çĕр выртма яма ыйтнă.

— Килелле каятăп та, ывăнса çитрĕм... Чирлетĕп пулмалла тата...

Килхуçи ăна та хĕрхеннĕ, выртах, тенĕ.

Ир енне çанталăк пăсăлса кайнă. Сасартăк çил йăтăнса тухнă, унтан пĕтĕм тӳпене тăхлан тĕслĕ пĕлĕтсем карса илнĕ те, çумăр чашлаттарма тытăннă. Вăл кунĕпе, çĕрĕпе çунă, тата тепĕр кунне те чарăнман. Михаç, тек-текех чӳрече витĕр тулалла пăхса, юриех кăмăлсăр пулнă пек ӳпкелешсе илнĕ.

— Ах, ку çумăр пĕтерчĕ пире... Халиччен ăçта çитеттĕмĕр эпир! Чарăнасса кĕтсе ларса пулмасть, каяс пулĕ...

Килхуҫи ӑна лӑплантарма тӑрӑшнӑ:

— Мӗн нуши сана ҫакӑн пек ҫанталӑкра ӑшӑ пӳртрен тухса кайма? Чарӑнӗ-ха, эрнипех ҫумӗ.

Анчах, тӗрӗссипе, Михаҫ ҫанталӑк кун пек пулнӑшӑн чунтан савӑннӑ. Ҫумӑр ҫуман пулсан, вӗсен ку карчӑк патӗнчен тухса кайса, староста яла таврӑнасса ӑҫта та пулин урӑх ҫӗрте кӗтсе выртмалла пулатчӗ, халь—ҫанталӑк япӑх пулнӑ сӑлтавпа—чиперех пурӑнма май килнӗ.

Икӗ кун хушшинче вӗсем килхуҫипе лайӑххах паллашса ҫитнӗ, ун урлӑ ку ялти пурӑнӑҫ ҫинчен те, староста мӗн-мӗн хӑтланни ҫинчен те тӗплӗн пӗлнӗ. Чӑн та, нумай ирсӗр ӗҫсем туса тӑкнӑ иккен вӑл. Вӑрҫӑччен хӑй темиҫе хутчен те тӗрмере ларнӑскер пулнӑ. Кӑҫал ҫуркунне таҫтан мурӗнчен яла килсе кӗнӗ те, кӑшт пурӑнсанах, нимӗҫсем ӑна староста туса хунӑ. „Ял пуҫӗ“ пулса тӑнӑ хыҫҫӑнах вара ним майсӑр ашкӑнма тытӑннӑ. Ялта ӗлӗк кам активист пулнӑ, халь нимӗҫсене хирӗҫ пӗр сӑмах та пулин каланӑ—пурне те тыттара-тыттара янӑ. Ҫак килхуҫи хӗрарӑмӗн упӑшкине те, йывӑҫ ура ҫинче ҫӳрекен инвалида, ҫынсене Хӗрлӗ Ҫар ҫӗнтерӗвӗсем ҫинчен калакан листовкӑна вуласа панӑшӑн тӗрмене ӑсатнӑ...

— Шалчи тултӑрах шуйттанӑн, кам та пулин тытса мӑйне пӑртӑрах,—тесе ылханнӑ хӗрарӑм куҫҫулӗ витӗр.—Ӑна вӗлерекен ҫыннӑн сывлӑхӗшӗн эпир ӗмӗр-ӗмӗр кӗлтӑвӑттӑмӑр! Тупӑнмасть пуль ҫав ун пек ҫын...

— Тен тупӑнӗ-ха, ӑҫтан пӗлес,—карчӑк кӑмӑлне ҫӗклеме тӑрӑшнӑ Михаҫ. Унӑн ҫак самантра ӑна: „Вӑл ҫын—эпӗ пулатӑп!,“—тесе каласси килнӗ, анчах—юраман...

Виҫҫӗмӗш кунӗнче, кӑнтӑрла иртсен, ҫумӑр чарӑнма пуҫланӑ.

— Ну, ачасем, каятпӑр пулӗ,—тенӗ Михаҫ, урамалла пӑхса.—Ҫитӗ, инкене ахаль те нумай чӑрмантартӑмӑр...

Анчах килхуҫи тӳрех пӳлнӗ ӑна:

— Чимӗр-ха, мӗн те пулин пӗҫерсе ҫитерсе ярам... Тахҫан вӗри апат ҫимелле пулать-ха тата сирӗн?

Вӑл витресем йатса шыв патне кайма хатӗрленсен, Михаҫ ӑна староста ҫинчен пӗлме ыйтнӑ.

— Тен килнӗ вӑл? Епле пулсан та, хамӑр ку ялта пулнине пэллӑ тугармалла пирӗн, унсӑрӑн пире ытти ҫӗрте тытса чарма пултараҫҫӗ.

Вăл тухса кайсанах, Михаç Ванюшкăпа Санька çине пăхса илнĕ.

— Ку таранччен маттур пултăр, тавтапуç уншăн, анчах малашне чи йывăрри пуçланать, астăвăр. Леш йытă паян таврăнмаллах. Кĕçĕр пирĕн хамăр ĕçе туса пĕтерес пулать...

Чăн та, староста таврăннă. Килхуçи хĕрарăмĕ шыв ăсса тăнă чух унăн ўсĕр сассине илтнĕ. Вăл хай пўртĕнче пĕчченех юрласа ларнă.

— Ахăртнех, хĕпĕртемелли тупăннă-тăр явăлăн,—тенĕ карчăк.—Каллех кама та пулин тытса панă пуль те, çавăншăн савăнать пуль, вилме маннаскер!

Кун çинчен пĕлсен, Михаç хыпаланма тытăннă.

— Çанталăк лайăх, часрах каяс...

Карчăк пĕçернĕ апата вĕсем хăпăл-хапăл çикеленĕ те ăна чĕререн тав туса тухнă. Анчах урам тăрăх кайман, тăкарлăкпа пăрăнса, хир еннелле утнă, унтан часах виçĕмкун Михаç пытаннă арпалăха пырса кĕнĕ. Кунта вĕсем тĕттĕмленме пуçличченех ларнă. Михаç ачасене хăй малтан вĕрентнине тата тепĕр хут каласа панă.

— Ну, халь кайăр ĕнтĕ,—тенĕ вăл юлашкинчен.—Эпĕ сирĕнтен инçетре пулмастăп. Кирлĕ самантра тăманалла кăшкăрăр...

Ванюшкăпа Санька тăкарлăкпа каллех урама тухнă та староста патне кайнă. Вăл сĕтел хушшинче апатланса ларнă, ун умĕнче халь çеç пуçланă самогонка бутылки пулнă. Алăк урлă каçсанах ачасем ăна пуç тайса, турăшсем еннелле сăх-сăхса илнĕ.

— Ырă тете, тархасшăн çĕр выртма ярăр пире,—тенĕ вĕсем.—Никам та кўртмест, аптăраса çитрĕмĕр...

— Аçтисем вара эсир?—ыйтнă староста, аллине тытнă стаканне сĕтел çине лартса.

— Инçетрисем, тете... Минск патĕнчисемех. Килелле каятпăр... Раскулачить тунăскерсем... Атте-аннесем ссылкăра вилчĕç, эпир тăлăха юлтăмăр, ăçта май килнĕ—çавăнта пурăнкаларăмăр. Нимĕçсем пирĕн пеккисене хĕрхенеççĕ, тенине илтрĕмĕр те, хĕрлисемпе юриех чакса каймарăмăр...

— Тĕрĕс тунă,—тенĕ староста.—Ларăр манпа сĕтел хушшине. Сирĕн пеккисене эпир чăнах та килĕштеретпĕр. Сирĕнтен çын тума пулать!

— Пире пулăшсан, эпир те хăçан та пулин тав тума пĕлĕттĕмĕр сире... Атту пĕгес пулать...

Ванюшка, макăрнă пек туса, куçĕсене вăйпах сăтăрма тытăннă.

— Макăрма кирлĕ мар,— аллине сулнă староста.— Пирĕн макăрмалли вахăт иртсе кайрĕ ĕнтĕ, малашне эпир савăнса кăна пурăнатпăр... Ларăр, ларăр!

Ванюшкăпа Санька сĕтел хушшине пырса ларнă. Староста стаканри самогонкăна çавăрса хунă та, какай чăмла-чăмла, мухтанма тытăннă.

— Эпĕ те нумай асап куртăм советсем вăхăтĕнче. Темиçе хут тĕрмере лартрĕç. Пĕтĕм пурлăха, ак çак пӳрте те туртса илчĕç... Анчах халь пĕтĕмпех каялла илтĕм. Ял пуçĕ пулса тăтăм. Пурне те хам алăра тытма пуçларăм...— Вăл тата тепĕр стакан ярса ĕçнĕ.— Килсе çулăх-ха халь ман çумма! Хуть те кама та пĕкĕ пек авса хуратăп! Пире вĕт пысăк власть панă... Акă, ĕнер хулара пирĕн съезд пулчĕ. Çĕнĕ пуçлăх килнĕ. Обершуурм... Оберштурмфер... Фу! Чĕлхене хуçсах пăрахма пулать хăнăхиччен...— Староста, çĕрĕк хура шăлĕсене йĕрсе, лăх-лăх-лăх кулса илнĕ.— Маттур нимĕç! Генрих Шварц, теççĕ хăйне...

Ванюшкăпа Санька пĕр харăсах чăмлама чарăннă. „Генрих Шварц...“ Ку ята вĕсем ытла та лайăх пĕлнĕ-çке... Çав ятлă нимĕçе вĕсем пуринчен те ытларах курайман. Вĕсем сăнран та тăруках улшăннă.

— Çав нимĕçех пуль вăл, пирĕн аннесене вĕлерекенниех...— тесе шухăшланă кашни, пĕр пĕрин çине пăхса илсе.

Анчах ӳсĕр староста нимĕн те сисмен, хĕрнĕçемĕн хĕрсе пырса, малтанхи çемĕпех пакăлтатнă.

— Чаплă нимĕç тет çав Генрих Шварц. Ăна Гитлер хăй аллипе тимĕр хĕрес çакса янă, тет... Çав обер... Оберфур мана хулпуççирен лăпкасах мухтарĕ,— каппайнă староста.— Малалла, хальхи пекех ĕçлесен, награда пама пулчĕ... Пурлăх енчен вара — хуть те мĕн чухлĕ ил хăвна валли, терĕ. Çĕр те, выльăх-чĕрлĕх те, тем те... Помещик пек пурăн, терĕ... Во! А сире... сире эпĕ, кăмăлăр пулсан, хам пата илме пултаратăп. Пурăнăр! Тарçăсăр çавах май килмест мана...

Староста татах ĕçнĕ те пуçĕпех ӳсĕрĕлсе кайнă, тек чĕлхине те çавăркалайман. Арăмĕ вара ăна алăк патĕнчи кровать çине сĕтĕрсе кайса вырттарнă.

— Сире ăçта çывратас?—тесе ыйтнă вăл ачасенчен.—Кунтах выртатăр-и, е малти пӳрте сарса парас?

— Çук, çук, пире кунтах юрать... Урайне мĕн те пулин пăрахса парсан çитет. Атту эпир çĕрле тула тухма та пĕлеймĕпĕр, сире вăратса чăрмантармалла пулĕ...

— Анчах эсир алăксене лайăхрах питĕрсе кĕрĕр вара. Кăчухне такам та сетĕрĕнсе çӳрет.

— Юрĕ, инке, юрĕ!

Староста арăмĕ часах шалти пӳлĕме, ачисем патне кĕрсе выртнă та, пӳртре шăпах пулнă. Кровать çинче предатель йывăррăн сывласа çывăрни çеç илтĕннĕ. Ванюшкăпа Санька чылай вăхăт ним те чĕнмен, çывăрнă пек пулса выртнă. Тулта каллех çумăр çума пуçланă, вăл таттисĕрех чӳречерен тăкăртаттарнă. Çумăр çунă çемĕпе староста арăмĕ те хытă çывăрса кайнă, вăл хăрлаттарни алăк витĕрех илтĕннĕ.

— Вахăт, — тенĕ Ванюшка Санькăна хăлхинчен. — Эсĕ вырт, эпĕ Михаçа тухса чĕнем...

— Юрать...

Ванюшка пӳрт алăкне çаклатнине, çенĕк алăкне тĕкĕленине çав тери ерипен, пĕр сасăсăр уçса тула тухнă та, кăшт тăрсанах пӳрте Михаçпа пĕрле çавăн пекех ерипен таврăннă. Ăна староста çывăракан тĕле çавăтса çитерсен хулĕнчен пăчăртанă. Михаç вара йăпăрт кăна электричество фонарĕпе çутатса илнĕ. Предатель çурăмĕ çинче выртса, çăварне карса пăрахса çывăрнă... Михаç çавăнтах ун çăварне кипке татăкĕпе пăкăласа лартнă, — лешĕ пĕр сасă та кăларайман. Çавăнтах ăна ӳппĕн çавăрса пăрахса, аллисене çыхнă та хăвăрт кăна килхушшине çĕклесе тухнă. Вăраннă сутăнчăк тапаланма пикеннĕ, анчах Михаç ăна пуçĕнчен пистолет аврипе шаккаса илнĕ:

— Халех вилес килмест пулсан — шăп пул, сволочь!..

Пĕр вунă минутран вĕсем, анкартисем витĕр тухса, ял хыçĕнчи çырмана аннă та сутăнчăка çĕре пăрахнă.

— Çитет сана кун чухлĕ çĕклесе килнипе, — тенĕ ăна Михаç, — ытла пысăк чыс пулать. Хăвах лайăх утма пултаратăн!

Унăн урисене салтса янă, анчах вăл вырăнтан та хускалман. Михаç хăйĕн пистолетне унăн тăнлавĕ патне тĕртĕнтерсен тин вăл ура çине тăнă.

Пăч тěттěмре вěсем сăрта хăпарнă та васкасах вăрман еннелле утнă. Çур километр пек кайсан, вěсен çулне сасартăк тарăн çырма пӳлсе лартнă. Михаç унăн-кунăн пăхкаланă хушăра хайхи сутăнчăк чăнкă сăртран пěррех аялалла сикнě... Шухăшласа тăмалли пулман, тěттěмре сутăнчăк куçран çухалма та пултарнă, çавăнпа та Михаç: „Стой!“ тесе кăшкăрнă та, çырмана сикнě. Ванюшкăпа Санька — ун хыççăн. Тарайман вара лешě, Михаç ăна çырма тěпěнче фонарьпа шыраса тупнă. Паллах, тарăхни-мěнěпе пăртак ěнселекелесе те илнě.

Сывлайми пулса вăхăтсăр вилсе выртасран шикленсе, унăн çăварне чикнě кипке татăкне кăларнă. Сутăнчăк нăйкăшма тытăннă:

— Ăçта илсе каятăр эсир мана?

— Халăхпа суд тума...

— Ан хăтланăр кирлě мара, ярăр тархасшăн. Эпě сире лайăх тӳлěп уншăн.

— Хуп шăршлă çăварна! — кăшкăрнă ун çине Михаç. — Ун пек калаçатăн пулсан, каллех пăкăласа лартатпăр. Ут!

Ир енне вěсем вăрмана çитнě. Хăйне вăрманалла шалтан шала илсе кайнине кура, староста каллех кутăнланма тапратнă.

— Хуть те çакăнта персе вěлерěр — малалла пымастăп!

— Ытлашши пуля çук, — мăшкăласа илнě унтан Михаç.

Вěсем кăшт каннă та каллех малалла утнă. Каçалапа самаях сарлака шыв хěррине çитсе тухнă. Кунталла килнě чух туссем ун урлă пěр çěтěк кимě тупса каçнă-мěн, анчах халě нимěн те пулман.

— Ишсе каçмалла пулать, — тенě Михаç. — Ним тума та çук, аллисене салтас пулать çакăнне. Эсир ишме пěлетěр-и? — ыйтнă вăл ачасенчен.

Ванюшкăпа Санька ишме пĕлнĕ, анчах староста каллех кутăнланма тытăннă.

— Ишме пĕлместĕп эпĕ... Путса вилетĕп!

— Ан хăра, путармăпăр! Ишме пĕлместĕн пулсан — çапла тăвăпăр... — Михаç пилĕкне йĕри-тавра чĕркенĕ вăрăм кантрана салтса сутăнчăка мăйĕнчен çыхнă.

— Ан вĕлерĕр! Тархасшăн ан вĕлерĕр, ачасене те пулин хĕрхенĕр, — çуйăхма тытăннă вăл, хăйне ку партизансем çакма хатĕрленеççĕ пулĕ, тесе. — Ишетĕп эпĕ! Хамах ишетĕп!..

Çав вăхăтра инçетрех те мар йытăсем вĕрни илтĕнсе кайнă. Паллах, унта нимĕçсем пулнă. Куна пирĕн туссем çеç мар, староста та тавçăрса илнĕ. Вăл юриех хыттăн кăшкăрса янă:

— А-а-а!.. Виле-е-еп!..

Староста нимĕçсене часрах пыма йыхăрни пулнă ку. Михаç çакăншăн шутсăр тарăхса кайнă. Вăл сутăнчăка çăварĕнчен питĕ хытă çапса часрах шывалла сикнĕ те ăна кантрапа шалалла туртма тытăннă.

— Хыçалтан хăваласа пырăр!—кăшкăрнă вăл ачасене.

Вĕсем çапла шыв варринелле ишсе çитсен — хыçалта, йытăсем вĕрнипе хутăш, пăшал сассисем илтĕннĕ. Пульăсем унта та кунта чăк-чак! чăк-чак! туса шыва сирпĕнтернĕ. Пуля никама та тиркесе тăманнине чухласа, староста та хытăрах ишме тытăннă.

Шывран тухсан, хăйсем йĕп-йĕпех пулнă пулин те, пĕр чарăнмасăр чупнă. Сутăнчăк аран-аран сывлакан пулса çитнĕ, анчах ăна çаплах хăваланă, хăваланă...

XXVII

Сутăнчăка допрос тунă çĕрте Михаç та, Ванюшкăпа Санька та пулчĕç. Пит те йĕрĕнсе пăхса ларчĕç ачасем ун çине. Килĕнче вăл çав тери „паттăрччĕ", анчах кунта, халăх сучĕ умĕнче, калама та çук çемçелсе, епресе, çĕр ăшĕнчи ăман пек пулса тăчĕ. Сасси — вăрăмтуна сасси пек, алли-уррисем чĕтреççĕ, куçĕсем пушшех хĕсĕнсе ларнă, çынсем çине пăхма та хăяймасть.

Хăйне вăл тап таса, нихăш енчен те айăплă мар çын пек туса кăтартма тăрăшрĕ, темĕн тĕрлĕ пăркаланчĕ:

— Эпĕ хам ирĕкпе мар... Лăпкăн кăна пурăнасшăнччĕ, анчах мана вăйпах староста турĕç, итлемесен — хăвна çакатпăр, терĕç... Тупата... Акă, хĕрес...

Анчах Кравчук ун историне пĕтĕмпех пĕлнĕ. Ачасем те нумай пĕлсе килнĕ ун çинчен. Çавăнпа та староста суйни кăлăхах пулнă. Нимĕçсене сутăнса совет çыннисене калама çук нумай хурлăх кăтартнăшăн партизансем ăна персе пăрахма йышăнчĕç.

— Чимĕр-ха, манăн ыйтмалли пурччĕ тата унтан, — терĕ сасартăк Ванюшка, сиксе чĕтрекен предатĕле икĕ партизан тулалла илсе тухма тăрсан.

— Мĕн çинчен? — тĕлĕнсе ыйтрĕ Кравчук.

— Хăй килĕнче вăл пире хулара нимĕçсен çĕнĕ начальникĕ пурри çинчен каларĕ... Генрих Шварц ятлăскер, тет. Ун патĕнче пулнă вăл... Каласа патăр, унăн кăкри çинче ылттăн вăчăра çук-и?

— А мĕн тума кирлĕ вăл сана? — ăнланаймасăр пăхрĕ ун çине Кравчук.

— Питĕ кирлĕ... — пăлханнăçемĕн пăлханса пычĕ Ванюшка. — Мана та, Санькăна та...

— Кала эсĕ, мĕн тума?

— Сире эпир ун çинчен кайран каласа парăпăр, халь вăл калатăр, — терĕ Ванюшка çирĕппĕн, пуçĕпе сутăнчăк еннелле сулса. — Пĕлес пулать пирĕн! Эпĕ ăна çул çинчех ыйтасшăнччĕ те, май килмерĕ.

— Эй, эсĕ, господин староста, — тесе чĕнчĕ вара Кравчук. — Çак ача мĕн çинчен ыйтнине илтрĕн-и?

— Илтрĕм...

— Каласа пар эппин, ылттăн вăчăра пурччĕ-и сан тусун?.. Çав оберштурмфюрер Шварцăн?

Сутăнчăк кăшт шухăша кайнă пек пулса тăчĕ.

— Пурччĕ пулас... Вăл тек-текех кăкри çинчи кĕсъинчен сехет кăларса пăхатчĕ...

— Çавах эппин! — терĕ Ванюшка.—Мана урăх нимĕн те кирлĕ мар, пĕтĕмпех паллă... Çавах вăл!

— Çавах,—терĕ Санька та.

Сутăнчăка илсе тухса кайрĕç. Çĕрпӳртри ытти çынсемпе пĕрле Ванюшкăпа Санька та тухма тăчĕç, анчах Кравчук вĕсене чĕнсе юлчĕ.

— Мĕнле ылттăн вăчăра çинчен ыйтрăр эсир? Мĕне пĕлтерет ку? Нимĕн те ăнланаймарăм эпĕ...

— Пĕлмен çынна ăнланма йывăр çав ăна, — терĕ Ванюшка, ассăн сывласа.

Кравчук хушнипе вĕсем сĕтел патне ларчĕç те, çав ылттăн вăчăран хăрушла историне йĕркипе каласа пачĕç.

— Апла-ха эппин, — терĕ командир, ачасене итлесе пĕтерсен. — Питĕ интересна, тĕлĕнмелле. — Вăл чĕлĕм тивертсе ярса, пĕр хушă аяккалла пăхса ларчĕ. Унтан тăрук ура çине тăчĕ те çĕрпӳртре каллĕ-маллĕ уткаласа илчĕ. — Ничево, ачасем, эпир вăл ылттăн юратакан çынçиене ахалех каçармăпăр. Лекĕ-ха вăл пирĕн алла, çĕлен...

— Эпир те çавăн çинчен кăна ĕмĕтленсе пурăнатпăр, — терĕ Ванюшка. — Ăна шаккаса хуни — пирĕншĕн çав тери пысăк телей пулĕччĕ...

— Асрах тытăпăр эпир ăна. Тен ак çак сывăх вăхăтрах май килĕ... Хăвăра сире, ку задание пурăнăçа лайăх кĕртнĕшĕн, эпир шаннине тӳрре кăларнăшăн — пысăк тав. Эсир малашне те çакăн пекех паттăр пуласса çирĕп шанатăп. Халь кайса канăр ĕнтĕ, пулас ĕçсем валли вăй пухăр...

Командир çакăн пек ырлани ачасене калама та çук хаваслантарса ячĕ. Вĕсен часрах тепĕр задание кайса, ăна тата лайăхрах пурнăçлас килчĕ...

XXVIII

Хăйсене иккĕмĕш задание ярасса та ачасен нумай кĕтмелле пулмарĕ. Темиçе кунтанах отрядри разведчиксем тĕрлĕ çĕртен нимĕçсем ку еннелле пур йышши çарсене те йышлăн куçарма тытăннине пĕлсе килнĕ. Ку вăл шăпах Хĕрлĕ Çар фашистсене Днепр шывĕ патнелле вăйлăн хĕссе пынă вăхăт пулнă. Ун чухне нимĕçсем пирĕн наступление епле пулсан та чарса лартма тăрăшнă. Çавăн пирки партизансен питĕ хĕрӳ ĕç пуçланнă: вĕсен пур майсемпе те тăшмана фронт линийĕ патне çĕнĕ частьсем, боеприпассем, апат çимĕç илсе пыма чăрмантармалла пулнă. Вĕсем нимĕçсен эшелонĕсене сиктернĕ, кĕперсене ишĕлтернĕ, çулсем çинче завалсем тунă, минăсем лартнă, улахрах вырăнсенче засадăсем туса, нимĕçсене сасартăк пырса тапăннă, обозĕсене аркатнă...

Отрядра пĕр вăйпитти партизан та юлман, пурте боевой операцисенче пулнă. Пĕр çĕртен таврăнсан кăшт канкаласа илнĕ те, тепĕр çĕре тухса кайнă.

Ванюшка çак кунсенче икĕ-виçĕ хутчен те командиртан хăйсене задание яма ыйтрĕ, анчах лешĕ килĕшмерĕ.

— Халь юрамасть-ха... Тăхтăр акă, эпĕ сире хăвăра шăлçемми ĕç тупса парăп,—терĕ вăл.

— Мĕн туса пурăнас эппин пирĕн? — кăмăлсăр пулчĕ Ванюшка.

— Авă, поварсене пулăшăр. Аманнисене пăхма пулăшăр... Сахал им ĕç?

Кун пек ответ Ванюшкăпа Санькăна ниепле те çырлахтарма пултарайман. Пĕр ирхине вĕсем каç кăна таврăннă Михаç каллех партизансен пысăках мар ушкăнĕпе операцие кайма хатĕрленнине курчĕç те ăна çыпăçмаллипех çыпăçрĕç:

— Пире те хăвăнпа пĕрле илсе кай-ха, тархасшăн!

Анчах Михаç итлесшĕн те пулмарĕ, аллипе сулчĕ кăна:

— Ой, сирĕнпе çӳремелли вăхăт мар!

— Меншĕн?

— Ытла та вĕри...

Тепĕр кунтан Михаçа юлташĕсем туратсенчен авкаласа тунă носилкăпа çĕклесе таврăнчĕç. Ана ик уринчен те амантнă иккен. Кун çинчен пĕлсен, Ванюшкăпа Санька, вĕсемпе пĕрле Хриска та (унăн ури тинех тӳрленсе çитнĕ) вăл выртакан санитарнăй çĕрпӳрте чупса пычĕç. Михаç пĕр кун хушшинчех сăнран улшăнса, шурса кайнă, куçĕсем темле шалалла путса кĕнĕ. Вăл хытă асапланнă курăнать. Çапах та, çĕрпӳрте хăйĕн çамрăк тусĕсем пырса кĕрсен, вăл чавси çине çĕкленсе ерипен кулса илчĕ.

— Мĕн пулчĕ сана, Михаç пичче? — ыйтрĕ Ванюшка, ун патне пуринчен малтан пырса тăрса.

— Мĕн пултăр... Шаккаса ячĕç пăртак...

— Епле пулчĕ-ха апла?

— Кăштах йăнăш турăмăр... Çул çиневаскарах сиксе тухрăмăр та, пăтă пуçланса кайрĕ. Вĕсем нумайăн пулнă иккен, эпир асăрхайман ăна...

— Вилекенсем те пулчĕç-и вара?

— Пулчĕç çав. Икĕ çын çухатрăмăр. Çичĕ çынна амантрĕç...

— Хайсене лектертĕр-и хуть?

— Вĕсене лайăхах лекрĕ-ха, сахалрен та пĕр вăтăрăшĕ леш тĕнчене ăсанчĕç. Анчах задачăна пурнăçа кĕртеймерĕмĕр, пирĕн вĕт вĕсен обозне аркатмаллаччĕ. Пулаймарĕ...

Михаçа йывăр пулса килчĕ пулмалла. Вăл пуçне улăм минтер çине хучĕ те куçĕсене хупрĕ. Унтан ачасем вăл вăрăмăн йынăшса илнине илтрĕç.

Çак вăхăтра çĕрпÿрте шăппăн кăна Кравчук кĕчĕ. Вăл тÿрех Михаç пуçĕ вĕçне пырса ăна питĕнчен пăхрĕ.

— Çывăратăн-и эсĕ? — ыйтрĕ вăл хуллен.

— Çук...— Михаç куçĕсене уçрĕ.

— Ну, мĕнле?

— Нимех те мар. Аптрамастăп...

Кравчук пушăтран çыхса тунă пукан çине ларса чĕлĕм тивертсе ячĕ (пăлханнă чух вăл ялан чĕлĕм туртнă).

— Ах, Михаç, Михаç...— терĕ вăл, кăшт ларсан.— Вăхăтсăр пулчĕ ку сан! Тарăхмалла.

— Мĕн тăвас тетĕн?..

— Паллах, халь тин ним тума та çук. Мĕншĕн тĕрĕс расчёт тăваймарăн-ха эсĕ? Пĕлсех тăратăп, ытлашши вĕриленнипе пулнă вăл. Мĕн чухлĕ каларăм пуль эп сана ун çинчен! Ак, туса хутăн халь: ĕçе те пăсрăн, хăвна та юрăхсăра кăлартăн...

Михаç йывăррăн сывласа, чĕнмесĕр выртрĕ. Командира хирĕç калама сăмахĕ те пулмарĕ çав унăн. Засадăран вăхăтсăр сиксе тухман пулсан, ĕç çакнашкал юрăхсăр пулмастчĕ, паллах.

Темиçе минут хушши шăп пулчĕ.

— Командир кунта мар-и? — ыйтрĕ сасартăк тахăшĕ алăка уçса.

— Кунта,— терĕ ăна хирĕç тепĕр сасă.

— Кам унта? Кĕрĕр! — чĕнчĕ куна илтсен Кравчук.

Алăкран вараланса пĕтнĕ килти çĕтĕк-çурăк сăхман тăхăннă, хĕп-хĕрлĕ шăрт пек сухаллă лутака партизан кĕрсе тăчĕ. Винтовкине шăпăр кĕтессине тăратрĕ вăл, честь паран пекки туса илчĕ.

— Пĕлтерме ирĕк парăр, юлташ командир...

— Кала, кала часрах, — ăна куçĕнчен шăтарас пек пăхрĕ Кравчук.— Мĕн хыпар? Мĕн пĕлсе килтĕн?

— Ырри сахал, юлташ командир... Липовка патĕнчи кĕпере нимĕçсем каллех юсанă.

— Пулма пултараймасть!—яштах сиксе тӑчӗ Кравчук.—Эпир ӑна тӑватӑмкун ҫеҫ ишӗлтернӗ! Урӑх кӗперпе пӑтраштармастӑн-и?

— Никак нет, юлташ командир Машинӑсем те ҫӳреме пуҫланӑ ӗнтӗ ун урлӑ, хам куҫпах куртӑм... Хӑмӑш хушшинчен пӑхса выртрӑм. .

— Йывӑр машинӑсемех каяҫҫӗ-и?

— Грузовиксем. Анчах мӗн тиени паллӑ пулмарӗ, пурне те ҫиелтен витнӗ.

— Нумай иртсе кайрӗҫ-и?—пуҫне ҫӗклесе ыйтрӗ Михаҫ.

— Пӗр вунӑ машина иртнине ҫеҫ куртӑм, анчах кӗперӗ юсав пулсан—ҫӳреҫҫех ӗнтӗ.

— Ку питех те кӗтмен япала пулчӗ вара,—хаштах сывласа илчӗ Кравчук.—Ытла час юсасса кӗтменччӗ эпӗ... Мӗн шухӑшласа кӑларма пулать ха ӗнтӗ халь?

Вӑл каллех Михаҫ ҫине пӑхса илчӗ. Ку ӑна ӳпкелесе:

— Эсӗ сывӑ пулнӑ пулсан, майне тупаттӑмӑр тен,—тесе каланӑ пекех пулса тухрӗ.

— Васкаҫҫӗ, сволочьсем, сисеҫҫӗ хӑйсен вилӗм сехечӗ ҫывӑхарса килнине...—Командир чӗлӗм тӗпне алӑк патнелле ывӑтрӗ те каллӗ-маллӗ уткаласа илчӗ. Унтан каллех пукан ҫине пырса ларса, хӗрлӗ сухаллӑ партизана та, ачасене те тухса кайма хушрӗ.

— Епле пулсан та, ҫав кӗпере сиктерсе ярасах пулать,—терӗ вӑл, ҫӗрпӳртре Михаҫпа иккӗшӗ анчах юлсан.—Ҫав ҫула татаймасан—эпир виҫӗ пуса тӑми пулатпӑр, ӑнланатӑн и ҫавна?

— Ӑнланатӑп...—хуллен кӑна ответ пачӗ Михаҫ.

— Епле пулсан та! Паянах, кӗҫӗрех!—Командир хӑйӗн кашни сӑмахнех уйрӑмӑн, касса татнӑ пек каларӗ.

— Паллах, вӑраха яма юрамасть,— килӗшрӗ Михаҫ.

— Анчах кам тума пултарӗ-ха пирӗн вӑл ӗҫе? Халь ҫине кунта никам та ҫук, пурте заданире... Ҫак хӗрлӗ сухаллӑ упана яраймастӑн вӗт унта, пурӗпӗр усси пулмасть унтан!

Ҫурӑм ҫинче выртакан Михаҫ тӑрса ларчӗ.

— Эпӗ каятӑп!—терӗ вӑл йывӑррӑн сывласа.

Унӑн чарӑлса кайнӑ куҫӗсем хаярррӑн ялкӑшса илчӗҫ.

— Шӳт тумалли вӑхӑт мар халӗ, тусӑм,— кӑмӑлсӑр пӑхса илчӗ ун ҫине Кравчук.— Эпӗ санпа ӗҫ ҫинчен, чӑнласа калаҫатӑп пулас...

— Эпĕ те чăнласах калатăп,— терĕ ăна хирĕç Михаç çирĕппĕн.— Кĕпере сиктерме эпĕ каятăп.

— Мĕн... аташма пуçларăн-и?

— Аташмастăп. Пуç ĕçлет ман. Урасем çеç ĕçлесех каймаççĕ. Анчах вăл нимех те мар... Кĕпер çывăхнерех леçсе яччăр та, взрывчатка çитерсе паччăр. Тек ура кирлĕ мар вара, пурпĕр хырăмпа шуса каймалла...

— Ай-ай, ăслă-çке эсĕ!— терĕ Кравчук, пуçне пăркаласа.— Ăçтан кăна йăтăнса тухрĕ санăн ку ăс... Пăх-ха эсĕ ăна! Çук, ачам, эс кирлĕ мара сӳпĕлтетсе ан вырт. Каласа пар-ха луччĕ...— Кравчук хăй питне Михаç пичĕ патнерех илсе пычĕ.—Çак ачасене ярсан... Мĕнле-ши?

Михаç тăруках ответ памарĕ, темшĕн куçĕсене хăвăрт-хăвăрт мăчлаттарса илчĕ.

— Ĕç тухмĕ-ши?—ыйтрĕ Кравчук каллех.

— Лайăхрах вĕрентсе ярсан...— терĕ Михаç хуллен.

— Ну, вăл паллах ĕнтĕ. Чĕнер эппин?..

Ачасемпе вĕсем тӳррĕн, ку ĕç мĕн тери йывăр, хăрушă пулнине ним пытармасăр калаçрĕç. Паллах, нимĕçсем халь вăл кĕпере питĕ хытă сыхлаççĕ, мĕншĕн тесен ăна темиçе кун маларах çеç сиктернĕ. Пĕр те пĕр, ĕçе лайăх пытанса тума пĕлменнипе вĕсен аллине лексен, каçару пуласса шанмалли çук. Çакаççех. Çавăнпа та ĕçе çав тери тĕплĕн, асăрханса тăвас пулать... Çитменнине — ку кĕпер вăрманта мар, çара хирте, анат енчен кăна вĕглĕх пур. Мĕнле пулсан та çав вăрмана лекме тăрăшмалла. Ун витĕр вара кĕпер патне пыма пулать...

Нумайччен калаçса, пулас ĕçĕн кашни сыпăкне сӳтсе-явса, кашни вак япалана хисепе илсе ларчĕç вĕсем. Юлашкинчен план пулса çитрĕ.

Липовка патĕнчи кĕпере сиктерме тăваттăн тухса кайрĕç: хайхи хĕрлĕ сухаллă лутака партизан, Ванюшка, Санька тата имшерккерех ула ĕне.

XXIX

Вăрмантан тухиччен хĕрлĕ сухаллă партизан ертсе пычĕ. Ачасене вал çамрак хава тĕмисем хушшипе шыв хĕрринех илсе пычĕ те анаталла тĕллесе кăтартрĕ:

— Авӑ вӑл кӗпер... Кунтан пӗр-икӗ ҫухрӑм ҫеҫ, унтан ытла мар...

Ачасем чӗрне вӗҫҫӗн тӑрса, карӑна-карӑна пӑхрӗҫ. Инҫетре, кӑвакрах тӗтре ӑшӗнче ларнӑ пек, кӗпер курӑннӑ. Сылтӑмри ҫыран енче вӑл хура пулнӑ, сулахай енче — шурӑ. Халь ҫеҫ ҫӗнӗрен юсаса лартнӑ пирки унӑн карлӑкӗсем те, юписем те хуралайман мӗн-ха.

— Турӑ пулӑштӑрах сире...— хӗрес хурса илчӗ ватӑ партизан.

Ванюшка мӑйӗнчен ҫакса янӑ йывӑр хутаҫа кӗпи витӗр тытса пӑхрӗ. Хутаҫӗнче унӑн темиҫе килограмм взрывчатка — тол пулнӑ. Унтан вӑл аллине хӗвне чиксе, михӗрен тухса тӑракан шнура тӗрӗслерӗ. Кӗсъинчи шӑрпӑк коробкине хыпашласа тупрӗ. Пурте йӗркеллех пулнӑ.

— Ну, агя, кайрӑмӑр,— терӗ вӑл Санькӑна кӑштах чӗтрекен сасӑпа.

Паллах ӗнтӗ, вӑл пӑлханнӑ. Вӑйӑ выляма мар вӗт, питех те хӑрушла ӗҫ тума кайнӑ вӗсем. Унта, кӗпер ҫинче, нимӗҫсем. Вӗсен куҫне курӑнмасӑр иртме ҫук. Чарса тӑратма та, тӗпчеме те пултараҫҫӗ. Вӗсене мӗнле те пулин улталама пӗлес пулать. Анчах ухтарма шут тытсан — пӗтрӗ вара...

Ванюшка ӗнене мӑйракинчен ҫыхнӑ пӑявран ҫавӑтрӗ. Санька ӑна хыҫалтан ҫапӑпа хӑваларӗ. Чылай хушӑ вӗсем вӑрман хӗррипе, тӗмӗсем хыҫӗпе пычӗҫ. Вӗсем ҫул урлӑ кӗпертен аяккарахран каҫса кайма шутларӗҫ. Хӑйсене нимӗҫсем тытса чарсан — вӗсен пӗр сӑмах ҫеҫ пулмалла пулнӑ:

— Пирӗн ӗне ҫухалнӑччĕ те, ӑна шыраса ҫӳрерӗмӗр... Халь киле каятпӑр...

Ҫав вӑхӑтрах ачасем кӗпер ҫинчен куҫ илмесӗр сӑнаса пычӗҫ. Малтан вӑл пит уҫӑмлӑнах курӑнмарӗ, анчах пӗр ҫур километр пек кайсан вӗсем кӑшт ҫӳллĕрех вырӑна тухрӗҫ те, кӗпер те, ун таврашӗнчи вырӑнсем те ывӑҫ тупанӗ ҫинчи пекех курӑнакан пулчӗҫ.

Кӗперӗн ик вӗҫӗнче те „кӑмпасем"— ҫумӑртан пытанмалли будка пеккисем тӑраҫҫӗ. Вӗсем патӗнче ерипен кӑна часовойсем уткалаҫҫӗ. Йӗри-тавра шӑп. Акӑ, леш енчен, урӑм-сурӑм тусан мӑкӑрлантарса, мотоциклет ыткӑнса килни курӑнчӗ. Кӗпер патне

çитсен вăл темиçе самантлăха чарăнса тăчĕ те, шоссе тăрăх малалла вĕçтерчĕ. Унтан каллех шăп пулчĕ.

Вăрман хĕррипе пыракан ачасем сасартăк ансăр урапа çулĕ çине тухрĕç. Вăл çул — проççек тăрăх пыраканскер, çип çапнă пек тӳрĕ, шоссе урлă каçса каять.

— Çулпа пырсан авантарах пулать вĕт, нимĕçсем çулăхасран хăтăлма çăмăлтарах, — шухăшларĕ те Ванюшка, кун çинчен Санькăна каласа парса — сылтăмалла пăрăнчĕ.

— Хытăрах хăвала ĕнине, васканă пек пултăр...

Акă, вĕсем шоссе патне çите пуçларĕç. Юлсан юлчĕ пулĕ çирĕм чалăш. Никам та курăнмасть. Кĕпер — сылтăмра, пĕр çур километрта. Унти часовойсем, тен, асăрхамĕç? Питĕ аван пулĕччĕ... Чăрмавсăр...

Анчах нимĕç куçĕсем пур çĕрте те пур-мĕн.

Шоссе çине хăпарасси темиçе утăм кăна юлнăччĕ, вĕсен умне таçтан мурĕнчен, çĕр айĕнчен тухнă пекех, шапа тирĕ тĕслĕ маскировочнăй халат пĕркеннĕ пысăк сарă куçлăхлă нимĕç тухса тăчĕ.

— Ха-альт!

Ванюшка тăпах чарăнчĕ. Унпа пĕр вăхăтрах ĕнепе Санька та чарăнчĕç.

Нимĕç, сылтăм аллине кăкри умĕнчи автомачĕ çине хурса, вĕсем патнелле ерипен утса пычĕ те, куçĕсемпе Ванюшка çине тăрăнчĕ.

— Куда ильйот, малшик?

Ванюшка тӳрех шоссе урлă каякан çул çинелле тĕллесе кăтартрĕ.

— Киле каятпăр... Хауз... А-ав çавăнта пирĕн ял, Осиновка. Пирĕн ĕне, ак çакă, Пеструшка, çухалчĕ те — ăна шыраса çӳрерĕмĕр, аран тупрăмăр...— пулемёт пек шатăртаттарса ăнлантарма тытăнчĕ Ванюшка.

— Короф-ф.. Млеко? — терĕ те нимĕç, ĕне çилли çине пĕшкĕнсе пăхрĕ. Унăн сĕт ĕçесси килнĕ пулас.

— Никс, никс, пан...— аллисене саркаласа илчĕ Ванюшка.— Хĕсĕр вăл пирĕн, сĕчĕ çук унăн...

Те нимĕç ăнланмарĕ Ванюшкăн сăмахĕсене, те унăн чăнах та çав териех сĕт ĕçесси килнĕ, — вăл ачасене аллипе сулса шоссе

тепӗр енне каҫма хушрӗ те, ҫул хӗррине пӗр ҫын вырнаҫмаллӑх тунӑ шӑтӑкран йӑпӑр-япӑр котелок хупӑлчине илсе тухрӗ.

— Млеко, млеко! — Вӑл котелок хупӑлчи ҫине икӗ пӳрнипе ӗне сунӑ пек туса кӑтартрӗ. Ачасем ӑна лайӑххах ӑнланчӗҫ.

— Суса пар, — терӗ Ванюшка Санькӑна, ӗнене ҫавӑтнӑ пӑява кӗскетсе тытса.

Санька аллинчи хулла пӑрахрӗ те, ӑна хирӗҫ пӗр сӑмах каламасӑрах ӗне сӑма ларчӗ.

Чылай тӑрмашрӗ вӑл, йӗп-йӗпе тара ӳкрӗ. Ҫапах та, котелок хупӑлчи хӗррипе тан туличченех суса тултарчӗ. Ҫӑра ӑшӑ сӗт тулса пынине пӑхса тӑрса, нимӗҫ темиҫе хутчен те чӗлхине кӑларса тутисене ҫулласа илчӗ.

— Халех ӗҫетӗп, — терӗ пулас ӗнтӗ вӑл.

Анчах Санька ӗне чӗччинчен юлашки хут туртнӑ чух ӗнене темскер пулчӗ. Вӑл пуҫне пӑркаларӗ, хӳрипе пӑтраткаларӗ те, Санькӑн котелок хупӑлчине тытнӑ аллинчен шач! тапрӗ. Пулмарӗ нимӗҫӗн сӗт ӗҫесси, пӗр тумлам та юлмарӗ ӑна валли.

Ҫав тери тарӑхса кайрӗ вӑл куншӑн. Хӑр хар! кӑшкӑрса пӑрахрӗ те, пӗрре Санькӑна, тепре ӗнене тапрӗ, Ванюшкӑна автоматчӗпе хӑмсарса илчӗ.

— Пошоль, звиня!.. Скот!..

Ачасене ҫакӑ ҫеҫ кирлӗ пулнӑ. Ванюшка ӗнене пӑявран туртрӗ, Санька часрах сиксе тӑрса ӑна хулӑпа ҫапрӗ. Вара вӗсем ӗнене ҫул тӑрӑх чуптарсах кайрӗҫ.

...Ванюшка, чупнӑ май, темиҫе хут та каялла ҫаврӑнса пӑхрӗ. Малтанах нимӗҫ вӗсем хыҫҫӑн пӑхса тӑратчӗ, анчах кайран курӑнми пулчӗ, каллех хӑйӗн шӑтӑкне кӗрсе ларчӗ пулмалла. Ӗне хӑваласа каякан икӗ ҫӗтӗк-ҫатӑк ачана питех мӗн сӑнамалли пур ӗнтӗ? Иртнӗ те кайнӑ вӗсем хӑйсен ҫулӗпе... Анчах ачисем хӑйсем нимӗҫ тӗлӗпе чиперех иртме пултарнӑшӑн ҫав тери савӑнчӗҫ. Вӗсемшӗн пӗрремӗш хӑрушлӑх, малтанхи йывӑрлӑх иртсе кайрӗ.

Ҫул вӗтлӗхелле пырса кӗчӗ. Ванюшка юлашки хут каялла пӑхса илчӗ.

— Ну, ҫитет кун чухлӗ кайса, — терӗ вӑл шӑппӑн.

Вӗсем ӗнене ҫул ҫине хӑварчӗҫ те, сылтӑмалла пӑрӑнса, йывӑҫсем хушшипе кӗпер еннелле утрӗҫ...

XXX

Ёнтӗ каҫ пулса килме те пуҫларӗ. Хӗвел саралнӑ йывӑҫ тӑррисене ҫутатса, вӗсене ытармалла мар илемлетсе тӑрать. Ҫав вӑхӑтрах ҫӗртен нӳрлӗх ҫӗкленни сисӗнет. Таврара ҫав тери лӑпкӑ, шӑп, унта-кунта кайӑксем юрлани ҫеҫ илтӗнет.

Чылай утрӗҫ ачасем. Шӑппӑн, асӑрханса, кашни утӑмра тенӗ пекех йӗри-тавралла пӑхса пычӗҫ.

— Ҫывхаратпӑр та пулӗ,— терӗ Ванюшка, пӗр пӗччен тӑракан питӗ ҫӳллӗ чӑрӑш ҫумне йӑпшӑнса.

— Хӑпарса пах-ха...

Санька пиншакне хывса пӑрахрӗ те, чӑрӑш тӑрнелле ҫӑтӑр-ҫатӑр улӑхса кайрӗ. Чӑн ҫӳлех хӑпарчӗ вӑл. Темиҫе минутран ҫаван пекех хӑвӑрт анса тӑчӗ.

— Инҫе мар,— терӗ вӑл.— Лайӑх курӑнать... Часовойсем те курӑнаҫҫӗ... Анчах эпир кӑшт сылтӑмарах пӑрӑннӑ, пирӗн ав ҫав еннеллерех каймалла.

Вӗсем татах малалла кайрӗҫ. Анчах темиҫе утӑмранах хыҫалта тӗмӗсем чаштӑртатни, такамсем ҫӗре йывӑррӑн пусса, ура айӗнчи типӗ туратсене шӑтӑртаттарса утса килни илтӗнчӗ.

Ачасем самантлӑха чарӑнса тӑчӗҫ те, ура сассисем хӑйсем патнеллех ҫывхарса килнине сиссе, йывӑҫсем ҫӑрарах ҫӗрелле тапса сикрӗҫ.

Ванюшкӑпа Санька халӗ хӑйсем хыҫҫӑн такамсем юриех йӗрлесе пыраҫҫӗ пуль, тесе, хӑвӑртрах вӑрманалла кӗрсе ҫухалма тӑрашрӗҫ. Анчах нумаях та каяймарӗҫ, хыҫалта умлӑн-хыҫлӑнах ӗне мӗкерни илтӗнчӗ. Вӑрӑммӑн, хурланнӑ пек мӗкӗре-мӗкӗре илчӗ вӑл.

Ванюшка тӑпах чарӑнса тӑчӗ.

— Фу, шуйттан! Пеструшка вӗт ку!..

— Чӑнах...

— Вӑрманта пӗччен ҫӳресшӗн мар, ҫавӑнпа пирӗн хыҫҫӑн утать.

— Атя хытӑрах, вӑл пире пурӗпӗр тупаймасть.

Анчах Ванюшка Санькӑн сӗнӗвӗпе килӗшмерӗ.

— Сасартӑк, шӑп эпир ӗҫ тума тытӑннӑ вӑхӑтра хыҫҫӑн пырса тухрӗ-тӗк — пӗтерет вӑл пире. Кӗпер ҫинчи часовойсем ӑна тӳрех асӑрхама пултараҫҫӗ. Ӑна пула — аяла анса пӑхма шут тытӗҫ. Ҫук, май килмест...

— А мĕн тăвăпăр эппин?

Туссем çапла калаçса тăнă вăхăтра ĕне ури сассисем юнашар тĕмĕсем хыçĕнчех илтĕнчĕç. Самантран вăл ачасем умне тăчĕ те, кĕскен кăна „му-у!“ тесе илчĕ.

— Пĕччен çӳреме кичем эппин?— кулса илчĕ те Ванюшка, унăн мăйракинчен пăява салтма тытăнчĕ.— Аслă иккен эсĕ, Пеструшка,— нимĕçе те сĕт ĕçме памарăн, халь пирĕнтен те юлмастăн. Анчах халлĕхе санăн çапах та çакăнта кĕтсе тăмалла пулать...

Ванюшка ĕнене çăра тĕмĕсем ăшнерех çавăтса кĕрсе кăкарчĕ.

— Тăхта пĕртак. Килĕпĕр-ха эпир,— лăпкаса илчĕ вăл ăна.

Çак вăхăтра хĕвел анчĕ. Вăрманта сулхăнланчĕ. Çил тухнипе йывăç тăррисем сулкаланса кашлама тытăнчĕç, хĕвелтухăç енчен хура-кăвак пĕлĕтсем шуса килни курăнчĕ.

— Çанталăк пăсăлать,— терĕ Санька, çӳлелле пăхса.

— Ку лайăх-ха пирĕншĕн...

Ванюшка кĕпи айне пытарнă хутаçри тола, тĕркĕмлесе чикнĕ шнура, кĕсъинчи шăрпăк коробкине татах хыпашласа тĕрĕслерĕ те куçĕпе кĕпер еннелле сулчĕ:

— Атя....

Пĕр çирĕм минутран вĕсем, тĕмĕсем витĕр, хурарах кăвак тĕкĕр пек шыв юхса выртнине курчĕç.

— Сылтăмалла каймалла...— пăшăлтатса илчĕ Ванюшка.

Малтанхи пек те мар хытăрах асăрханса, хăйсем умĕнчи тĕмĕсене хуллен сиркелесе, пĕшкĕне-пĕшкĕне, кушаксем пек йăпшăнса пычĕç. Урăхла юраман та çав: халь вĕсем кĕпер патнелле çывăхарнăçемĕн çывхарса пынă,—кĕпер çинче часовойсем çӳренĕ, кăшт кăна асăрхасанах пеме пултарнă. Вара заданине пурнăçа кĕртесси те пулас çук, хăйсем те пĕтмелле...

Акă ĕнтĕ тĕмĕсем сайраланма пуçларĕç. Малта пыракан Ванюшка юлашки хут ура çине тăрса, ерипен карăнса пăхрĕ те, инçех те мар çара вырăн пуçланнине асăрхарĕ. Ахăртнех, нимĕçсем кĕпер çывăхĕнчи йывăçсене ятарласах касса, ун патнелле пымалли вырăнсене юри тасатнă пулмалла.

Лап! выртрĕ Ванюшка.

— Ну, мĕн?— ыйтрĕ унран Санька шăппăн.

— Кĕпер патне çывăхарма çук, уçă вырăн...

— Мĕн тăвататпăр апла?

Ванюшка тăруках ответ памарĕ. Унăн чĕри siксе тухас пек тапрĕ, пуçри шухашĕсем пĕрин çине тепри пырса кĕчĕç, гăнлавĕсем янлатса тăчĕç...

· Мĕн тăвас? Кĕпер патне мĕнле майпа çитес, ун айне мĕнле кĕрсе каяс? Неушлĕ заданине пурнăçламасăрах, кĕпере сиктерсе ямасăрах таврăнмалла пулать? Çук... Кун çинчен шухăш та пулма пултараймасть. Тем пулсан та, хăйсене шанса панă ĕçе тăвасах пулать. Хуть те — вилмелле пултăр...

— Тĕттĕм пуласса кĕтетпĕр,— терĕ вăл чылайран.

Урăх вĕсем нимĕн те чĕнмерĕç, тĕмĕсем хушшинчи вăрăм курăк ăшне лăпчăнса выртса, хушăран çеç унăн-кунăн пăхкаласа илчĕç.

Вăхăт тӳсме çук вăрахăн шунăн туйăнчĕ. Хĕвел паçăрах аннă ĕнтĕ, анчах темшĕн тĕттĕмленсе çитмест. Хĕвеланăç хĕртнĕ тимĕр пек хĕрелсе ларнă та, унăн çути каялла ӳксе çутатса тăрать. Хĕвелтухăçĕ енчен шăвакан пĕлĕтсене те унтан кĕрен тĕс çапнă ав, вĕсем те çĕре хура чаршавпа хупласа илеймеççĕ...

Пăт-пат çумăр ӳккелеме пуçларĕ. Çил тата ытларах вăйланса, туратсене авса, типе пуçланă çулçăсене чаштăрататтарма, вĕсене татса вĕçтерме тытăнчĕ. Тĕмĕсем хушшинчи тĕттĕмлĕх тинех çăраланма пуçларĕ. Кĕçех вĕтĕ çумăр чашлаттарчĕ.

— Ку та аван-ха пирĕншĕн... Халех каятăп...— пăшăлтатса илчĕ Ванюшка.

— Эпĕ пымастăп-им?—çавăн пекех шăппăн ыйтрĕ Санька.

— Иккĕн каймалăх ĕçĕ те çук унта. Эсĕ кунтах вырт... Эпĕ йăпăрт кăна: çитетĕп те — тӳрех каялла...

Çумăр вăйланчĕ. Вăл ачасен çӳхе тумĕсем витĕрех çапрĕ, анчах вĕсем ун çине пăхмарĕç, малтанхи пекех хускалмасăр выртрĕç...

Тинех тĕттĕм пулса çитрĕ.

Ванюшка упаленме хатĕрленчĕ.

— Ну, эпĕ кайрăм... Кĕт мана...

Самантран вăл малти тĕмĕсем хушшине упаленсе кĕрсе çухалчĕ. Санька ăна сывламан пек пулса пăхса выртса юлчĕ. Анчах Ванюшка пилĕк метр та каймарĕ пулĕ — сывлăшра сасартăк темскер чашкăрса илчĕ те, таврара кăнтăрлахи пек çап-çутă пул-

са тăчĕ. Ку ытла та кĕтмен çĕртен, тăрук пулнипе Санька çав тери хăраса, пуçне курăк ăшне чикрĕ...

Кĕпер еннелле шăвакан Ванюшка та тăпах чарăнса, çĕр çумне çыпăçса выртрĕ.

— Ракета ячĕç... Кĕпер таврашне юри çутатаççĕ,— тавçăрса илчĕ Ванюшка.— Сыхласах тăраççĕ, шуйттансем!

Ракета хура пĕлĕте темиçе самант хушши çутатса тăчĕ те, унăн çунăкĕ Ванюшкăран инçетре те мар ўксе сўнчĕ. Таврара каллех пăч тĕттĕм пулчĕ.

—Васкас!..

Ванюшка хăвăрт-хăвăрт малалла упаленме тытăнчĕ. Тĕттĕмре вăл сулахай аллине темле шĕвĕр япала çине тăрăнтарчĕ те, унăн алли тўсме çук ыратса кайрĕ, çавăнтах ывăç тупанĕ юнпа йăпăлкаланчĕ, анчах та вăл кун çине çаврăнса пăхмарĕ, çаплах малалла шурĕ...

Вăл ĕнтĕ тĕмĕсем хушшинчен уçă çĕре тухрĕ. Халь вăл тата ытларах васкарĕ, мĕншĕн тесен кунта хўтлĕх çук, яр уçă вырăн.

— Каллех ракета ярса çутатсан—пĕтрĕм... Кураççĕ...

Ванюшка çапла шухăшласа илме ĕлкĕрчĕ çеç—кĕпер çинчен сывлăшалла чăнах та тепĕр ракета чашкăрса хăпарса кайрĕ. Вăл çав самантрах çĕр çумне лăпчăнчĕ, унăн тăруках сывлăшĕ те пўлĕнсе ларчĕ.

— Лекрĕм... Пулмарĕ çитесси...

Анчах нимĕçсем ракетăна халь кĕперĕн тепĕр еннелле янă пулнă, çавăнпа та вăл Ванюшка упаленсе пынă енне кăшт çеç çутатса илчĕ. Вăл ўксенех Ванюшка сиксе тăчĕ те, мĕнпур вăйне пухса малалла ыткăнчĕ. Минутран вăл кĕпер айне çитсе кĕрсе, свай юписем хыçне йăпшăнчĕ...

Темиçе самант хушши вăл чул пек хытса тăчĕ, кăшт та пулин хускалма та хăрарĕ. Хăй хашканине кам та пулин илтес пек, çăварне ывçипе хупласа, сăмсипе сывлама тăрăшрĕ. Унтан, пуçне ерипен пăркаласа, итлеме тытăнчĕ. Анчах çумăр хуллен шăпăртатса тăнисĕр, таға çырмари шыв майĕпен чăмпăлтатнисĕр пуçне нимĕн те илтĕнмерĕ.

Таврара питĕ лăпкă пулчĕ...

Ванюшка ĕçе тытăнчĕ. Кĕпе айĕнчен тол тултарнă хутаççа кăларса юпасене пĕрлештернĕ урлă каштасем, кĕпер хăмисем

çумнех хучĕ, шнура хыпашласа тупса толпа пĕтĕçтерчĕ. Халь ĕнтĕ шнурне тивертсе хӳтлĕхелле кайса вырнаçмалли çеç юлчĕ унăн, анчах çак самантра тавралăх каллех çутăлса кайрĕ, —часовойсем татах ракета ячĕç. Ванюшка чĕрĕп пек хутланса ларчĕ. Унччен те пулмарĕ—çырма леш енче мотор сассисем илтĕнчĕç. Автомобиль вăрăмăн кăшкăртрĕ, кĕпер çинче, пуç тăрринчех, йывăр ура сассисем кĕпĕртетрĕç. Унтан каллех автомобиль кăшкăртнă сасă илтĕнчĕ. Пĕрре, иккĕ...

— Машинăсем килеççĕ! Халех кĕпер урлă каçса каяççĕ...

Тек ĕнтĕ нимĕн чухлĕ те тăхтаса тăма юраман. Ванюшка кĕсъинчен хăвăрт кăна шăрпăк кăларчĕ те, çутă ан курăнтăр тесе, ăна пиншак аркипе хупласа чăрт! тутарчĕ. Анчах шăрпăк сӳнчĕ. Каллех чĕртрĕ. Ку та сӳнчĕ. Вара вăл, ним тума аптранипе, пĕр харăсах пилĕк-ултă шăрпăк кăларса çутрĕ те, шнур вĕçне тивретрĕ. Шнур тӳрех чашлатса çунма тытăнчĕ. Ванюшка, взрыв пуличчен тарса ĕлкĕрес тесе, çиçĕмле хăвăртлăхпа кĕпер айĕнчен сиксе тухрĕ те, Санька выртса юлнă çĕрелле чупрĕ. Çыранри тĕмĕсем хушшинелле çитсен тин лăпчăнса выртрĕ вăл. Тĕттĕмре Ванюшка машинăсем айĕнче кĕпер хăмисем хăнтăртатнине илтрĕ, унтан хыçалтан каллех ракета çуталчĕ те—тахăш самантра вăл каялла пăхса илсе машинсем кĕперĕн ку вĕçнех çитме пуçланине курса юлма ĕлкĕрчĕ.

Кĕпер çинчи тахăш часовой ăна асăрхарĕ пулмалла—автоматран вăрăм черет кăларса ячĕ. Ванюшка тавра пулькăсем ывăçласа сапнă пекех тăкăнчĕç, анчах автомат сасси çав самантрах çухалчĕ, ун вырăнне калама çук вăйлăн кĕмсĕртетни, шатăртатни, хуçăлни илтĕнчĕ. Хыçалтан тăрук вĕри сывлăш пырса çапнипе Ванюшка малалла ывтăнса кайрĕ...

XXXI

Вăл хăйне хулпуççирен такам хыттăн лăсканипе тăна кĕрсе куçĕсене уçрĕ.

— Ванюшка, Ваня! Тăр, тăр часрах, каймалла...

Ку Санька пулчĕ. Тусĕ вилсех кайнă пуль тесе, вăл ăна хăрахăрах лăскарĕ.

Анчах Ванюшкăна нимĕн те пулман. Вăл йăпăр-япăр ура çине сиксе тăчĕ те, хыçалтан çулăм ялкăшнине курса, пĕтĕмпех тавçăрса илчĕ. Эппин, ĕç ăнăçлă пулнă, кĕпер сывлăшалла сирпĕннĕ, халĕ унăн юлашкисем çунаççĕ...

Вăл халь çеç инçетрен йывăр япала çĕклесе килсе пăрахнă пек хашт! сывласа ячĕ. Ку ĕнтĕ унăн кăмăлĕ тулнине пĕлтерчĕ.

— Каяр часрах,—терĕ кăна вăл.

Ийпе тĕмĕсем хушшипе чупнă пекех пынă чух Санька ăна хăй мĕн курса тăни çинчен каласа пачĕ.

— Нимĕн те ыратмасть-и?—ыйтрĕ вăл мĕн курнине каласа пĕтерсен.

— Пĕççе çеç шăйăрса пăрахнă пулмалла. Тата чавса кăшт ыратать те, вăл нимех те мар...

Пĕр хушă вĕсем чĕнмесĕр пычĕç. Вăрман шăпланчĕ, хушăран çеç пĕр-пĕр касхи кайăк çунаттисемпе лăпсăртаттарса пĕр йывăç çинчен тепĕр йывăç çине куçса ларчĕ те, çулçăсем çинчен шыв тумламĕсем пăтлата-пăтлата анчĕç. Анчах хыçалта, кĕпер патĕнче, çаплах-ха нимĕçсем кăшкăрашрĕç, вăхăчĕ-вăхăчĕпе пăшал сассисем илтĕнчĕç.

— Халь ăçта каятпăр эпир?—ыйтрĕ Санька чылайран.— Киле-и? („Кил“ тесе вăл отряда каланă).

— Хуть те ăçта пултăр,—терĕ ăна хирĕç Ванюшка,—çак вырăнтан инçерех каясчĕ кăна. Ку таврара вĕсем халь пĕтĕмпех кутăн-пуçăн çавăрттарма тытăнаççĕ ак:

Çав вăхăтра малта ĕне мĕкĕрнĕ сасă илтĕнчĕ.

— Пеструшкăпа мĕн тăвăпăр?—ыйтрĕ Санька.—Пăрахса хăварма шел...

— Хăварма шутламастăп та эп ăна,—терĕ Ванюшка.—Хамăр пата çитиччен пирĕн такама та тĕлпулма тӳр килĕ-ха, темле те суймалла пулĕ. Ĕне шырарăмăр, теме пит ансат...

Малалла вӗсем паҫӑр кунта мӗнле килнӗ—ҫавӑн пекех кайрӗҫ. Ванюшка ӗне ҫавӑтса угрӗ, Санька ӑна хыҫалтан хӑваласа пычӗ. Анчах халь вӗсем питӗ хӑвӑрт, тӳрӗрен тӳрӗ, ним ҫине пӑхмасӑр утрӗҫ.

— Йытӑсемпе йӗрлеме ан тытӑнччӑрах!—шиклӗн шухӑшласа пычӗ Ванюшка, анчах кун ҫинчен тусне нимӗн те каламарӗ.

Вӗсем темле ансӑр ҫул ҫине тухрӗҫ. Вӑл вӑрман хушшипе ҫип ҫапнӑ пек тӳп-тӳрӗ тӑсӑлса вырттӑ, проҫҫек йышшискер пулнӑ пулмалла. Ванюшка ун тӑрӑх каллӗ-маллӗ уткаласа пӑхрӗ те:

— Ку паҫӑр хамӑр килнӗ ҫулах,—терӗ.—Кайма юрамасть кунпа. Шоссе ҫине пырса тӑрӑнатпӑр та, тӳрех лексе ларатпӑр. Унта вӗсем халь шуйттан чухлех пулӗ-ха, хускатнӑ кӑткӑ йӑви пекех йӑшаланаҫҫӗ-тӗр. Шоссе ҫывӑхне пырасси ҫинчен шухӑшламалли те ҫук...

Вӑл хӑй кусӗпе курса тӑнӑ пекех тӗрӗс каланӑ. Кӗпере сиктерсе яни ҫинчен телефонпа унта-кунта пӗлтернӗ хыҫҫӑн ун патнелле нимӗҫсен тӗрлӗ начальникӗсем ыткӑннӑ, хӑйсемпе пӗрле вӗсем машинӗ-машинӗпе салтаксем илсе кайнӑ, ҫул ҫинчи хурала пӗтӗмпех ура ҫине тӑратнӑ. Халӗ те, Ванюшка хӑй шухӑшӗсене каласа панӑ-паманах, шоссе тӑрӑх кӗпер еннелле темиҫе машина ыткӑнса иртни илтӗнчӗ.

— Авӑ, епле хыпӑнса чупаҫҫӗ вӗсем...—аллипе сулахаялла тӗллесе кӑтартрӗ Ванюшка.—Пулмастех унта пуҫа кайса чикме...

Вӗсем каллех вӑрманалла кӗрсе кайрӗҫ.

Чылай хушӑ утсан, ывӑннипе, ҫав тери ҫывӑрас килнипе, вӗсен пынӑ ҫӗртех кусӗсем хупӑнма тытӑнчӗҫ Юлашкинчен шухӑшсем те темле пӑтранма пуҫларӗҫ. Малта утакан Ванюшка пӗр-икӗ хутчен йывӑҫ ҫумне пырса ҫапӑнчӗ.

— Кӑштах канса илетпӗр,—терӗ вӑл чарӑнса тӑрса.—Пурпӗрех эпир кӗҫӗр ниҫта та ҫитес ҫук...

— Юрӗ ара,—килӗшрӗ Санька.

— Тупата, ураран ура иртмест.

— Ман хаман та ҫавах.

— Анчах ҫӗре ларма юрамасть...—Ванюшка каллех нимӗҫсем вӑрман тӑрӑх йытӑсемпе ҫӳреме пултарасси ҫинчен шухӑшларӗ.—Пеструшкӑна ярса хӑваратпӑр та, хамӑр йывӑҫ тӑрне хӑпаратпӑр...

— Ҫывӑрса кайсан—ӳкмӗпӗр-и?

— А эс хӑвна пиҫиххипе турат ҫумне ҫых. Астумастӑн-им Михаҫ епле вӗрентнине?

Темиҫе минутран вӗсем пӗр ҫӑра туратлӑ, ҫӳллӗ йывӑҫ тӑрне улӑхса вырнаҫса ларчӗҫ.

— Ну, мӗнле?—ыйтрӗ ҫӳлерех хӑпарнӑ Ванюшка.

— Чиперех,—терӗ Санька.

— Асту, лайӑхрах кӑкарӑн...

Урӑх вӗсем пӗр сӑмах та каламарӗҫ, вилнӗ пек ҫывӑрса кайрӗҫ те, ҫутӑличчен те хускалмарӗҫ.

Малтан Санька картах сиксе вӑранса кайрӗ.

— Вӑт шуйттан!—терӗ вӑл кусне усна-усман. Ҫавӑнтах хӑйӗн сылтӑм хулне те, урисене те хускатма ҫуккине туйрӗ. Алли унӑн ҫӗрӗпех туратран ҫакӑнса тӑнипе ыратакан пулнӑ, урисем кукленсе тӑнипе ҫывӑрса ларнӑ. Ал-урине тӳрлетес тесе хускалкалама тытӑнсан, туратсем сулкаланнипе Ванюшка та вӑранчӗ.

— Мӗн пулчӗ?—ыйтрӗ вӑл, аялалла пӑхса.

— Пӗтӗмпех хытса ларнӑ-ха эпӗ. Тата шутсӑр усал тӗлӗк курнӑ...

— Мӗнле тӗлӗк?

— Мана леш ёнер сёт ӗҫесшӗн пулнӑ фриц тытрӗ те... Тытрӗ те, ҫанна хул кӑкӗ таранах хӑпартса ҫӗҫӗпе касма тытӑнчӗ. Сӗрет ҫав ҫӗҫӗпе, сӗрет, анчах хӑй нимӗн те тӑваймасть, ман юн та тухмасть. Ҫапах та шутсӑр ыратать. Вӗҫерӗнсе тарма тӑтӑм—урасем иккӗшӗ те чӗркуҫҫи таран хуҫӑлса ӳкрӗҫ. Вӑранса кайрӑм вара...

— Юрать-ха, фрицран тарма хӑтланса ҫӗре начлатман,—пуҫӗпе аялалла кӑтартрӗ Ванюшка.—Урусене чӑнах хуҫатгӑн вара...

Вӑл ҫавӑнтах унӑн-кунӑн пӑхкаласа илчӗ те, тӗлӗннипе ҫӑварне карсах пӑрахрӗ:

— Тусӑм, ара эпир вӑрман хӗрринчех ҫӗр каҫнӑ вӗт... Пӑх-ха эсӗ—ял!..

Санька вӑл кӑтартнӑ еннелле пӑхрӗ те, сайра йывӑҫсем хушшипе инҫетре те мар улӑм витнӗ ҫуртсене асӑрхарӗ. Вӗсенчен кӑшт лererехре чус витнисем те, тимӗр витнисем те курӑнаҫҫӗ.

— Чӑнах та-ҫке...

— Ҫакӑнта чарӑнса тӑман пулсан—пырса лекеттӗмӗр кашкӑр ҫӑварне. Тем тесен те, нимӗҫсем пурах ёнтӗ унта. Ҫӗрле вӗсем

пирĕнпе калаçсах тăмастчĕç. Пуринчен ытла—кĕпере сиктерсе янă кас...

— Кунта пĕлмеççĕ-ши вара ун çинчен?

— Ухмах... Ун çинчен кунта мар—Германие те пĕлтернĕ пуль кĕçĕр! Ну, ан!

— Ăçта каятпăр ĕнтĕ халь?—ыйтрĕ Санька çĕре анса тăрсан.

— Халь-и? Манăн çак яла кĕрсе тухас шут пур-ха...

Санька хăйĕн тусĕ çине шанмасăртарах пăхрĕ.

— Ĕненместĕн им?—ун куçĕнчен тӳррĕн пăхрĕ Ванюшка.

— Шӳт тăватăн пуль эсĕ...

— Тĕрĕснех калатăп.

— Анчах мĕн тума кĕресшĕн вара эс кунта?

— Хырăм выçă. Тен пĕр-пĕр инке хĕрхенсе мĕн те пулин çитерсе ярĕ. Ку пĕрре. Унтан... Ялта кам, мĕн пуррине пăхкалăпăр, çынсем мĕн калаçнине итлĕпĕр. Астумастăн-им Михаç мĕнле вĕрентнине? Хуть те ăçта пулсан та ытларах пĕлме тăраш, куçу куртăр, хăлху илттĕр, тетчĕ.

— Вăл тĕрĕс, анчах...

— Мĕн тата? Хăрушă, тетĕн-и? Ним те хăрушă мар. Сăнсăпатран эпир—ялти ачасем. Çумра нимĕн те çук: ни пăшал тавраш, ни ĕнерхи хутаç... Ĕне пур та ĕнтĕ, вăл хăрушă япала мар...

Ванюшка çаксене пĕтĕмпех лăпкăн, пăлханмасăр калани Санькăна та лăплантарчĕ. (Малтан вăл чăнах та кăшт иккĕленерех тăнăччĕ.)

— Кĕрер эппин...

Вĕсем çывăхрах курăк çисе çӳренĕ Пеструшкăна ĕнерхи пек çавăтрĕç те, вăрман хĕрринелле утрĕç.

— Кам пĕлет,—терĕ Ванюшка кăшт кайсан,—тен эпир тата пĕр-пĕр усăллă ĕç туса хурăпăр...

Сасартăк сылтăм енче, вĕсенчен мэларахра, вăйлă взрыв кĕрĕслетрĕ те, пĕтĕм вăрман кĕрлесе кайрĕ. Ачасем пĕр-пĕрин çине пăхса илчĕç.

— Мĕн пулчĕ ку?

— Мина пулмалла...

— Кам сиктерет-ши?

— Ăçтан пĕлен ăна...

Чӑнах та, ҫурӑлаканни мина пулнӑ. Ачасем ун ҫинчен тепӗр кунне пӗлчӗҫ.

XXXII

Яла вӗсем анкарти хыҫӗпе, пӗр ансӑр тӑкӑрлӑкпа пырса кӗчӗҫ. Те ыгла ир пулнипе, те урӑх салтавпа, урамра пӗр ҫын та курӑнмарӗ, сас-чӗв те илтӗнмерӗ. Ку ялта никам та пурӑнман пекех туйӑнса кайрӗ. Ванюшка тӳрех нимӗҫсем хӑйсен ялӗнчи халӑха хире хӑваласа тухса персе пӑрахнине аса илчӗ. Ирӗксӗрех ун чӗри шиклӗн тапма пуҫларӗ.

— Мӗн пулнӑ вара кунта?..

Вӗсем хӳмесем ҫуммипе ерипен утса, унталла-кунталла пӑхса пычӗҫ. Чылайран тин урама тӑрӑх ларакан пӗр самаях пысӑк, илемлӗ пӳрт мӑръинчен ҫинҫе кӑна тӗтӗм йӗрӗ тухса тӑнине асӑрхарӗҫ. Ванюшка вара ҫавӑнталла пӑрӑнса утрӗ.

Ку килӗн хапхине питӗрмен пулнӑ, ҫавӑнпа та ачасем ӗнимӗнӗпех килкартине кӗрсе тӑчӗҫ. Ванюшка Санькӑна крыльца умне хӑварчӗ те, хӑй пӳрте кӗчӗ. Алӑк сассине илтсе пулас, чӑлантан шап-шурӑ ҫӳҫлӗ, курпунтарах, юмахри пек карчӑк пуҫне чӗтретсе тухрӗ те, аллипе икӗ хут сулчӗ.

— Килте никам та ҫук!

— Пире никамах та кирлӗ мар, кинемей,—терӗ Ванюшка йӑвашшӑн, ун ҫине тӗлӗнсе пӑхса.—Эпир пӗрер стакан шыв ӗҫес те, кӑштах канас тенӗччӗ кӑна... Юрать-ши?

— Ма ыйтан?—Карчӑк тӑруках пуҫне Ванюшка еннелле ҫавӑрчӗ.—Халь кам ыйтса тӑрать? Халь вӗт килсе кӗреҫҫӗ, мӗн пуррине ӗҫсе-ҫисе яраҫҫӗ, юлашкинчен хуҫисене те хӑваласа тухса каяҫҫӗ. Атту тата, спасибо калас вырӑнне, ак... хапха каштинчен ҫакса хӑвараҫҫӗ.

— Эпир ун пеккисем мар ӗнтӗ, кинемей, эпир хамӑр ҫынсем, вырӑс ачисем. Пирӗн хамӑрӑн атте-аннесене нимӗҫсем вӗлернӗ...

Ҫак юлашки сӑмахсем карчӑкӑн кӑмӑлне тӑруках ҫемҫетрӗҫ пулас. Вӑл Ванюшка ҫине тата тепӗр хут тинкерсе пӑхрӗ те, унӑн куҫҫулӗсем шӑпӑртатса анчӗҫ.

— Мана та ватлӑхра пӗр-пӗччен тӑратса хӑварчӗҫ... Пӳрт тулли йышчӗ,—пурне те пӗтерчӗҫ... Пурӑнатӑп халь уй тӑмани пек, ни вилӗм килмест...

Ванюшка Санькӑна чӗнсе кӳртрӗ те, майӗпе карчӑкран ыйтса пӗлме тытӑнчӗ. Питӗ нумай тӳссе ирттернӗ иккен вӑл. Пӗр эрне маларах нимӗҫсем ялти ӗҫлеме пултаракан ҫынсене пурне те хӑваласа кайма тытӑннӑ. Ҫав шуга унӑн икӗ хӗрӗ те, пӗчӗк ачаллӑ кинӗ те лекнӗ. Кинӗ каторгӑна каясран хӑтӑлас тесе—вӑрмана тарнӑ, анчах ӑна тытнӑ та хӑйсен хапхинченех ҫакнӑ, унӑн ывӑлне ик уринчен тытса йӑмра ҫумне ҫапса вӗлерсе хӑварнӑ. Карчӑк ҫавна пӗтӗмпех курса тӑнӑ, тӑрук чӗлхесӗр пулса ларса ик-виҫ кун калаҫайман. Вӑл малтанах хӑйне хӑй вӗлерме шутланӑ, анчах Хӗрлӗ Ҫарти ывӑлне аса илсе—пурӑнмах шутланӑ.

— Питӗ хастарлӑскер вӑл манӑн, пысӑк начальник. Ҫавна кӗтетӗп... Нимӗҫсем ун ҫемьине мӗн тунине эпӗ ӑна хам каласа парас тетӗп,—лайӑхрах тавӑртӑр...

— Тӗрӗс шутлатӑн, кинемей, тӗрӗс,—терӗ Ванюшка.

— Пуҫӗ сывӑ пулсан—паллах таврӑнать...—хушса хучӗ Санька.

— Сывах вӑл,—терӗ карчӑк ӗненӳллӗн.—Тӗлӗкне хам куртӑм. Тем пулсан та килетех.

Ачасемпе калаҫнӑ май вӑл сӗтел ҫине пысӑк тӑм чашӑкпа пӑсланса тӑракан ҫӗрулми пырса лартрӗ.

— Ҫийӗр, ывӑлӑмсем... Ан ятлӑр, урӑх нимӗн те ҫук. Сӗт пулсан аванччӗ те, ӗнене те илсе кайрӗҫ вӗт, эсрелӗсем.

— Ӗне пирӗн пур!—тӑрук персе ячӗ Санька.—Сӑвас ӑна.

— Мӗнле ӗне вара вӑл сирӗн, ӑҫтан тупрӑр?—тӗлӗнсе ыйтрӗ карчӑк.—Ку таврара ӗне хӑварман пуль вӗсем?

— Эпир ӑна пӗр ҫӗрте пытарса усранӑччӗ. Халь киле илсе каятпӑр,—килхуҫи ҫине пӑхмасӑр мӑкӑртатса илчӗ Ванюшка.—Ӗнертенпе суман.

— Сӑвар эппин...

Карчӑк чӑлантан тӑм чӳлмек илсе тухрӗ те, вӗсем виҫҫӗшӗ те килкартине тухрӗҫ. Ӗнен ҫилли карӑнса чӑрлатсах юхса тӑнӑ. Пысӑках мар чӳлмек тулнӑҫемӗн тулса пычӗ.

Ҫак вӑхӑтра урамра машинӑсем иртсе пынӑ сасӑ илтӗнчӗ. Ванюшка вӗсене шӑтӑк витӗр пӑхса юлас шутпа хапха патнелле чупрӗ, анчах вӑл унта ҫитиччен калинккерен килхушшине икӗ нимӗҫ кӗрсе тӑчӗҫ. Вӗсем автомачӗсене хатӗр тытса, чӑн-чӑн вӑрӑлла йӑлт-ялт пӑхкаласа илчӗҫ, унтан, кунта хӑйсемшӗн нимӗнле

хăрушлăх та çуккине кура, тӳрех килхуçи карчăкĕ ĕне суса ларнă çĕре пырса тăчĕç.

— Млеко?—терĕ пĕри, пӳрнипе чӳлмек çине кăтартса.

Вăл çапла каласанах, Ванюшкăпа Санька ăна палласа илчĕç: ку—ĕнер шоссе çинче сĕт ĕçме ĕмĕтленнĕ фриц иккен. Вăл хăй те ачасене палларĕ пулас... Малтан ĕнене майракинчен тытса тăракан Санька çине, унтан Ванюшка çине пит те тинкерсе пăхса илчĕ, анчах нимĕн те шарламарĕ, чӳлмек сĕтпе тулса пынине сăнама тытăнчĕ.

— Аçтан килсе тухрĕ-ха ку мур?..—шухăшларĕ Ванюшка хăй ăшĕнче.—Ĕнер ĕçейменнине паян ĕçетех пулас ĕнтĕ, йытă...

Санька та çав майлах шухăшларĕ:

— Ахальрен мар тĕлĕкре курăнчĕ вăл мана!

Юлашкинчен карчăк ĕне суса пĕтерчĕ те чӳлмеке йăтса крыльца еннелле кайма тăчĕ. Анчах нимĕç ун çулне пӳлчĕ:

— Млеко... Дай!—терĕ вăл уçăмсăр сасăпа.

— Хама кирлĕ! Ав, ман ачасем выçă!—пуçĕпе хаяррăн чĕтретсе илчĕ карчăк.

— Дай!—терĕ нимĕç тепĕр хут.

— Памастăп!

Вăл нимĕçрен иртсе кайма тăчĕ, анчах лешĕ чӳлмеке ун аллинчен вăштах туртса илчĕ те хăйне урипе тапса ячĕ.

Карчăк ӳкрĕ.

— Эх, йыта! Мĕн питпе тиветĕн эсĕ ват çынна, намăссăр!..—макăрса ячĕ вăл.

— Молчайт!

Санькăпа Ванюшка пĕр харăсах карчăк патне чупса пырса ăна çĕклесе тăратма пикенчĕç.

— Ан чĕн, кинемей... Ан çыхлан, тем туса хурĕç тата...

— Хăрамастăп! Вĕлерччĕр! Анчах вилсен те кураймастăп вĕсене... Леш тĕнчере те канăç памăп...

Вĕсем ăна крыльца çинелле çавăтса хăпарчĕç. Нимĕç чӳлмекри сĕте çурри ытла ĕçсе, юлашкине юлташне пачĕ. Юлташĕ вара пĕтĕмпех ĕçсе ячĕ те, чӳлмеке пуçĕнчен çӳле çĕклесе, çĕре персе ватрĕ.

— Сан хăвăн пуçна çавăн пек персе салатасчĕ, çынçиен!—кăшкăрса ячĕ карчăк.—Урнă йытăсем, çĕленсем эсир!..—чышкине çĕклесе юнарĕ вăл.

Нимӗç ӑна автомачӗпе тӗллерӗ. Тен перетехчӗ пулӗ вӑл, анчах шӑп çав вӑхӑтра тепӗр нимӗç кӗрсе тӑчӗ. Вӑл аслӑраххи пулчӗ пулмалла,—ӑна курсан кусем йӑрстах тӑсӑлса тӑчӗç. Вӗсем хӑйсем хушшинче тем çинчен мӑкӑл-мӑкӑл калаçса илчӗç, унтан халь килни пӳрте кӗрсе çаврӑнса тухрӗ.

— Матка! Здесь сегодня пудет шивьот гросс... Польшой начальник,—терӗ вӑл карчӑк умне пырса тӑрса.—Надо метать...— Вӑл аллипе урай шӑлнӑ пек туса кӑтартрӗ —Чисто!

Карчӑк ним те чӗнмерӗ. Вӑл пуçне чӗтретсе илчӗ кӑна.

— Сам не можешь—вот есть киндер... малшик. Скоро!

Вӑл тек калаçса тӑмарӗ, тӳрех калинккe патнелле утрӗ, ун хыççӑн малтанхи нимӗçсем те тухса кайрӗç.

— Мӗн терӗ вӑл йытӑ, ӑнланса юлтӑр-и эсир?—ыйтрӗ карчӑк пӳртне кӗрсен.

— Ӑнлантӑмӑр,—терӗ Ванюшка.—Кунта вӗсен пысӑк начальникӗ пурӑнма килет, терӗ. Урай шӑлса тасатма хушрӗ.

— Çапса пӑрахсан та вырӑнтан хускалмастӑп вӗсемшӗн...

Ачасем тинех çиме ларчӗç. Карчӑк та майӗпе кӑштах лӑпланса вӗсемпе пӗрле сӗтел хушшине ларчӗ.

— Эсир çийӗр, çийӗр...

Санька Ванюшкӑн куçӗнчен пӑхса илчӗ:

— Эпир час каятпӑр-и?

— Тек тӑмастпӑр ӗнтӗ. Урама тухса кӑштах куркаласа çӳретпӗр те—каятпӑр,—терӗ Ванюшка.

Анчах ӗçсем сасартӑк улшӑнса тӑчӗç.

Ачасем çисе тӑраничченех пӳрте хайхи урай шӑлса тасатма хушса хӑварнӑ нимӗç ефрейторӗ икӗ чемодан çӗклесе пырса кӗчӗ, ун хыççӑнах хулпуççинчен хура çутӑ плащ уртса янӑ, çӳллӗ картус тӑхӑннӑ, вӑрӑм хыткан офицер кӗрсе тӑчӗ.

Вӑл пӳрт ӑшчиккине пӑхса çаврӑнчӗ те, плащне вӑшт кӑна хывса ефрейтора тыттарчӗ. Çав самантрах унӑн кӑкри çинче пысӑк ылттӑн вӑчӑра йӑлтӑртатса илчӗ.

Ванюшкӑпа Санька сасартӑк çав тери тӗлӗнсе, хытнӑ пек пулчӗç. Вӗсен куçӗсем чарӑлса, сӑнӗсем улшӑнса, шуралса кайрӗç. Вӗсем Генрих Шварца палласа илчӗç...

XXXIII

Генрих Шварц ку яла сăлтавсăр килсе кĕмен иккен. Каçхине, шоссе çинчи кĕпере сиктерсе яни çинчен пĕлсенех, вăл часрах унта ыткăннă, хăйне пуринчен те ытларах пултаракан сыщик пек шутласа, кĕпере сиктерсе яракансене йĕрлесе тупма ĕмĕтленнĕ, анчах нимĕн тума та пултарайман. Икĕ взвод салтакпа пĕр вунă йытă ярса ухтарттарнă вăл таврари вырăнсене, — усси пулман. Кĕпере сиктерсе яракансем çĕр айне анса кайнă пекех пулнă. (Анчах вулакан пĕлет: вĕсем чип-чиперех йывăç тăрринче çĕр каçнă...) Юлашкинчен, çурăлса каяс пек тарăхса çитнипе, ним тума аптранипе, вăл кĕпер патĕнчи караул начальникне хĕнесе тăкнă та, ăна „службăна начар туса пынăшăн" суда парассипе хăратса каялла кайма тухнă. Малта та, кайра та салтаксем тиенĕ грузовиксем пынă, Шварц машинĕ—вĕсем хушшинче. Вăрмантан тухас умĕн малти грузовик сасартăк сывлăшалла сирпĕннĕ,—вăл мина çине пырса тăрăннă. Взрыв хумĕ ун хыççăн пыракан Шварц машинне те çĕклесе çапнă. Грузовик çинчи салтаксем нумайăшĕ вилнĕ, чĕрĕ юлнисем аманса пĕтнĕ, анчах Шварц машина тӳнсен çамкине шăйăрса пăрахнă çеç.

Çак ытла та кĕтмен çĕртен пулса тăнă ĕç ăна тата ытларах тарăхтарса, ăнран тухса каяс патнех çитернĕ. Темиçе сехет маларах çеç çак çулпа чиперех иртсе кайнă вĕт-ха вăл, çул çинче нимĕн те пулман. Ку минăна çĕрле, Шварц кĕпер патĕнче пулнă чух килсе лартнă. Эппин, такам пур кунта... Камĕ паллах,—партизансем... Халь унăн кун çинчен васкасах хăйĕн начальникĕсене пĕлтермелле пулнă. Лешсем, паллах, ăна хăйне айăплаççĕ ĕнтĕ: мĕншĕн хăвна шанса панă районра партизансене çак таранччен пĕтерейместĕн? Начар ĕçлетĕн, теме пултараççĕ... Вĕсене приказсем çырса ларма лайăх унта, анчах кунта ĕçлесе пăхчăрччĕ... Партизансем çумăр хыççăн кăмпа шăтнă пекех ӳссе пыраççĕ. Пуринчен ытла, Хĕрлĕ Çар наступленийĕ пуçланнăранпа...—шухăшланă вăл.

Генрих Шварц вилнĕ салтаксене пытармашкăн шăтăк алтма, аманнисене яла илсе кĕртсе хума приказ панă та, хăй çав хушăра кăштах апатланса канса илме шут тунă. Денщикĕ ăна Ванюшка та Санька кĕнĕ карчăк патне илсе пынă, мĕншĕн тесен карчăк пӳрчĕ ыттисенчен аслăрах, тасарах пулнă.

...Плащне денщике тыттарсанах, вăл сĕтел хушшинче ларакансем ҫине тĕллесе ыйтрĕ:

— Камсем?

— Килйыш,—терĕ денщик.

— Тухчăр!

Денщик сĕтел патнелле пырса, аллипе алăк еннелле сулса кăтартрĕ.

— Пошель!

Ванюшкăпа Санька пĕр сăмахсăрах килкартине тухрĕҫ. Вĕсем халь иккĕшĕ те хăйсене сивĕ чир тытма пуҫланă пек чĕтрерĕҫ. Анчах ку вĕсем хăранипе мар, ҫав тери пăлханса кайнипе пулчĕ.

— Палларăн-и?—пăшăлтатса ыйтрĕ Ванюшка.

— Палларăм...

— Ҫавă вĕт?

— Ҫавă...

— Отряда санăн пĕччĕнех каймалла пулать,—терĕ Ванюшка.—Эпĕ юлатăп...

— Мĕн тума?

— Мĕн тăвассине... пĕлместĕп, анчах юлатăп. Хăрамалли ҫук, вĕсем пире ҫак карчăкăн ачисем вырăнне шутлаҫҫĕ. А эс ĕне ҫавăт та—чуп часрах, командира ҫитсе пĕлтер... Тен, заданирен таврăннă ҫынсем пур пулĕ. Ванюшка пыма ыйтрĕ, те... Шварц кунтине пĕлсен—яратех вăл...

Ванюшка ăна отряда мĕнле ҫитмелли ҫинчен васкавлăн ăнлантарма тытăнчĕ.

— Анкарти хыҫне тухсан сулахаялла пăрăн, унтан вăрмана ĕнер хамăра леш хĕрлĕ сухал илсе пынă вырăна пыратăн. Унта проҫҫек пур. Тӳп-тӳрех вара...

— Пĕлетĕп..

— Вĕҫтер эппин халех. Урампа мар, ак, пахчапа тухса кай.

Санька часрах ĕнене ҫавăртрĕ. Лупас айĕнчен анкартинелле тухмалли алăка уҫсан вăл Ванюшка ҫине тархасланăн пăхса илчĕ.

— Асту эсĕ... Ытлашши ан вĕрилен...

— Юрĕ, хамах пĕлетĕп,—аллипе сулчĕ Ванюшка.

Вăл килкартине каялла тухсан, ăна крыльца ҫине тухса тăнă ефрейтор чĕнчĕ:

— Малшик! Гей, сюда!

Ванюшка ун патнелле пырса тăчĕ.

— Где есть другой малшик?

— Вăл ĕне çитерме кайрĕ,—терĕ Ванюшка пĕр тытăнмасăрах.

Нимĕç ăна халех шыв ăсса килсе ăшăтма хушрĕ, хăйĕн начальникĕ çăвăнасшăн, терĕ. Ванюшка вăл хушнине тума пĕр сăмахсăрах килĕшрĕ.

— Халех ăсса килетĕп, пан...

Тĕрĕссипе, Ванюшка малашне хăй мĕн тăвассине те, мĕн пулма пулгарассине те пĕлмен-ха, анчах темле шалти сасă ăна пĕрмай хушса тăнă: „Эсĕ тахçантанпах ăна тавăрасшăн пурăнатăн. Ак, халь эсĕ ăна тĕлпулгăн. Эсĕ унпа пĕр пӳртре. Тухса ан кай. Мĕн те пулин тăватăнах .. Анчах çирĕп пул. Нимĕн те ан пăлăрт“... Çавăн пирки вăл çак çуртран тухса каясшăн пулмарĕ.

— Хуть те мĕн тутарччăр, анчах хăвалаcа ан яччăр...

Пӳрте витресем илме кĕрсен вăл Генрих Шварц сĕтел хушшинче мундирне вĕçертсе ярсах васкавлăн çырса ларнине курчĕ. Çырнипе чĕтреннĕ май унăн кăкри çинче ылттăн вачăра сулкаланса тăнă. Ăна курсан Ванюшкăн каллех сывлăшĕ пӳлĕнсе ларнă пек пулчĕ.

Вăл чăланта карчăкран вĕсем шыв ăçтан ăсни çинчен ыйтрĕ те, витресене чăнкăртаттарса урама чупса тухрĕ. Çал ялăн анат вĕçĕнчех пулнă иккен. Унта çитсен Ванюшка укăлча хыçĕнче нимĕçсем палканине илтрĕ те, витресене лартса хăварса хӳме урлă кармашса пăхрĕ. Нимĕçсем масар шăтăкĕсем алтаççĕ иккен. Вĕсем ĕçленĕ çĕрте инçетре те мар Ванюшка сахалран та пĕр вунă хурăн хĕрес курчĕ.

— Кам шаккаса хунă-ши кусене?.. Ах, лайăх тунă...

Каялла тавăрăннă чух вăл урамăн сылтăм енче, ват хурама айĕнче çиелтен брезент витнĕ пысăк грузовик тăнине асăхарĕ. Унăн малти кустăрмисене иккĕшне те кăларса пăрахнă, моторĕ патĕнче темиçен тăрмашаççĕ,—юсаççĕ пулас. Юнашар килхушшинчен тĕтĕм тухса тăрать, нимĕçле пакăлтатни илтĕнет. Унта салтаксем апат пĕçереççĕ пулас.

— Халех тухса кайма шутламаççĕ курăнать-ха,—шухăшларĕ Ванюшка.—Кусем ĕçлеççĕ, леш кашкăрĕ çавăнма хатĕрленет, унтан апатланать тĕр-ха, кайран канать... Унччен, тен, каç та пулĕ...

Санька отряда чипер çитсен—каçчен хамăраннисене ертсе килме пултарать... Эх, аван пулĕччĕ!..

Шыв ăсса таврăнсан Генрих Шварц денщикĕ Ванюшкăна шанкă хатĕрлеттерчĕ, шыв ăшăттарчĕ, унтан, Шварц кĕпи-йĕмне хывса çăваннă хыççăн, унăн урайне те çуса тухмалла пулчĕ. Ванюшка хăйне мĕн хушнине пурне те пĕр хирĕçмесĕрех турĕ, анчах ĕçлессе питĕ вăрахăн, васкамасăр ĕçлерĕ. Денщик ун çине тек-текех кăшкăркаласа васкатрĕ, анчах Ванюшка хăй çеммине улăштармарĕ. Вăл епле те пулсан вăхăта ытларах тăсма тăрăшрĕ...

Юлашкинчен, Шварц апатланма ларчĕ. Малтан вăл эрех ĕçрĕ,—пысăк кĕмĕл черккене умлăн-хыçлăн, умлăн хыçлăн ӳпĕнтерчĕ, денщикĕ ярса парса тăма та ĕлкĕреймерĕ. Ванюшка ун çине чăлантан хушăк витĕр çав тери тĕлĕнсе пăхса тăчĕ.

— Вăт кӳпет! Лаша пек.. Тьфу! Наркăмăш ярса парасчĕ!—мăкăртатса илчĕ те Ванюшкăпа юнашар хушăк витĕр пăхса тăнă карчăк, сура-сура тулалла тухса кайрĕ.

Анчах çиме тытăнсан та тĕлĕнтерсе пăрахрĕ вăл: тутисене чаплаттарса, чĕлхине тем тăршшĕ кăларса ярса, асав шăлĕсене кăтартса, питне пăркаласа, куçсене чарса пăрахса... Ăшаланă темиçе чăх, пĕр вунă çăмарта, сахалран та пĕр кило çуллă сысна какайне хыпса ячĕ! Çиет-çиет те ĕçет, ĕçет те—каллех хăрушла кавлеме тытăнать... Ванюшкăна вăл нихăçан та тăранас çук пек туйăнчĕ.

— Кашкăр-тăк, кашкăрах çав!..

Пĕр икĕ сехет ларчĕ вăл сĕтел хушшинче ĕçсе çисе. Тен татах та ларатчĕ-и тен те, сасартăк урамра шăй-шай кăшкăрашни, унтан хапха хăлт-халт уçăлса хупăнни илтĕнчĕ. Денщик килкартинелле тухакан чӳречерен пăхса Шварца темскер каларĕ, вара леш тӳрех сиксе тăчĕ. Унччен те пулмарĕ, пӳрте тепĕр нимĕç салтакĕ кĕрсе Шварц умĕнче йăрст тăсăлса тăчĕ.

— Герр оберштурмфюрер...—Малалла вăл мĕн каланине Ванюшка ăнланмарĕ.

— Партизан?!—кăшкăрса ячĕ вара Шварц.—О-о!..

Вăл чышкисене чăмăртаса, тутисене чалăштарса илчĕ. Сăнĕ малтанхинчен те хăрушăрах пулса кайрĕ унăн.

— Такама тытса килчĕç пулмалла кусем...—шухăш вĕçрĕ те Ванюшкăн, чĕри ыратса пăчăртанса илчĕ.

— Санька мар-ши? Пĕтрĕмĕр вара...

Анчах вӑл Санька пулман. Икӗ нимӗҫ салтакӗ пӳрте темле питӗ ҫӗгӗк-ҫатӑк тумланнӑ, мӑйӗнчен вараланчӑк хутаҫ ҫакнӑ хӗрарӑма кӳртсе тӑратрӗҫ. Ванюшка хӑма хушӑкӗ витӗр чӑрлаттарса пӑхма тытӑнчӗ.

— Партизан?—кӑшкӑрса ячӗ Шварц каллех.

Хӗрарӑм нимӗн те чӗнмерӗ. Шварц ик-виҫ секунда кӗтсе тӑчӗ те, патне пырса ӑна пур вӑйран ҫупса ячӗ.

— Говорить!..

Нимӗҫ ҫапнипе хӗрарӑм сулӑнса кайрӗ те, унӑн пичӗ чӑлан еннелле ҫаврӑнчӗ. Тепре ҫапасса кӗтнӗ пек, вӑл ҫапла пӑрӑннипех тӑчӗ. Хӑй темскер мӑкӑртатса илчӗ, анчах вӑл мӑкӑртатни пӗрре те этем калаҫнӑ пек пулмарӗ. Ванюшка ун ҫине тата хытӑрах пӑхрӗ. Ӑна вӑл таҫта курнӑ пек, палланӑ пек туйӑнчӗ.

— Кто есть ты? Куда ходиль? Что телать?—ун ҫине кӗҫ-вӗҫ сиксе ларас пек тӑчӗ Шварц.

— А-а, а... ва-ва...—пуҫӗпе пӑркаларӗ ӑна хирӗҫ хӗрарӑм, пӳрнине ҫӑварӗ ҫине кӑтартрӗ.—Нэ, нэ, нэ...

— Чӗлхесӗр ку...—шухӑшларӗ Ванюшка.

— Не-не! Пудеш сказать!..

Икӗ салтак хӗрарӑмӑн аллисене каялла шӑтӑрах пӑрса лартрӗҫ. Ыратнине тӳсейменнипе хӗрарӑм хӑрушла кӑшкӑрса ярса питне каллех чӑлан еннелле ҫаврӑрчӗ. Ванюшкӑна вӑл татах палланӑ, таҫта курнӑ ҫын пек туйӑнчӗ. Анчах кам вӑл, ӑҫта курнӑскер—ӑна Ванюшка тавҫӑрса илеймерӗ.

Кӑшт тӑрсан хӗрарӑмӑн аллисене пӑртак пушатрӗҫ. Вӑл малтанхи пекех чӗлхесӗрле лӑпӑлтатма тапратрӗ.

— Вэ-ва-ва... у-у, нэ, нэ...

Анчах нимӗҫсем вӑл чӑнах та чӗлхесӗр пулнине ӗненесшӗн пулмарӗҫ пулас. Татах асаплантарма тытӑнчӗҫ. Аллисене пӑра-пӑра лартрӗҫ, ҫупа-ҫупа ячӗҫ, пистолетпа юнарӗҫ. Ванюшка ӑна ҫав тери хӗрхенсе, макӑрса ярас пек тӑчӗ...

Ҫав вӑхӑтра тултан килхуҫи карчӑкӗ кӗчӗ. Хӗрарӑма асаплантарнине курсанах вӑл тӗпелелле хытӑн утса пычӗ те, хӗрарӑмпа Шварц хушшине тӑрса, пӑлханнипе пуҫне тата ытларах чӗтретсе кашкӑрчӗ:

— Чарӑн, пӳтсӗр! Мӗн турӗ сана ҫак ыйткалакан?!.

Анчах пӗр салтакӗ ӑна ҫавӑнтах хулӗнчен тытса алӑк патнел-

ле вăрчĕ. Вăл ӳкнине курсан Ванюшка та чăлантан сиксе тухрĕ.

— Ан тивĕр асаннене!..

Вăл часрах карчăка ура çине тăратма пикенчĕ.

— Пошел!—кăшкăрчĕ те ăна карчăка тытса ывăтнă нимĕç, таканлă атă кĕллипе çурăмĕнчен тапрĕ.

Вĕсене иккĕшне те килкартине чышкаласа кăларса ячĕç. Чунĕ вĕчĕхсе çитнипе Ванюшкăн куççулĕсем шăпăрах юхса анчĕç. Карчăк пур турăсемпе усалсене те асăнса ылханчĕ...

XXXIV

Пӳртре хĕрарăма çаплах асаплантарчĕç. Вăл кашни кăшкăрмассеренех Ванюшкăна хăйне чĕререн çĕçĕпе каснă пек туйăнчĕ...

Юлашкинчен хĕрарăм вăйсăрланса, халран кайса çитрĕ пулмалла. Унăн сасси чылай хушă пачах та илтĕнмерĕ.

— Неушлĕ вĕлерсех пăрахрĕç?—ниçта кайса кĕрейми пăшăрханса илчĕ Ванюшка.—Эх!..

— Пулĕ, тем те пулĕ...—терĕ унпа юнашар пĕрене çинче ахлатса ларакан карчăк.—Ман кине те çавăн пек турĕç вĕсем. Асаплантарчĕç, асаплантарчĕç те кайран ав... хапхаран çакса хăварчĕç.

Анчах хĕрарăма вĕлерсех çитерейменн-мĕн. Темле майпа асаплантарсан та вăл этемле пĕр сăмах та каламаннине кура, ăна тĕпчеме пăрахнă. Чĕлхесĕр çынна ăçтан калаçтаран? Çавăн пирки, Шварц хушнипе, пĕр салтакĕ ăна крыльца çинчен ĕнсерен чыштарса антарса ячĕ.

— Зволч!

Хĕрарăм талт-талт-талт-талт чупса кайрĕ те, хырăмĕ çине ӳкрĕ. Анчах нимĕç ун хыçĕнчен: „Уходить! Убить тебя, звиня!"—тесе кăшкăрсанах ерипен тăрса ларчĕ.

Хăрушла сăнлă пулнă вăл... Çӳçĕ-пуçĕ милкĕ пекех арпашса кайнă, пĕр куçĕ шыçса ларнă, кĕпи темиçе çĕртен çурăла çурăла аннă. Хăй аран-аран йывăррăн сывлать... Хĕрарăм мăйĕпе пуçне çĕклерĕ те, Ванюшкăн куçĕсем унăн куçĕсемпе тĕлпулчĕç. Ванюшкăн вара сасартăк сывлăшĕ пӳлĕнсе ларчĕ. Вăл ăна палласа илчĕ... Ку—Тоня, „Нимĕççене—вилĕм!" отрядри хĕр иккен. Ванюшка пĕркун унпа пĕрле Федор Иванович фельдшерăн çĕрпӳртĕнче пу-

рӑннӑ. Анчах халь вӑл мӗнле майпа кунта килсе лекнӗ?.. Тата мӗншӗн чӗлхесӗр вӑл? Тен... вӑл мар?

Пӗр харӑсах темӗн тӗрлӗ шухӑш ҫуралса, пӗтӗмпех пӑтрашса кайрӗ Ванюшкӑн пуҫӗнче. Хӑйӗн куҫӗсем ҫаплах хӗрарӑм ҫинче пулчӗҫ, ӑна вӑл вигӗр шӑтарас пек пӑхрӗ.

— Вӑлах... вӑлах!—чӗри кӑрт-кӑрт тапса тӑчӗ унӑн.

Хӗрарӑм та ун ҫине куҫхаршисем айӗн тинкерсе пӑхрӗ. Сасартӑк тутине ҫыртса лартрӗ. Унтан ерипен тӑчӗ те, сулкаланасулкалана хапха патнелле утрӗ. Ванюшкӑн ҫав самантрах ун хыҫҫӑн ыткӑнас, ӑна чарса тӑратас, хӑйне паллаттарас, мӗнле майпа та пулин ыйтса пӗлес килчӗ, анчах ҫавӑнтах апла тума юраманнине тавҫӑрса илчӗ.

— Быстро уходить,—кӑшкӑрчӗ крыльца ҫинчен нимӗҫ.

Хӗрарӑм тухса кайрӗ. Ванюшкӑн ӑшчикки хыпса тухас патнех ҫитрӗ, вӑл нимӗн тума аптраса ӳкрӗ.

— Неушлӗ палламарӗ вӑл мана?.. Неушлӗ ҫаплипех уйрӑлса каймалла пулать?.. Ах, пӗр сӑмах та пулин калаҫасчӗ... Чӗлхесӗр пулин те, алӑпа кӑтарткаласа та...

Крыльца ҫинчи нимӗҫ пӳрте кӗрсе кайрӗ. Ванюшка унӑнкунӑн пӑхкаласа илчӗ те, урама чупса тухрӗ. Хӗрарӑм тӑвалла, урам варрипе, сулӑна сулӑна, енчен енне пӑхса утса пырать. Акӑ, вӑл урам урлӑ ларакан пӗр пӳрт патне пычӗ те, чӳречерен шаккаса сӑх-сӑхма тытӑнчӗ. Шалтан сасӑ паракан пулмарӗ пулас. Вӑл малалла утрӗ. Тепӗр пӳрт чӳречинчен каллех шаккаса, чылай вӑхӑт хӗрес хывса тӑчӗ. Унтан каллех утрӗ. Ҫав хушӑрах вӑл, хӑйне хыҫалтан кам та пулин йӗрлесе пырасран хӑранӑ пек, темиҫе хутчен каялла ҫаврӑна-ҫаврӑна пӑхрӗ.

Ванюшка урамӑн тепӗр енӗпе утса пычӗ. Вӑл хӗрарӑм патне утса пыма улахрах вырӑн, майлӑрах самант пуласса кӗтрӗ. Чӗри кӑртлатса тапрӗ унӑн...

Кайсан-кайсан вӑл икӗ сад хушшинчи ансӑр тӑкӑрлӑка пӑрӑнса кӗчӗ. Куҫран ҫухалас умӗн вӑл тата тепӗр хут каялла пӑхса илчӗ. Ванюшка урам урлӑ каҫрӗ те, ун хыҫҫӑн чупрӗ...

— Тоня! Тоня! Эсӗ-и ку?—хашкаса хулӗнчен ҫавӑрса тытрӗ вӑл ӑна.

— Хуллен!—пӳрнипе юнарӗ лешӗ.

— Эпĕ сана тӳрех палласа илтĕм, анчах ниепле те калаҫма май килмерĕ...

— Эсĕ калаҫнă пулсан та, эпĕ сăмах хушмастăмччĕ. Курмарăн-им чĕлхесĕр пулнине?—Вăл йӳҫҫĕнтерех кулса илчĕ.

— Куртăм, пĕтĕмпех куртăм... Сана епле асаплантарнине те курса тăтăм... — Ванюшка антăха-антăха калаҫма тытăнчĕ.—Эсĕ те палларăн-и мана?

— Курсанах палларăм... Чим-ха, ытла куҫ умĕнчех тăрар мар...—Вăл йăпăртах Ванюшкăна ҫавăртрĕ те, хуҫăк ракатка хушшипе, пахчана кĕрсе лаҫ ҫумĕнчи хурлăхан тĕмисем ăшне кукленсе ларчĕ.

— Аҫтан, епле килсе лекрĕн эсĕ кунта?—васкаса тĕпчеме тытăнчĕ Ванюшка.—Ыттисем ăҫта? Пурте сывах-и? Ман кукка ҫинчен хыпар ҫук-и? Федор Иванович епле пурăнать?

Тоня вăшт-вашт унталла-кунталла пăхса илчĕ:

— Нумай тăма вăхăт ҫук, Ванюшка. Нимĕн те ан ыйт. Эпĕ те санран нимĕн те ыйтмастăп. Кайран тăраниччenех калаҫăпăрха, халлĕхе хамăр сывви ҫинчен пĕлни те ҫитĕ. Манăн часрах отряда ҫитмелле. Эсĕ мĕн тăватăн кунта?

— Эпĕ... Нимех те тумастăп та-ха...

— Ҫак ялта пурăнатăн-и?

— Ҫук, пурăнмастăп...

— Мĕн тата эппин?

Ванюшка хăй кунта мĕнле лекнине, халь мĕншĕн юлнине кĕскен кăна каласа пачĕ.

— Ҫав йытта, Шварца, куҫран вĕҫертес килмест. Хам ăна нимех те тума пултарас ҫук, анчах хамăраннисем килсен мĕн пулĕ... Тарма памастăпах ăна...

— Лайăх шут тунă,—ырларĕ Тоня.—Эпир те кĕҫĕр кунта

„хӑнана“ килесшӗн. Вӑл Шварца эпир те тахҫанах йӗрлетпӗр. Ниепле те тытма тӳр килмест ирсӗре. Кӗҫӗр унӑн ҫулӗ ҫине юри мина лартрӑм. Пӗр ҫирӗм салтак пӗтрӗҫ, анчах вӑл каллех сывӑ юлнӑ. Кайран хамах ун аллине лекрӗм.

— Юрать-ха вӗлермерӗ...

— Чӗлхесӗре пемен пулсан—пӗтеттӗм.—Вӑл темиҫе самант хушши шухӑша кайнӑ пек пулчӗ.—Апла... акӑ мӗн, Ванюшка...—Эсӗ ҫав Шварц вырнаҫнӑ ҫуртрах ҫӗр каҫасшӑн вӗт-ха?

— Ҫавӑнтах...

— Ҫӗр каҫа ҫывӑрмасӑр чӑтма пултаратӑн-и?

— Ма пултарас мар...

— Ан ҫывӑр эппин. Шварцпа унӑн йыттисем те кӗҫӗр кунтах юлаҫҫӗ пулсан, эсӗ вӗсем ҫывӑрса каясса кӗт. Унтан мӗнле те пулин ҫак вырӑна кил. Эпир ҫитсен вара пире пӗлтерӗн, мӗнле кунта... Пултаратӑн-и ҫавна?

— Пултаратӑп,—терӗ Ванюшка ҫирӗппӗн.

— Эпир вара ӑна ӑшӑ вырӑн ҫинчен ҫӗклесе тухса ҫакӑпӑр.

— Тем пекчӗ!..

— Халь каятӑп эпӗ. Эсӗ те кай. Асту, лайӑх сӑна, вӗсен таврашӗнчех пулма тӑрӑш.

— Мана вӗсем ҫав килти ҫын, тесе шутлаҫҫӗ...

— Ҫаплах шутлаччӑр ҫав. Сана ҫӑмӑлтарах пулать.

— Ну, сывпул...

— Куккуна салам калас-и?

— Вӑл пур-и вара?—куҫӗсене ҫутӑлтарса илчӗ Ванюшка.

— Пысӑк Ҫӗр ҫинчен виҫӗмкун таврӑнчӗ.

— Каламасӑр тата! Ой, хӑйне курасчӗ! Сывалса ҫитнӗ эппин? Суранӗсем тӳрленнӗ-и?

— Вӑкӑр пек тӗреклӗ.

— Ах ..—Ванюшка хаштах сывласа ячӗ.—Часрах курасчӗ-ҫке!

— Ӗҫсем ӑнӑҫлӑ пулсан, ыран ир куратӑн. Асту, ӗҫ ӑнӑҫлӑ пуласси санран та килет...

XXXV

Тоньӑпа калаҫни Ванюшкӑна ҫав тери савӑнтарса, хавхалантарса ячӗ. Вӑл хӑлӗн урисем ҫӗре перӗннине те туймарӗ. Тоньӑпа тӗлпулни темле телейлӗ тӗлӗк курнӑ пекех пулчӗ-ҫке...

— Куккасем килсе çитсен... Тата Санька хамăр çынсене ертсе килсен... ах, лайăх пулса тухĕччĕ! Ку шуйттансем тем шут тытса кунтан таçта тухса ан кайччăр кăна...

Ванюшка çавăн пек иккĕленкелесе шухăшласа пынă чух ăна пысăк хупă автомобиль хăвалаласа çитсе иртсе кайрĕ. Вăл урамра грузовик юсакан салтаксем тĕлĕнче пăтах чарăнчĕ, унтан, лешсем аллипе тепĕр еннелле сулса кăтартсан, каялла çаврăнса карчăк килĕ умне пырса тăчĕ. Машина çинчен икĕ офицерпа пĕр хĕрарăм тухрĕç те, тӳрех пӳрте кĕрсе кайрĕç.

— Мĕнлескерсем килчĕç-ши тата?..—пăлханарах шухăшларĕ Ванюшка.—Ку Шварцне илме мар-ши?..

Анчах вăл кăлăхах пăшăрханнă,—нимĕçсем кĕçĕр ниçта кайма та шутламан. Малтанах вĕсем хăйсем хушшинче питĕ шавлăн калаçрĕç, тем çинчен хĕрсе кайсах тавлашрĕç, анчах кайран майĕпе лăпланчĕç те, Генрих Шварцăн денщикĕ каллех сĕтел çине ĕçмелли-çимеллисем кăларса лартрĕ.

Нимĕçсем ĕçкĕ пуçласа ячĕç.

Пaçăрхи пекех, пуринчен ытла Шварц ĕçрĕ. Хăй ĕмĕрĕнче юлашки хут ĕçнине, урăх нихăçан та çавнашкал сĕтел хушшинче кӳпсе ларас çуккине сиснĕ пекех ĕçрĕ вăл. Черкке хыççăн черкке çавăра-çавăра хучĕ, унтан сике-сике тăрса, аллисемпе çил арманĕ пек хăлаçланкаларĕ.

Ванюшка пĕр хушă тулта çӳрекелерĕ, хăй çак килти çын пек курăнас тесе, кил таврашĕнче ĕçленçи турĕ: хӳмерен тухса ӳкме пуçланă хăмасене тӳрлетрĕ, таçтан кивĕ шăпăр тупса кил хушшинче шăлкаларĕ, тата тепĕр хут çăла шыв ăсма кайса килчĕ. Хăй çав хушăрах ялти ытти нимĕçсем мĕн тунине, вĕсем хăш пӳрте вырнаçнине сăнаса çӳреме тăрăшрĕ.

Хĕвел ансан вăл пӳрте кĕме шут турĕ. Алăк патĕнчи часовой ун çулне пӳлсе лартрĕ, анчах Ванюшка аллаппине пичĕ çумне тытса пуçне сулкаласа илчĕ.

— Çывăрас килет, пан... Тулта сивĕ...

Часовой вара ăна чарса тăмарĕ.

Ванюшка йăпăртах чăлана кĕрсе кайрĕ. Кунта, ĕнтĕркенĕ пек пулса, хăй тĕллĕн темскер пăшăлтатса, килхуçи карчăкĕ ун çине йĕпе куçĕсемпе пăхрĕ те, пуçĕпе кăмака еннелле сулчĕ:

— Хăпарса вырт çавăнта...

Ванюшкăшăн ку калама çук аван пулчĕ. Çӳлтен, кăмака хыçĕнчен, ăна аялта мĕн пулса иртни питĕ лайăх курăнса тăчĕ. Пуринчен ытла вăл Генрих Шварц çине, унăн кăкри çинче сулкаланакан ылттăн вăчăра çине пăхрĕ...

Урнă кашкăр Генрих Шварц ун умĕнче, пурĕ те темиçе утăмра кăна. Алăра револьвер пулас пулсан—çакăнтан ăна нимĕн те мар персе пăрахмалла... Анчах алăра револьвер çук.

Пулсан та пеме юрамасть, мĕншĕн тесен тарса хăтăлма май пулас çук. Хамăр çынсем килессе кĕтес пулать... Вĕсем килеççех ĕнтĕ, епле пулсан та килмеллех, вара... О, вĕсем килсен Ванюшка мĕн тумаллине пĕлĕччĕ!

Сĕтел хушшинчи нимĕçсем çаплах йăсларĕç. Шварц денщикĕ çĕнĕрен çĕнĕ бутылкăсем кăларса лартрĕ, лешсем вĕсене пушатсах пычĕç. Шварц ура çине тăрайми пулса çитрĕ, анчах çаплах-ха хăйне кашни черкке ярса памассеренех сике-сике тăрса çухăрчĕ.

— Хайль Дейчланд! Хайль Гитлер!..

Унăн куçĕсем чарăлса, çамки айĕнчен сиксе тухас пек çаврăнкаларĕç...

Ыттисем пекех ӳсĕрĕлсе çитнĕ хĕрарăм юрлама пуçларĕ. Ун хыççăн арçынсем те юрă тăсма тытăнчĕç. Ванюшка нимĕçсем юрланине пуçласа илтрĕ те, вăл ăна этемсем юрланă пек мар, кашкăр эшкерĕ ӳленĕ пек туйăнса кайрĕ...

Вахăт шурĕ. Çурçĕр те çитрĕ пулмалла ĕнтĕ. Нимĕçсем юрлайми те пулса çитрĕç. Шварц тула тухма тăчĕ те, тикĕс çĕртех такăнса урайне тĕшĕрĕлсе анчĕ. Ăна денщикĕ аран тăраткаласа алăк патĕнчи вырăн çине вырттарчĕ те каска пек йăвантаркаласа кительне хывса пăтана çакрĕ, аттипе брюкине хывса илчĕ. Самантрах вăл вилнĕ пек çывăрса кайрĕ...

Хĕрарăмсем те тек лармарĕç вара, саланкаласа унта-кунта выртрĕç. Вĕсем те часах çывăрса кайрĕç пулас, пӳртре ик-виçĕ тĕрлĕ хăрлаттарни илтĕнме пуçларĕ. Денщик кăна çывăрмарĕ-ха: вăл тула тухса кĕчĕ, сĕтел çинчен пуçтаркаларĕ, унтан лампа çутине пĕчĕклетсе сĕтел хушшине, çурăмĕпе алăк еннелле ларчĕ те, пĕрпĕччен ĕçме-çиме тытăнчĕ.

Ку енчен вăл та хăйĕн пуçлăхĕнчен кая мар пултарать-мĕн. Сахалран та пĕр сехет ларчĕ пулĕ, темиçе бутылка пушатрĕ. Ва-

нюшка кăмака çинчен ăна пăхса выртса йăлăхсах çитрĕ. Унăн куçĕсем те хупăнма тытăнчĕç, анчах вăл пурĕпĕр ыйăха парăнмарĕ.

— Акă, çак çывăрса каять те, ерипен тухса шăвăнатăп... Тоньăсем килеççĕ те пуль ĕнтĕ, вăхăт нумай пулчĕ, ĕлкĕрмелле халиччен...

Юлашкинчен денщик те малти кĕтессе темскерсем сарса çывăрма выртрĕ.

Пӳртре шăп пулчĕ, ӳсĕр нимĕçсем йывăррăн сывлани тата тахăшĕн кĕсъинче сехет чиклетни çеç илтĕнчĕ.

Ванюшка тата тепĕр хушă ним хускалмасăр выртрĕ. Унтан çав тери шăппăн, сывлама та чарăннă пек пулса, кăмака çинчен анчĕ те, чăлантан тухса алăк еннелле чĕрне вĕççĕн утса кайрĕ...

Сĕтел çинче хăюне антарнă лампа тĕксĕмĕн çунса ларать, ун çути алăк патне те çитеймест. Нимĕçсем вилнĕ пекех çывăраççĕ. Хăшĕ сак çинче, хăшĕ урайĕнче. Юнашарах, кровать çинче, Генрих Шварц. Вăл месерле, аллисене саркаласа пăрахсах çывăрать. Пуçĕ минтер çинчен анса кайнă, хăй ывăннă лаша пек сывлать.

Ванюшка алăк хăлăпĕнчен тытрĕ. Унăн ĕнтĕ алăка чĕркуççипе кăшт тĕксе тухса каймалла çеç, анчах вăл çаплах-ха тытăнса тăчĕ.

Сасартăк вăл Шварц пуçĕ вĕçĕнче, унăн кителĕпе юнашар, кортик—пĕчĕк кинжал—çакăнса тăнине курчĕ.

— Питĕ лайăх-çке ку...

Ванюшкăн чĕри çав тери хыттăн, кăкăртан сиксе тухас пек тапма тытăнчĕ, пĕтĕм шăм-шакĕ вĕттĕн-вĕттĕн чĕтрерĕ...

Вăл иккĕ-виççĕ ярса пуссах кровать вĕçне çитсе кинжала пăтаран вĕçертсе илчĕ, ăна чĕтрекен аллисемпе йĕннинчен кăларчĕ.

Питĕ çивĕч иккен кинжалĕ...

Ванюшка пӳрт ăшчиккине тата тепĕр хут вăшт кăна пăхса çаврăнчĕ те, сулахай аллипе минтер илсе Шварцăн питне хупласа лартрĕ, унтан сылтăм аллинчи кинжалпа ун пырне касса татрĕ...

Кун хыççăн мĕн пулнине вăл кайран ниепле те йĕркеллĕн аса илеймерĕ. Пӳртрен тухса крыльца çинче ларакан часовой тĕлĕпе иртнине, унтан выльăх карти пуçĕнчен пăрăнса пахчаналла чупса тухнине çеç астурĕ вăл.

Урамра сасартăк автоматсем шатăртатрĕç, гранатăсем çурăлма тытăнчĕç. Такамсем чупрĕç, кăшкăрчĕç, каллех печĕç... Ванюшка пуçĕ çийĕпе те пульăсем шăхăра-шăхăра иртрĕç.

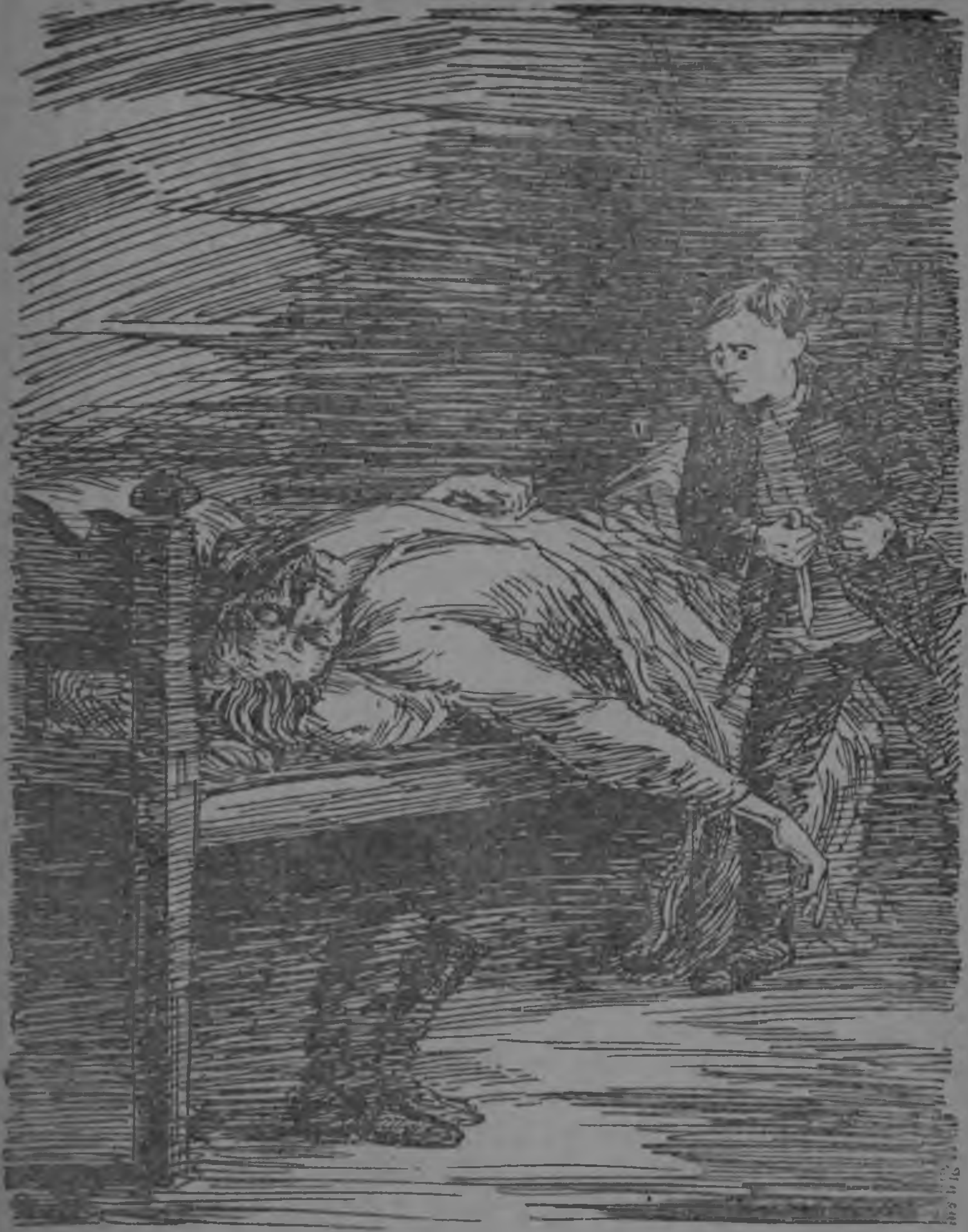

Вăл пахчаран пĕр ҫурт ҫуммипе урама сиксе тухрĕ, мĕн пулса иртнине тавҫăрса илме самантлăха чарăнса тăчĕ, анчах тĕттĕмре нимĕн те уйăрса илме пулмарĕ, унта та кунта пăшал пенĕ ҫутăсем курăнчĕҫ те, пăшал сассисемпе хутăш вырăсла вăрҫса кăшкăрнисем ҫеҫ илтĕнчĕҫ.

— Килнĕ... Пирĕннисем килнĕ!—тăруках тавҫăрса илчĕ Ванюшка. Ҫавăнтах хӳмесем ҫуммипе пăшал сассисем илтĕннĕ ҫĕрелле чупрĕ...

Пĕр ҫирĕм-вăтăр метр чупса кайсанах, вăл хăйне хирĕҫ такамсем чупса килнине илтрĕ.

— Тараймастăн, сволочь!..—кăшкăрчĕ те пĕри, умлăн-хыҫлăн ик-виҫĕ кĕске черет кăларса ячĕ. Тепри вăрăмăн ахлатса илсе ҫĕре лаплатрĕ.

— Вил, йытă!..

Ванюшка ҫав самантрах Кравчук сассине уйăрса илчĕ.

— Командир юлташ!—кăшкăрса ячĕ вăл ун патне чупса пырса.

— Кам ку?

— Эпĕ, эпĕ, Ванюшка...

— Ой, ылттăнăм! Сывах-и эсĕ?—хулпуҫҫинчен ыталаса илчĕ ăна Кравчук.

— Сывах, сывах!

— Ну, ăҫта пур тата нимĕҫсем?

— Ав ҫавăнта... Ҫавăнта... Ӳсĕр выртаҫҫĕ, пӳртре...

Ванюшка Кравчука аллинчен туртса карчăк килĕ еннелле кăтартрĕ.

— Нумайăн-и?

— Виҫҫĕн...

Вĕсем патне харăсах тата темиҫе партизан хашкаса чупса пычĕҫ. Вĕсемпе пĕрле Санька та пулнă. Аллине вăл та автомат тытнă.

— Кайрăмăр!—аллипе малалла сулчĕ Кравчук.

...Крыльца ҫинчи часовой тарнă иккен, анчах пӳртре сывăракансем халь ҫеҫ сике-сике тăнă. Кравчук алăка уҫса ярсанах вĕсем аллисене ҫĕклерĕҫ.

— О-о, ҫăрттансемех-ҫке кусем!—ахăрса ячĕ партизансенчен пĕри.

— Туй тунă-им вĕсем кунта?—терĕ тепри, сĕтел ҫинчи пуш кĕленчесем ҫине пăхса.

— Туй паратпăр акă эпир вĕсене..:

— Акку мĕн выртать тата?—кăшкăрса ячĕ алăк патĕнчерех юлнă виççĕмĕш партизан, кровать çине кăтартса.

Пурте ун еннелле çаврăнчĕç. Кравчук кровать патнерех пырса электричество фонарĕпе çутатрĕ те, кровать çинче вилĕ нимĕç выртни курăнчĕ.

— Кам куна... капла?

— Эпĕ...—терĕ Ванюшка хуллентерех.

— Чăнах-и?

— Чăнах... Генрих Шварц вăл. Пирĕн, Санькăпа иксĕмĕрĕн аннесене вĕлерекенни...

— Ну, герой!.. Мĕнпе эсĕ ăна апла?

— Авă...—Ванюшка урайĕнче выртакан юнлă кортик çине кăтартрĕ. Санька çавăнтах ăна алла илчĕ.

— Астăватăп... Астăватăп, вăл шăп çак кинжалпа ман аннен пÿрнине татса илчĕ,—терĕ вăл.

— Уншăн халь ун пырне татнă!

— Çав кирлĕ те...

Командир Шварцăн пăтара çакăнса тăракан кительне илсе кĕсъинче ухтарма тытăнчĕ. Чăн малтан ун аллине вăрăм вăчăраллă пысăк ылттăн сехет кĕрсе кайрĕ.

— Ай-ай, селĕм япала...—ырласа илчĕ такăшĕ ăна курсанах.

— Санькăн вăл,—терĕ Ванюшка.

Кравчук ун çинелле тĕлĕнерех пăхрĕ.

— Епле?..

— Астумастăр-и, эпир сирĕн отряда пырсанах каласа панăччĕ сире...

— А-а! Чăнах-çке! Унăн ашшĕн пулнă вăл...

— Çапла çав.

— Ман аттене ăна оборона наркомĕ парнелесе панă,—терĕ Санька.

— Эппин халь вăл каллех хăйĕн хуçи патне таврăнать...

Командир сехете Санькăна тыттарчĕ.

Пÿрте тата тепĕр партизан кĕрсе тăчĕ.

— Командир юлташ, пирĕн ачасем ялăн леш вĕçĕнче темĕнле çынсене тĕлпулнă,—терĕ вăл.—Хăйсене партизансем, теççĕ, тет. Виççĕшĕ кунта килнĕ, сире курасшăн...

—Тӗрӗс, тӗрӗс, партизансемех пулма кирлӗ,—Кравчука куҫӗнчен пӑхрӗ Ванюшка.

— Эсӗ ӑҫтан пӗлен?

— Ӗнер пӗрине куртӑм эпӗ, разведкӑна килсе кайрӗ... Вӗсем килме пулчӗҫ...

— Тур ҫырлах,—кулса ячӗ Кравчук.—Эсӗ кунта пӗр-пӗччен партизансен штабӗ туса хунӑ иккен!..

— Чӗнес-и?—ыйтрӗ халь кӗнӗ партизан татах.

— Кӳрт...

Минутран пӳрте хӗҫпӑшаллӑ икӗ арҫынпа пӗр хӗрарӑм кӗрсе тӑчӗҫ: „Нимӗҫсене—вилӗм!" отряд штабӗн начальникӗ Семен Петрович Коробов, ҫав отрядри мӑн сухаллӑ тимӗрҫӗ Хура Иван тата Тоня.

— Сывлӑх сунатпӑр!

Ванюшка тӳрех Коробов патнелле ыткӑнчӗ.

— Кукка!..

— Ванечка!.. Чунӑм!..

Куккӑшӗ ӑна ҫӳлелле ҫӗклесе темиҫе хут чуптурӗ.

— Сывах эппин эсӗ, шельма!..

Тӑвансем тӗлпулни ҫине пурте ҫав тери тулли кӑмӑлпа пӑхса тӑчӗҫ... Унтан, вӗсен тӗлпулу савӑнӑҫӗ кӑштах лӑплансан, Кравчук ытлашши ҫынсене тухма, Шварц виллине кӑларса пӑрахма хушрӗ те, вӗсем Коробовпа иккӗшӗ нимӗҫсене допрос тума тытӑнчӗҫ. Кайран нумайччен хӑйсен пулас операцийӗсем ҫинчен, нимӗҫсене тата хытӑрах ҫапа-ҫапа хавшатмалли майсем ҫинчен калаҫса ларчӗҫ. Юлашкинчен сӑмах отрядри ачасем ҫине пырса тухрӗ.

— Питӗ маттур санӑн тӑвану,—терӗ Кравчук Ванюшка ҫинчен.

— Чӑн-чӑн герой, тупата. Пуринчен ытла, кӗҫӗр тӗлӗнтерсе пӑрахрӗ вӑл мана...

— Вӗренме яма шутлатӑп эп ӑна,—терӗ Коробов.

— Тӗрӗс. Ӑҫта ярас шут пур?

— Суворовски училищӗсем пур вӗт халь Пысӑк Ҫӗр ҫинче... Офицерсем пулса тухаҫҫӗ унтан.

— Питӗ тӗрӗс! Унӑн юлташне те ямалла унпа пӗрле. Вал та питӗ пултаруллӑ ача... Пӗрле асап курнӑ вӗсем, пӗрле ҫапӑҫнӑ, ан тив—вӗренессе те пӗрле вӗренччӗр!

— Ӑна та ярас эппин! Туссене пӗрле вӗренме аван пулать...

* * *

Гепĕр эрнерен Ванюшкăпа Санькăна чăнах та Пысăк Çĕрçине самолётпа ăсатрĕç. Вĕсене ăсатма вăрманти пысăк уçланкăна пĕтĕм отряд пуханчĕ. Кашниех ачасен аллисене тытса чăмăртарĕ, вĕсене ăнăçлă вĕренме, чăн-чăн сталинла офицерсем пулма сĕнчĕ...

1945—1947.

ХИСЕПЛӖ ВУЛАКАНСЕМ!

Çак кӗнеке сире хӑш енчен кӑмӑла кайнипе кайманни çинчен тата Издательствӑпа писательсенчен эсир малашне мӗнле кӗнекесем кӗтни çинчен пирӗн пата çырса ярӑр.

Çырура хӑвӑрӑн адреса, мӗн ӗçпе пурӑннине тата миçе çултине пӗлтерӗр.

Çырусене çак адреспа ямалла: *г. Чебоксары, Дом Печати, Чувашгосиздат, сектор детской литературы.*

Редактор *Н. Ильбеков.* Тех. редактор *Н. Басян*

НТ 04719. Подписано к печати 30/IX—1948 г. Объём 9,75 п/л. Заказ. № 16

Тираж 10.000 экз. Типография № 1 Управления полиграфпромышленности при Сов

Министров ЧАССР. Гор. Чебоксары, ул. Володарского, 5.

K

Цена 6 руб.

11048

ЛЕОНИД АГАКОВ
ЗОЛОТАЯ ЦЕПОЧКА
Повесть
на чувашском языке
ЧУВАШГОСИЗДАТ
Чебоксары — 1948